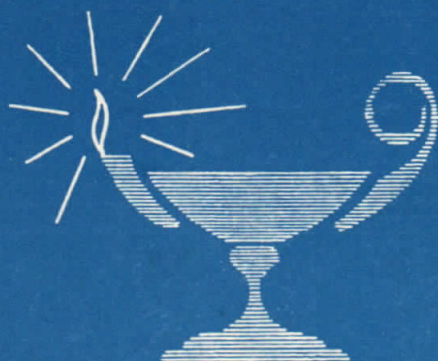

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ-ΚΟΙΝΟΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ-ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΤΕΧΝΗ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΟΛΟΓΙΑ	
(Καθηγ. Gyulla Moravcsik)	289
ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΕΝΩΤΙΚΗΝ ΚΙΝΗΣΙΝ (Ίω. Παναγιωτίδης)	295
Η ΑΓΑΠΗ ΩΣ ΒΑΣΙΣ ΤΗΣ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΕΙΑΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ	
(Άρ. Α. Άσπιώτης)	304
Η ΔΙΑΚΟΝΙΑ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ (B. Brugge)	306
DIETRICH BONHOEFFER, ΕΝΑΣ ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΜΑΡΤΥΣ.....	
(B. Βασιλείου)	311
Η ΕΠΙΔΡΑΣΙΣ ΤΗΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΣΤΗΝ ΘΡΗΣΚΕΙΑ ...	313
Ο ΕΥΛΟΓΗΜΕΝΟΣ ΣΟΥ ΧΑΛΙΝΟΣ (ποίημα ὑπὸ Π. Ι. Μ.) ..	316
ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ	317
ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ	318

«ΑΚΤΙΝΕΣ» ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ

ΕΤΟΣ 29ον

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1966

ΑΡΙΘ. 274

ΔΡΑΧ. 7

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «Η ΔΑΜΑΣΚΟΣ»
ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ 45—ΑΘΗΝΑΙ (135) ΤΗΛ. 627-035

ROLF THOMASSEN: «ΠΕΡΑ ΑΠ' ΤΟ ΣΗΜΕΡΑ» *αὐτοβιογραφία.* Τιμᾶται δραχ. 26.

ΜΑΡΙΑ-ΙΡΙΣ: «ΠΕΡΑ ΑΠ' ΤΟ ΔΙΚΑΙΟ» *σύγχρονο ἑλληνικὸ μυθιστόρημα.* Τιμᾶται δραχ. 40.

Κ. ΠΑΡΑΣΧΟΥ: «Ο ΘΑΝΑΣΟΣ» *μυθιστόρημα.* Τιμᾶται δραχ. 25.

ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

ΜΕΛΕΤΑΙ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΙΑΤΡΙΚΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΙΕΙΝΗΣ

Ἐκκυκλοφόρησε.

ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

ΤΑ ΕΛΑΤΤΩΜΑΤΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ

*Ἵπὸ Ἀρ. Α. Ἀσπιώτη
Ψυχιάτρου*

ΑΠΟ ΤΑ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Τὸ παιδί πού μένει μωρό. —Πιπίλισμα, ὄνυχοφαγία. —Νυκτερινὴ ἐνούρησις. —Τὸ παιδί πού δὲν θέλει νὰ φάγη. —Ὅταν οἱ ἀδελφοὶ φιλονεικοῦν. —Αἱ δυσκολίαι τοῦ πρωτοτόκου. —Τὸ μοναχοπαιδί. —Υἱοθετημένα παιδιά. —Τὸ πειραχτήρι. —Τὰ παιδιά πού θέλουν νὰ ἐπικρατοῦν. —Παθητικὰ παιδιά. —Ὑπερενεργητικὰ παιδιά. —Ἄλλαι ἀνωμαλίαι τῆς συμπεριφορᾶς. Ὁ ἀνιανισμός, ἡ ὄνειροπόλησις, αἱ ταλαντεύσεις τῆς διαθέσεως, ἡ σκληρότης, ἐπιθετικότης, μικροὶ τύραννοι. —Οἱ τίτλοι «καλοαναθρεμμένων» καὶ «κακοαναθρεμμένων» παιδί. —Ὁ χωρισμός ἀπ' τὴ μητέρα. Αἱ ποιναί. —Ἡ βία καὶ ἡ ἐλευθερία πρόβλημα τοῦ παιδαγωγοῦ. —Θεωρίαι τῆς ποινῆς. —Ποῖαι αἱ συνέπειαι τῶν ποινῶν. —Θεραπευτικὴ ποινὴ. —Πῶς δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἡ τιμωρία. —Τὰ τέσσαρα βασικὰ στοιχεῖα τῆς δικαίας τιμωρίας. —Ἡ σωματικὴ ποινὴ. Ἐνας κώδιξ τῆς ἀγωγῆς. —Τὸ πρόβλημα τῆς ποινῆς εἰς τὸ σχολεῖον. —Διὰ τὴν δημιουργίαν ἠθικῆς συνειδήσεως.

Πωλεῖται εἰς ὅλα τὰ βιβλιοπωλεῖα. Τιμὴ δραχ. 15.

*Κεντρικὴ διάθεσις τευχῶν καὶ παραγγελίαι: Γραφεῖα Περιοδικῶ «Ἀκτίνες»,
Ἀκαδημίας 45, Ἀθῆναι 135, τηλ. 624-233.*

AKTINES

ΕΤΟΣ 29ον

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1966

ΑΡΙΘ. 274

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΟΛΟΓΙΑ

Κατ' ἀρχὴν θὰ πρέπει νὰ ζητήσω συγνώμην διὰ τὸ γεγονός ὅτι ἐχρησιμοποίησα εἰς τὸν τίτλον τοῦ ἄρθρου μου δύο ὄρους οἱ ὁποῖοι δὲν ἔχουν ἀκόμη γίνῃ ἐπισήμως ἀποδεκτοὶ εἰς τὴν διεθνή ὀρολογία. Σκοπός μου εἶναι ἀκριβῶς νὰ ἐξηγήσω αὐτοὺς τοὺς δύο ὄρους, νὰ καθορίσω τὴν μεταξύ των σχέσιν καὶ νὰ δικαιολογήσω τὴν ὑπαρξίν των εἰς τὸν κλάδον μας. Διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ὡς ἄνω σκοποῦ θὰ πρέπει νὰ ἀνατρέξωμεν εἰς τὴν γένεσιν καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν Ἑλληνικῶν σπουδῶν.

Ὁ Ἰωάννης Συκουτρῆς⁽¹⁾, ὁ τὸσον προῶρως ἀποθανὼν Ἑλληὴν φιλόλογος, εἶπεν ὅτι αἱ ἀνθρωπιστικαὶ ἐπιστῆμαι μιᾶς περιόδου ἀρχίζου ἀκριβῶς ἀπὸ τὸ σημεῖον ἐπαφῆς των μετὰ τὴν ζῶσαν καὶ ἄμεσον παράδοσιν τῆς ἐποχῆς εἰς τὴν ὁποίαν ἀνάγονται. Θὰ μπορούσε λοιπὸν νὰ λεχθῆ ὅτι αἱ ρίζαι τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης, αἱ ὁποῖαι πάντοτε ὑπόκεινται εἰς τὸν ἀτομικὸν παράγοντα, εἶναι θαθεῖα ριζωμένα εἰς τὴν ζωντανὴν παράδοσιν κάθε ἐποχῆς ἐκ τῆς ὁποίας καὶ ἀντλοῦν δύναμιν καὶ ἔμπνευσιν. Ὡς ἐκ τούτου καὶ κατὰ τὴν μελέτην τῶν Ἑλληνικῶν σπουδῶν θὰ πρέπει νὰ ἐξετάζεται ἡ ἐπίδρασις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐπ' αὐτῶν κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχὰς καὶ νὰ ἐξακριβώνεται κατὰ πόσον ἡ ἐπιστῆμη παρακολουθεῖ ἐκ τοῦ πλησίον ἢ μακρόθεν τὰς διακυμάνσεις αὐτὰς τοῦ

Ἑλληνικοῦ στοιχείου.

Ἀπὸ φιλολογικῆς πλευρᾶς, ἡ ἐξέλιξις ἀρχίζει ἀπὸ τὸν Ὅμηρον καὶ διὰ μέσου τοῦ Ἡροδότου καὶ τοῦ Θουκυδίδου φθάνει μέχρι τῶν Ἀλεξανδρινῶν σοφῶν, εἰς τὰς προσπάθειάς των ὁποίων ὀφείλεται ἡ γένεσις τῆς φιλολογίας ὡς εἰδικοῦ κλάδου. Δεδομένου δὲ ὅτι οἱ Ἀλεξανδρινοὶ εἶχον πρὸ αὐτῶν μακρὰν περίοδον Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ κατῴρθωσαν νὰ ἀποκτήσουν κριτικὸν πνεῦμα ὡς πρὸς τὰ «κλασσικά» ἔργα, καὶ νὰ μεταδώσουν τοῦτο εἰς τοὺς Ρωμαίους οἱ ὁποῖοι ἐξέλεξαν ὡς πρότυπά των τὰ ἀριστουργήματα τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς λογοτεχνίας.

Κατὰ τοὺς Ρωμαϊκοὺς χρόνους ὁ Ἑλληνικὸς κόσμος τῆς Ἀνατολῆς ἀπεμακρύνθη ἀπὸ τὰς ἐπαρχίας τῆς Δύσεως καὶ ἡ Δυτικὴ Εὐρώπη ἀπώλεσεν ἐπὶ μακρὸν τὴν ἐπαφήν της μετὰ τῶν Ἑλλήνων με ἀποτέλεσμα τὴν παρακμὴν τῶν Ἑλληνικῶν σπουδῶν. Κατὰ τὸν Μεσαίωνα δὲν παραμένουν παρὰ ἐλάχιστα ἴχνη γνώσεως τῆς Ἑλληνικῆς εἰς τὴν Δύσιν. Ἀλλὰ εἰς τὴν Ἀνατολήν αἱ Ἑλληνικαὶ σπουδαὶ οὐδέποτε ἔπαυσαν νὰ ἀνθοῦν. Οἱ Βυζαντινοὶ σοφοὶ ζηλοτύπως ἐκράτησαν τὰς Ἑλληνιστικὰς των παραδόσεις. Εἰς τὸ Βυζάντιον δὲν ὑπῆρξε καμμία διακοπὴ εἰς τὸν μετασχηματισμὸν τῶν παραδόσεων τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος. Δὲν ὑπῆρξε λοιπὸν ἐδῶ ἡ ἀνάγκη ἀνακαλύψεως τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀπεκλείετο ἡ δυνατότης μιᾶς ἀναγεννήσεως

(1) J. Sykoutris, *Philologie et vie*, Οὐγγροελληνικαὶ Μελέται, Νο 6 (Budapest, 1938).

μέ την δυτικήν έννοιαν του όρου. Άναντιρρήτως, τó υπό τών Βυζαντινών έπιδεικνυόμενον ένδιαφέρον παρουσίαζεν αύξομειώσεις κατά καιρούς και ή άρχαία παράδοσις ύφίσταται τās ιδεολογικάς έπιδράσεις τής έποχής.

Αί Έλληνικάι σπουδαί ήνοιξαν νέους δι' αυτās όρίζοντας, όταν, έγκαταλείπουσαι τά πλαίσια του Έλληνικού γεωγραφικού χώρου, ήρχισαν νά διεγείρουν τήν φιλοδοξίαν ώρισμένων ξένων λαών. Είς τήν Ιταλικήν άναγέννησιν όφείλεται ή τιμή τής άναθίωσης τής Έλληνικής άρχαιότητας εις τήν Δύσιν, ή όποία έπί μακρόν είχε λησμονηθή. Τοιουτοτρόπως ό άνθρωπισμός τών Παλαιολόγων συμπίπτει μέ τόν Ιταλικόν «ούμανισμόν». Η Ιταλία μέσφ τών φυγάδων Βυζαντινών σοφών άνανεώνει τήν γνωριμίαν της μέ τó Έλληνικόν πνεύμα. Τά πολύτιμα χειρόγραφα τά όποία οί Βυζαντινοί έφερον εις τήν Δύσιν άποτελοϋν τήν μοναδικήν πηγήν τής μελέτης του κλασσικού παρελθόντος. Τά κύματα του Ιταλικού ούμανισμού δέν θραδύνουν νά διασχίσουν τās Άλπεις και νά μεταδώσουν τās Έλληνικάς σπουδάς εις τήν Γαλλίαν και αυτās άκόμη τās Γερμανικάς χώρας, ή δέ έξάπλωσις αύτης μεταξϋ τών λαών τής Δυτικής Εϋρώπης έδωσεν εις τās Έλληνικάς σπουδάς διεθνή χαρακτήρα.

Κατά τήν έποχήν αυτήν τó Έλληνικόν έθνος είχεν ήδη διέλθει τήν δευτέραν μεγάλην περίοδον τής ιστορίας του κατά τó τέλος τής όποίας ύπετάχθη εις μακρόν ξενικόν ζυγόν. Χαρακτηριστικά είναι τά γραφόμενα υπό του Έλληνοσ Θεοδώρου Ζυγομαλά προς τόν Martinus Crusius: «Όρω δέ νϋν... μετοικήσαντα πάντα τά άγαθά έκ τών Έλληνικών τόπων και οικήσαντα έν ύμιν» (2). Έκτοτε δέν έσημειώθη έν τή Δύσει διακοπή τής μελέτης τής άρχαίας Έλλάδος και ήμπορεί νά λεχθή χωρίς ύπερβολήν ότι όλοι οί Εϋρωπαϊκοί λαοί έπροστάτευσαν τās Έλληνικάς σπουδάς.

Είς τó δεύτερον ήμισυ του 18ου αιώνος παρατηρείται έκ νέου άναθίωσις του ένδιαφέροντος προς τήν άρχαίαν Έλλάδα. Είται ή έποχή του Νεοκλασικισμού. Κατά τήν άναγέννησιν ή μελέτη του Έλληνικού παρελθόντος άποτελεί προνόμιον στενού σχετικώς κύκλου σοφών τώρα όμως άρχίζει νά διεγείρη τó ένδιαφέρον και τόν ένθουσιασμόν πολυαρίθμου κοινου. Τά μεγάλα πνεύματα τής έποχής δέν αισθάνονται προφανώς τήν άνάγκην άνευρέσεως τής κλασσικής Έλλάδος, διότι κατέχουν ήδη καλώς μέρος τών αντιπροσωπευτικών έργων τής κλασσικής τέχνης και τής Έλληνικής φιλολογίας, άποθλέπουν δέ εις νέαν αισθητικήν εκτίμησιν και έρμηνείαν τούτων. Υπό τās άνωτέρω συνθήκας γεννᾶται ό κλάδος τής «κλασσικής φιλολογίας», γνωστός κατ' άρχήν ως «Altertumswissenschaft». Κατά τήν γνώμην του Scaliger ό ως άνω κλάδος περιλαμβάνει πᾶσαν γνώσιν σχετιζομένην προς τήν Έλληνο-ρωμαϊκήν άρχαιότητα. Μέ τήν πάροδον όμως του χρόνου και δια τής έπιδράσεως τών ιδεαλιστικών τάσεων τής έποχής ή μελέτη τής άρχαιότητας ένετοπίσθη εις πολύ περιωρισμένην σφαίραν.

Κατά τήν διάρκειαν του μεσαίωνου και ένῶ τó κοινόν εις τήν Δύσιν είχεν άμυδροτάτην ιδέαν περι τού άρχαίου κόσμου, ήρχισε νά διαφαίνεται μία άλλη μορφή του Έλληνικού λαου, οί Βυζαντινοί Έλληνες, άν και ή πραγματική των όψις πολλάκις παρεμορφώνετο υπό τής όλεθρίας έπιδράσεως πολιτικών και θρησκευτικών παραγόντων. Κατά τόν 15ον αιώνα ή έπίδρασις τών Έλλήνων σοφών εις τήν Ιταλίαν συνέβαλε τά μέγιστα εις τήν άφύπνισιν του ένδιαφέροντος προς τó Βυζάντιον. Οί Ιταλοί διανοούμενοι δέν κάνουν καμμίαν διάκρισιν μεταξϋ τών έργων τής άρχαίας και τής βυζαντινής φιλολογίας. Ταυτοχρόνως, ή γνώσις τής Έλληνικής γλώσσης έλαθε σημαντικήν έξάπλωσιν και είναι άξιοσημείωτον τó ότι υπό τήν έπί-

(2) M. Crusius, Turcograeciae libri octo (Basileae, 1584), σελ. 94.

δρασιν τῆς ζώσης γλώσσης τοῦ Βυζαντιοῦ οἱ Οὐμανισταί, μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἑράσμου, ἐδιάβαζαν τὰ ἀρχαία ἑλληνικά συμφώνως πρὸς τὴν νεοελληνικὴν προφορὰν. Ἡ Ὄθωμανικὴ ἐπέκτασις καὶ ἡ μελέτη τῆς ἱστορίας τῶν Τούρκων κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα ἠύξησαν ἐπίσης τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὰς ἱστορικὰς πηγὰς τοῦ Βυζαντίου. Τέλος δὲ ἡ ἔρευνα ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν πηγῶν τῆς Γαλλίας κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα ὑπεβοήθησε τὴν μελέτην τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας καὶ τῶν Ἑλληνικῶν πηγῶν τὴν ἔρευναν. Οἱ δὲ Γάλλοι σοφοὶ τῆς ἐποχῆς διεκρίθησαν διὰ τὰς σπουδαίας ἐργασίας των, ὅπως τὸ Παρισινὸν «Corpus», τὸ λεξικὸν τοῦ Du Cange κ.λ.π. Ἡ δημοσίευσις τῶν πηγῶν διευκόλυνε τὴν μελέτην τῆς ἱστορίας τοῦ Βυζαντίου, ἃν καὶ πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν τὴν ἄποψιν ὅτι ἐθεωρεῖτο τοῦτο μέρος τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, ἐξ ὅσῃ καὶ ἡ χρῆσις τοῦ ὅρου «Bas Empire» καὶ ὅτι αἱ προκαταλήψεις τοῦ αἰῶνος τῆς διαφωτισέως καὶ τοῦ πνεύματος τοῦ νεοκλασικισμοῦ καθυστέρησαν ἐπὶ μακρὸν τὴν διαμόρφωσιν ρεαλιστικῆς εἰκόνης τοῦ Βυζαντίου. Μόνον δὲ περὶ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνος ἀρχίζει ἡ νέα σοβαρὰ σπουδὴ τῶν βυζαντινῶν μελετῶν ἐν Γαλλίᾳ, Ρωσίᾳ καὶ Γερμανίᾳ ἡ ὁποία καταλήγει περὶ τὰ τέλη τοῦ αἰῶνος εἰς συστηματικὴν ὀργάνωσιν τούτων, χάρις δὲ εἰς τὴν δραστηριότητα τοῦ Καρόλου Κρουμβάχερ ὁ κλάδος γίνεται ἀνεξάρτητος, καὶ κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς «κλασσικῆς φιλολογίας» θὰ περιλάβῃ ὅλας τὰς φάσεις τῆς ἱστορίας τοῦ Βυζαντίου. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἐγεννήθη ἡ «Βυζαντινολογία», δηλαδή ὁ κλάδος ὅστις περιλαμβάνει τὴν μελέτην κάθε ἐκδηλώσεως σχετιζομένης πρὸς τὸ Βυζάντιον.

Σχετικὰ μὲ τὸν ὅρον «Βυζαντινολογία» νομίζω πρέπον νὰ εἴπω τὰ ἑξῆς, ἐν παρενθέσει. Εἰς τὴν Γαλλικὴν ἀποτελεῖ νεολογισμόν ὁ ὅρος οὗτος. Θὰ ἴμπορούσε νὰ λέγωνται «études byzantines», (εἰς τὴν Ἰταλικὴν «studi byzantini»). Εἰς τὴν Ἀγγλικὴν ὁ καθιερωμένος ὅρος εἶναι «byzantine studies» ἀλλὰ ἀρχίζει ἐπίσης ἡ χρῆσις τοῦ ὅρου «byzanti-

nology», εἰς δὲ τὴν Γερμανικὴν κατὰ προτίμησιν γίνεται χρῆσις τοῦ ὅρου «Byzantinistik». Πάντως ὁ ὅρος «βυζαντινολογία» χρησιμοποιεῖται τῶρα εἰς πολλὰς Εὐρωπαϊκὰς γλώσσας, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς Ρωσικῆς. Ὑπάρχουν ἐπίσης οἱ ὅροι «βυζαντιολογία» καὶ «βυζαντολογία». Τὸ δεύτερον παράγωγον εἶναι τελείως λανθασμένον διότι ὑποδηλοῖ τὴν ἔρευναν τοῦ βασιλέως Βύζαντος, μυθικοῦ ἱδρυτοῦ τοῦ ἀρχαίου Βυζαντίου. Δὲν ὑπάρχει βεβαίως ἀντίρρησης διὰ τὴν χρῆσιν τοῦ ὅρου «βυζαντιολογία» ἃν καὶ χρησιμοποιεῖται οὗτος πολὺ ὀλιγώτερον τοῦ ὅρου «βυζαντινολογία». Δεδομένου δὲ ὅτι ὁ ὅρος «βυζαντινολογία» προέρχεται ἐκ τοῦ «Βυζάντιος», ἐπιθέτου ἐν χρῆσει εἰς τὴν ἀρχαίαν καὶ μεσαιωνικὴν Ἑλληνικὴν καὶ ὑποδηλοῦντος τὴν «ἐκ τοῦ Βυζαντίου προέλευσιν», ἀναφέρεται μάλλον εἰς τὴν πόλιν τοῦ Βυζαντίου καὶ ὅχι εἰς τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν. Ὅσον ἀφορᾷ δὲ τὸν ὅρον «βυζαντινολογία» οὗτος προέρχεται ἐκ τοῦ νεοελληνικοῦ «βυζαντινός» ὑποδηλοῦντος πᾶν τὸ σχετικὸν πρὸς τὸ Βυζάντιον ἢ ἀναφερόμενον εἰς τοῦτο, εἶναι δὲ καθ' ὁλοκληρίαν ὀρθὸς διότι ὑποδηλοῖ τὴν ἐπιστήμην ἡ ὁποία ἀσχολεῖται γενικῶς μὲ τὸ Βυζάντιον. Ἐκτὸς τούτου θὰ ἴδυνάμεθα νὰ ἐπικαλεσθῶμεν τὴν μαρτυρίαν τῆς γλωσσικῆς αἰσθήσεως τῶν νεοελλήνων, οἱ ὁποῖοι χωρὶς νὰ ἀπορρίπτουν κατηγορηματικῶς τὸν ὅρον «βυζαντιολογία» προτιμοῦν ὡς τεχνικὸν ὅρον τὸ «βυζαντινολογία»⁽³⁾.

Εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνος ἡ Ἑλλάς ἐνεφανίσθη μὲ νέον ἐντελῶς πρόσωπον πρὸ τῶν λαῶν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης. Ἡ ἔναρξις τοῦ ἀγῶνος τῆς ἀνεξαρτησίας ὅστις ἤρχισε τὸ 1821, ἐπέσυρε τὴν προσοχὴν τῶν Εὐρωπαϊκῶν πρὸς τοὺς νεοέλληνας. Δυστυχῶς ὁμοῦς ὁ φιλελληνισμός, ἡ ἰσχυρὰ αὐτὴ δύνα-

(3) Gy. Moravcsik, «Byzantinologie, Byzantologie oder Byzantologie?» Jahrbuch der Osterreichischen Byzantinischen Gesellschaft, No 6 (1957), σελ.1-4.

μεις ή όποια έντός όλίγου έξηπλώθη είς όλας τάς Εύρωπαϊκάς χώρας, διετήρησε τήν σφραγίδα του νεοκλασικισμού, υπό τήν επίδρασιν του όποιου, άκόμη και οί σοφοί, ένδιεφέροντο κυρίως διά τά άρχαία μνημεία τής νεωτέρας Έλλάδος και διά τούς άρχαίους προγόνους τών νεοελλήνων. Ένδεικτικόν είναι τό γεγονός ότι όταν τό 1871 ό Β. Schmidt έξέδωκε γερμανιστί τάς πρώτας συλλογάς του περί τής ζωής του νεοελληνικού κόσμου ήθελε νά έξυπηρετήση τήν μελέτην τής Έλληνικής άρχαιότητας. Η κατάσταση αύτη ήτο εύνοική πρός τάς έντελώς έσφαλμένες άπόψεις του Fallmerayer. Η θεωρία του περί έκσλαθισμού τών άπογόνων τών άρχαίων Έλλήνων έρριζώθη θαθεία είς τήν κοινήν γνώμην τής έποχής και ή παρέλευσις ένός αιώνος ήτο άνεπαρκής διά νά εξαφανισή τά ίχνη της. Ως έκ τούτου δέν ήτο δυνατόν νά γίνη άποφασιστική στροφή παρά διά τής έρεύνης τών σοφών πρός τήν νέαν Έλλάδα και τό Βυζάντιον. Όλίγον κατ' όλίγον όμως όλαι αί Εύρωπαϊκάί χώραι ήρχισαν νά ένδιαφέρωνται διά τήν ζωήν τών νεοελλήνων μέ άποτέλεσμα τήν δημιουργίαν ένός νέου κλάδου, τής «νεοελληνικής φιλολογίας», κατά τό μάλλον ή ήττον αυτονόμου.

Είδομεν, λοιπόν, πότε και υπό ποίας συνθήκας έγεννήθησαν οί τρείς κλάδοι οί όποιοι άσχολούνται μέ τήν μελέτην τών τριών μεγάλων περιόδων του Έλληνικού λαού: ή «κλασσική φιλολογία», ή «Βυζαντινή φιλολογία» και ή «Νεοελληνική φιλολογία». Μεταξύ τών αντιπροσώπων τών δύο πρώτων κλάδων υπήρχεν άνταγωνισμός όστις διήρκεσε επί μακρόν, άλλ' ή φυσική έξέλιξις τών πραγμάτων κατέρριψε σών τῷ χρόνῳ τά τεχνικά έμπόδια.

Άπό τό δεύτερον ήμισυ του 19ου αιώνος ή σφαίρα τής «κλασσικής φιλολογίας» διηυρύνθη είς επίπεδον συγχρονιστικόν και διαχρονιστικόν. Η έπιγραφολογική και παπυρολογική ζρευνα κα-

θώς και αί άρχαιολογικάί άνασκαφαί δέν έπαυσαν νά φέρουν είς φῶς νέα στοιχεία διά τήν διαφώτισιν τής Έλληνικής περιόδου. Η μελέτη τής Έλληνιστικής, Ρωμαϊκής και Χριστιανικής έποχής άπετέλεσε τήν γέφυραν μεταξύ άρχαιότητος και του Βυζαντίου, αί δέ ιδεαλιστικάί τάσεις του νεοκλασικισμού άντικατεστάθησαν διά πλέον ρεαλιστικῶν άντιλήψεων. Οί ειδικοί τής «άρχαίας φιλολογίας» άνεθεώρησαν μέγα μέρος τών προκαταλήψεων των διότι άντελήφθησαν τόν σπουδαίον ρόλον του Βυζαντίου είς τήν διατήρησιν και μετάδοσιν τής φιλολογικής παραδόσεως τής άρχαιότητος. Η άκαμπτος και δογματική των άντιλήψεις περί του «Κλασσικού» Έλληνισμού άντικατεστάθη τέλος υπό τής γνώμης ότι ή ζωή του Έλληνικού λαού έκ τών άρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμεραν ήτο μία άδιάσπαστος έξέλιξις. Παραλλήλως μέ τήν άποκρυστάλλωσιν τής άνωτέρω άντιλήψεως έγεννήθη ένας νέος κλάδος περιλαμβάνων όλόκληρον τήν ιστορικήν έξέλιξιν του Έλληνικού λαού. Διά τόν άνωτέρω κλάδον είς μελέτην μας, δημοσιευθείσαν είς τήν Ούγγρικην τό 1933, έπροτεινάμεν τόν όρον «Έλληνολογία» (†) θασισθέντες επί ώρισμένων παραδόσεων τής Ούγγρικής έπιστημονικής ζωής. Άπό του έτους 1895 ό άλλος καθηγητής μου Vilmos Pecz ύπεστήριζεν άναλόγους γνώμας, δεκάς δέ νεωτέρων είχε συστηματικῶς έπεξεργασθή τήν θεωρίαν ότι οί τρείς κλάδοι τής «Έλληνικής φιλολογίας» έπρεπε νά αποτελέσουν έν άδιάσπαστον σύνολον. Έκτοτε και ή έξέλιξις τής έπιστήμης τελείως έδικαίωσε τάς άπόψεις των και τώρα χρησιμοποιούμεν όλονέν και περισσότερον τόν όρον «Έλληνολογία» είς τάς έρεύνας μας, διότι εύρίσκομεν τούτον πολύ γόνιμον. Χωρίς νά εισέλθω είς λεπτομερείας θά ήθελα νά αναφέρω μερικά παραδείγματα.

(†) Gy. Moravcsik, «A görög és latin filológia magyar feladatai» (Les tâches hongroises de la philologie grecque et latine), Egyetemes Philologiai Közlöny, vol. 57 (1933), σελ. 8-23.

Ἡ ἀνάγκη γενικωτέρας θεωρήσεως ἦτο περισσότερο αἰσθητὴ εἰς τὴν περιοχὴν τῶν γλωσσικῶν ἐρευνῶν. Ἡ μελέτη τῆς «κοινῆς», τῆς γλώσσης τῆς Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς ἔρριψε νέον φῶς ὄχι μόνον εἰς τὴν κατανόησιν τῆς Βυζαντινῆς καὶ νέας Ἑλληνικῆς ἀλλὰ καὶ αὐτῆς ἀκόμη τῆς ἀρχαίας γλώσσης καὶ κατέστη προφανές ὅτι ἡ ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἀπετέλει ὀργανικὸν σύστημα ἐκ τοῦ ὁποῦ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀφαιρεθοῦν ὠρισμένα τμήματα⁽⁵⁾. Δὲν εἶναι μόνον ὅτι μέρος τοῦ λεξιλογίου τῆς Ἑλληνικῆς ἐπέζησεν ἐπὶ τρεῖς χιλιάδας ἔτη, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ὀμήρου μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, ἀλλὰ παρατηρεῖται ἐπίσης ὀργανικὴ ἐξέλιξις εἰς τὴν φωνητικὴν καὶ μορφολογίαν ὠρισμέναι τάσεις εἶναι χαρακτηριστικαὶ εἰς ὀλόκληρον τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, καθὼς δὲ εἰσερχόμεθα εἰς τὰς λεπτομερείας τῶν τάσεων καὶ ἐξελίξεων αὐτῶν, κατανοοῦμεν καλλίτερον τὰ γλωσσικὰ φαινόμενα τῆς ἀρχαίας, τῆς μεσαιωνικῆς καὶ νέας Ἑλληνικῆς. Πολλοὶ αἰνιγματικοὶ ἀρχαῖοι τύποι καὶ ἡ ἔννοια αὐτῶν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξηγηθοῦν παρὰ δι' ἀναλογίαν ἐκ τῆς νέας Ἑλληνικῆς, ἡ δὲ δημοτικὴ τῶν ἡμερῶν μας ἔδωσε τὴν κλεῖδα εἰς πολλὰς στροφὰς σχεδὸν ἀκατανοήτους τῆς γλώσσης τῶν πατέρων. Ἀντιθέτως πάλιν ἡ ἀρχαία ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὴν ἐξήγησιν ὠρισμένων ἐκφράσεων τῆς νέας Ἑλληνικῆς καὶ εἶναι περιττὸν νὰ λεχθῆ ὅτι ὁ πολύχρωμος τρόπος ἐκφράσεως τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων μᾶς συνδέει τὸσον μὲ τὴν νέαν Ἑλληνικὴν ὅσον καὶ μὲ τὴν ἀρχαίαν. Αἱ τελευταῖαι γλωσσολογικαὶ ἐρευναὶ μᾶς ἔδωσαν πολλὰ παραδείγματα διασώσεως ἀρχαίων γλωσσικῶν στοιχείων εἰς τὴν νεοελληνικὴν γλώσσαν τῶν ἡμερῶν μας καὶ μόνον ἡ γνῶσις τῆς νέας Ἑλληνικῆς μπορεῖ νὰ ἐμπνεύσῃ πνοὴν εἰς τὴν μελέτην καὶ τὴν

(5) Πρβλ. Γ. Χατζιδάκι, «Περὶ τῆς ἐνότητος τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης» Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς ταῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου, 5 (1908-9), σελ. 47-151. H. Rernot, D' Homère à nos jours, (Paris, 1921).

ἐξήγησιν τῶν κλασσικῶν συγγραφέων⁽⁶⁾.

Ἡ συνολικὴ αὐτὴ θεώρησις τῶν διαφορῶν σταθμῶν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἀπεδείχθη ἐπίσης καρποφόρος εἰς τὴν κριτικὴν τοῦ κειμένου. Οἱ ἐξηγηταὶ ὑπεχρῶθησαν νὰ λαμβάνουν ὑπ' ὄψει τῶν τὰ ἀποτελέσματα τῆς γλωσσολογικῆς ἐρεύνης καὶ κατέστη δι' αὐτοὺς ἀδύνατος ἡ ὑποστήριξις τῆς «καθιερωμένης» μεθόδου τῶν παλαιῶν ἐκδόσεων τῶν κειμένων, ἡ ὁποία ἀπέθλεπεν εἰς τὸν περιορισμὸν κάθε τύπου «ἀσυνήθους» μορφῆς. Ἡ ἰδιόρρυθμος ἐνότης τῆς ζώσης ἐκφράσεως καὶ τῶν φιλολογικῶν παραδόσεων χαρακτηριστικῶν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦτον ἐκάστου Ἑλληνικοῦ κειμένου μᾶς ὑποχρῶνουν νὰ μὴν ἀπορρίπτωμεν ἄνευ λόγου τὰς οὕτω καλουμένας «ἐκλαϊκεύσεις» καὶ νὰ μὴν ἐκλαϊκεύωμεν τοὺς φιλολογικοὺς τύπους τοὺς εὐρισκομένους ἀκόμη καὶ ἐντὸς τοῦ κειμένου με ἐκλαϊκευτικὴν χροιάν. Δηλαδή, ἡ δογματικὴ ἀρχὴ τῆς «διγλωσσίας» δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ κάνωμεν τὸ κείμενον ὁμοίομορφον. Ἀντιθέτως, ἐκάστη περίπτωσις πρέπει νὰ κρίνεται κεχωρισμένως, διότι οὗτος εἶναι ὁ μόνος τρόπος νὰ ἀποφανθῶμεν ἐὰν ἡ γλωσσολογικὴ ἐξέλιξις καὶ ἡ ἀτομικὴ ἐκφρασις δικαιολογοῦν τὴν ἑμῶν ἢ τὴν ἄλλην διόρθωσιν (7).

(6) Πρβλ. H. Grégoire «L' étymologie de «Caballus» ou de l' utilité du grec moderne» Travaux de la Faculté de Philosophie et Lettres de l' Université de Bruxelles, 7 (1937), σελ. 81-95. H. Grégoire-R. Goossens, «De l' utilité du grec moderne», ἐν Byzantion, 13 (1938), σελ. 396-399. H. Grégoire, «Utilité et charme du grec moderne», ἐν Revue Belge de Philologie et d' Histoire 17 (1938), σελ. 5-26. R. Goossens, Grec ancien et grec moderne ou la Grèce éternelle», Βυζαντινά-Μεταβυζαντινά, 1 (1946), σελ. 135-164. Fr. Dölger, Vom Altertum zum Mittelalter, ΠΑΡΑΣΠΟΡΑ, (Ettal, 1961), σελ. 54-72.

(7) Πρβλ. S. G. Kapsomenakis, «Votunter-suchungen zu einer Grammatik der Papyri der nachchristlichen Zeit» (München 1938). L. Radermacher, «Koine dans Sitzungsberichte der Wiener Akademie, Philos.-hist Kl. 224. Band, 5. Abhandlung,» (Wien 1947).

Ἄν καὶ εἰς τὸν λογοτεχνικὸν τομέα ἡ ἔρευνα τῶν λεπτομερειῶν εἶναι πολὺ ὀλιγώτερον προχωρημένη, εἶναι προφανές ὅτι καὶ ἐδῶ ἡ ἐξακολούθησις ὑφίσταται· δὲν ὑπάρχει διακοπὴ μεταξὺ τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς Βυζαντινῆς φιλολογίας. Ἀμφότεραι ἀποτελοῦν μέρος μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἀδιακόπου ἐξελιξέως. Εἰς σχῆμα καὶ περιεχόμενον ἡ φιλολογικὴ δραστηριότης τῆς ἀνωτέρας Βυζαντινῆς κοινωνίας στηρίζεται εἰς τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν. Δὲν ἔχομεν παρὰ νὰ ἀνατρέξωμεν εἰς τὴν σχολὴν τῶν Ἀνακρεοντικῶν, εἰς τὴν μηχανικὴν διατήρησιν τῆς ἀρχαίας μετρικῆς ἢ εἰς τὸν κυρίαρχον λόγον τῶν ρητορικῶν καὶ μυθολογικῶν διακοσμήσεων, γνωστῶν ἐκ τῆς ἀρχαίας ἐποχῆς. Τὰ ἀνωτέρω φαινόμενα καθιστοῦν προφανές ὅτι ἡ μελέτη τῆς Βυζαντινῆς φιλολογίας θὰ στερηταὶ φαντασίας ἄνευ βαθυτέρας κατανοήσεως τῆς ἀρχαίας φιλολογίας. Περιττὸν νὰ τονισθῇ ὅτι ἡ δραστηριότης τῶν Βυζαντινῶν ἔχει ἀποφασιστικὴν σπουδαιότητα εἰς τὴν μετάδοσιν τῶν κλασσικῶν ἔργων. Ἀκριβῶς διὰ τὸν ὡς ἄνω λόγον ἀκόμη καὶ οἱ ζηλωταὶ τῆς «κλασσικῆς φιλολογίας» εἰσέρχονται κατὰ καιροὺς εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Βυζαντινῆς φιλολογίας, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ μυοῦνται εἰς τὴν πολὺ ἰδιάζουσαν ἀτμοσφαιραν τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ. Αἱ σχέσεις τῶν δημῶδων μνημείων τῆς φιλολογίας τοῦ Βυζαντίου καὶ τῶν γνωστῶν ὑπολειμμάτων τῆς ἀρχαίας δημῶδους φιλολογίας πρὸς τὴν νέαν δὲν ἔχουν παρὰ ἐλάχιστα διαφωτισθῆ, ὅμως εἶναι θέβαιον ὅτι ἡ μελέτη μᾶς ἐπιφυλάσσει πολλὰς ἐκπλήξεις. Εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς λαϊκῆς ψυχῆς ἀνακαλύπτονται συχνὰ στοιχεῖα τὰ ὅποια ἐπέζησαν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος, ἔξωθεν τῆς «ὑψηλῆς φιλολογίας» μέχρι τῶν ἡμερῶν μας. Αἱ ἐπιβεβαιώσεις λοιπὸν αὐταὶ ὑπογραμμίζουν τὴν προφανῆ ἄνευ διακοπῆς ἐξακολούθησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Εἶναι ἐκδηλον ὅτι ἡ ἱστορικὴ πορεία τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ἔλαθε διαφόρους μορφὰς καὶ ὅτι ἡ κλασσικὴ, ἡ Ἑλληνιστικὴ, ἡ Βυζαντινὴ καὶ ἡ νέα ἐποχὴ ἀ-

ποτελοῦν συστήματα ἀνεξάρτητα καὶ ὀργανικά. Ἐν τούτοις εἶναι πλέον ἢ θέβαιον ὅτι ὅπισθεν τῶν διαφοροτικῶν τούτων μορφῶν πολιτισμοῦ ὑπάρχει ὁ Ἑλληνικὸς λαός, τοῦ ὁποῦ ἡ πνευματικὴ σύστασις διεφύλαξεν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς ψυχῆς τῆς τόσα καὶ τόσα βασικά στοιχεῖα ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς ἐποχῆς μας. Διὰ νὰ πεισθῶμεν, ἀρκεῖ μόνον νὰ ἀναλογισθῶμεν τὰς λαϊκὰς παραδόσεις, τὰς νηρηΐδας, τὴν μορφὴν τοῦ Χάρωντος, τὴν σχέσιν τῆς κλασσικῆς καὶ Βυζαντινῆς μουσικῆς, τὰς λοιπὰς μορφὰς τῆς ἀρχαίας καὶ Ἑλληνιστικῆς παραδόσεως αἱ ὁποῖαι ἐπέζησαν εἰς τὴν δημοτικὴν ποίησιν τῆς σήμερον, ὡς καὶ τὰ ἀρχαῖα στοιχεῖα τῆς ἀγιογραφίας. Ἐπίσης ἀναντίρρητος εἶναι ἡ παρατηρουμένη ἐξακολούθησις τῆς παραδόσεως εἰς τὴν γλωσσολογικὴν, φιλολογικὴν καὶ πᾶσαν ἄλλην διανοητικὴν ἐκδήλωσιν. Ὡς ἐκ τούτου οἱ ἐρευνηταὶ ὑποχρεοῦνται νὰ παραδεχθῶν, θέλοντας καὶ μὴ, τὸν ὄρον «Ἑλληνολογία».

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται ὅτι ἡ τελευταία περίοδος τῶν Ἑλληνικῶν σπουδῶν, τείνει νὰ ἐξαφανίσῃ τὰ σχεδὸν ἀνυπέρβλητα ἐμπόδια τὰ ὅποια διεχώριζον τοὺς ὀπαδοὺς τῆς «κλασσικῆς φιλολογίας», τοὺς βυζαντινολόγους καὶ τοὺς νεοελληνιστάς. Αἱ προκαταλήψεις, οἱ ἀνταγωνισμοὶ καὶ τὰ διαφιλονικούμενα σημεῖα ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐβασίσθησαν αἱ προγενέστεραι κρίσεις καὶ ἀπόψεις παραμερίζονται βαθμηδὸν καὶ τὰ ἴχνη τοῦ διαχωρισμοῦ ἐξαφανίζονται. Οἱ εἰδικοὶ δὲν ἀπομονώνονται εἰς τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλον κλάδον ἀλλὰ ζητοῦν νὰ ἐφαρμόσουν τὰς ἀρχὰς τῆς «Ἑλληνολογίας». Ἡ μεταβολὴ αὕτη δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς μέρος τῆς γενικῆς τάσεως, ἣτις ἐπικρατεῖ σήμερον εἰς τὰς ἀνθρωπιστικὰς σπουδὰς, μιᾶς τάσεως ἀντισταθμίσεως τῆς ὑπερβολῆς πρὸς τὴν εἰδίκευσιν, μὲ σκοπὸν μιᾶς νέας συνθετικῆς θεωρήσεως τῶν πραγμάτων. Δυστυχῶς πολὺ ὀλίγοι εἶναι οἱ σοφοὶ οἱ ὁποῖοι, ὅπως

ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΕΝΩΤΙΚΗΝ ΚΙΝΗΣΙΝ(*)

Κατά τὰ δύο τελευταῖα ἔτη τὸ πιὸ ζω-
τικὸ καὶ φλέγον, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τὸ
πλέον ἐπίκαιρο καὶ βαρυσήμαντο διεκκλη-
σιαστικὸ θέμα, διὰ τὸ ὅποιο πολὺς γίνεται
λόγος καὶ εἰς συνόδους καὶ εἰς συσκέψεις
καὶ εἰς τὸν τύπον καὶ κατ' ἰδίαν, εἶναι τὸ
θέμα τῆς προσεγγίσεως, συνδιαλλαγῆς καὶ
συνεργασίας τῶν δύο μεγαλύτερων κλάδων
τοῦ Χριστιανισμοῦ ἦτοι τῆς Ἀναπ. καὶ τῆς
Δυτ. Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο
καὶ κάθε προσπάθεια τείνουσα εἰς τὴν εὐ-
όδωσιν τοῦ ἀνωτέρω σκοποῦ πρέπει νὰ
θεωρῆται εὐπρόσδεκτη. Πρὸς τὸν ὡς ἄ-
νω σκοπὸν κατατείνουν καὶ αἱ ἐπόμεναι
σκέψεις στρεφόμεναι περὶ τὰς ἀπ' ἀρχῆς
ἀμοιβαίας σχέσεις τῶν δύο ὡς ἄνω Ἐκ-
κλησιῶν. Διὰ νὰ μὴ μακρηγορήσω ὅμως
καὶ καταπονήσω τοὺς ἀναγνώστας μου, δι'
ὀλίγων μόνον θὰ ἀναφέρω τὰ ἀφορῶντα

τὰς σχέσεις τῶν δύο Ἐκκλησιῶν μέχρι τοῦ
σχίσματος τοῦ ἔτους 1054.

★

Ἐκεῖνο τὸ ὅποιον προκαλεῖ τὴν ἔκπλη-
ξιν ἀλλὰ καὶ τὴν θλίψιν συγχρόνως, τοῦ
ἀνασκοποῦντος τὰς μεταξὺ τῶν ἐν λόγῳ
Ἐκκλησιῶν σχέσεις εἶναι ἡ συχνὴ διακοπὴ
αὐτῶν συνεπεία ἀφορμῶν τινῶν ἄλλοτε
μὲν δογματικῆς ἄλλοτε δὲ διοικητικῆς φύ-
σεως. Οὕτω λ. χ. κατὰ τὸ ἀπὸ τῆς ἰδρύ-
σεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐν ἔτει 330
μ. Χ. μέχρι τῆς Ζ' Οἰκ. Συνόδου χρονικὸν
διάστημα τῶν 457 ἐτῶν σχεδὸν κατὰ τὸ ἡ-
μισυ ἐξ αὐτῶν αἱ κανονικαὶ σχέσεις με-
ταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἦσαν διακεκομ-
μένα. Καὶ τὸ αἴτιον; Ἄλλοτε μὲν ἡ ἰδιο-
τελεῆς ἐπέμβασις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώ-
μης εἰς τὰ ταλαιπωρήσαντα τότε τὴν Ἐκ-
κλησίαν τῆς Ἀνατολῆς ζητήματα, οἷα ἦσαν
αἱ Ἀρειανικαὶ ἕριδες, ἡ καταδίκη τοῦ Εὐ-
σταθίου τῆς Ἀντιοχείας, τοῦ Ἀλεξάνδρου
τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τοῦ ἱεροῦ Χρυσο-
στόμου Πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπό-
λεως, ἄλλοτε δὲ διαφοραὶ ἀντιλήψεων εἰς
ζητήματα ἀφορῶντα τὴν ἐξομάλυνσιν τῶν
μονοφυσιτικῶν καὶ μονοθελητικῶν ἀνωμα-
λιῶν. Ἀλλὰ τὰ προαναφερθέντα γεγονότα
ἦσαν ἀπλάϊ ἀφορμαί, ἡ δὲ αἰτία τῆς διακο-

(*) Αἱ «Ἀκτίνες» δημοσιεύουσαι εὐχαρί-
στως τὴν ἐργασίαν τοῦ φίλου καθηγητοῦ κ.
Ἰ. Παναγιωτίδη ἐπιθυμοῦν, ὡς καὶ ἄλλοτε,
νὰ δώσουν εὐκαιρίαν πρὸς σκέψεις καὶ εἰ-
λικρινῆ καὶ ὄντως καρποφόρον συζήτησιν
ἐπὶ ἐνὸς τόσοσιν σπουδαίου καὶ ἱστορικοῦ
θέματος τῶν καιρῶν μας, ἐπὶ τοῦ
ὁποίου ὁ φίλος συγγραφεὺς γράφει ἀπὸ
πνευματικῆς περιουσίας.

ὁ μακαρὶτης Henri Gregoire, δύνανται
νὰ ἐρευνήσουν ἐπιτυχῶς καὶ τὰς τρεῖς
περιόδους τῶν Ἑλληνικῶν σπουδῶν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καθίσταται πρόδη-
λον ὅτι ὁ ὅρος «Ἑλληνολογικός» εἶναι
ἀπαραίτητος τόσοσιν εἰς τὴν κλασσικὴν
φιλολογίαν, τὴν βυζαντινολογίαν καὶ
τὴν σπουδὴν τῆς νέας Ἑλληνικῆς, διότι
ἄφ' ἐνὸς μὲν εὐρύνει τὴν σφαιραν τῶν
κλασσικῶν σπουδῶν κατὰ γραμμικὸν
τρόπον ἄφ' ἑτέρου δὲ τὴν πλουτίζει κατ'

ἔκτασιν καὶ θάσιν. Εἴμεθα ἐπίσης πεπει-
σμένοι ὅτι ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ἀρχῶν τού-
των εἰς τὴν μελέτην τῶν βυζαντινῶν
σπουδῶν θὰ ἀποβῆ πολὺ ἀποδοτικὴ.

GYULA MORAVCSIK

Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Βουδαπέστης

Μετάφρασις ὑπὸ Νικολάου Ι. Μηνα-
δάκη ἐκ τοῦ περιοδικοῦ BYZANTION
τόμος XXV (1965), τεύχος 1, σελ. 291-
301.

της τῶν ἐκκλησιαστικῶν σχέσεων εὐρίσκετο ἀλλαχοῦ καὶ δὴ πρωτίστως εἰς τὴν ἀλαζονικὴν ἔπαρσιν τῆς χριστιανικῆς Ρώμης, ἡ ὁποία εἶχε κληρονομήσει τὴν συγκεντρωτικὴν τάσιν καὶ τὸν δεσποτισμὸν τῆς ἀπὸ τὴν εἰδωλολατρικὴν Ρώμην, τὴν γνωστὴν ἐκ τῆς ἱστορίας κοσμοκράτειραν ἐν μέσῳ τῶν γνωστῶν λαῶν τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ὅπου ἐξεκίνησεν ὡς ἀπλὴ πόλις ἢ ἀπλοῦν κρατίδιον τῆς κεντρῶας Ἰταλίας καὶ ἀφοῦ θαυμηδὸν καθυπέταξε πᾶσαν ἄλλην ἀντίζηλόν της ἐν τῇ Ἰταλικῇ χερσονήσῳ, ἔστρεψε τὰς κατακτητικὰς βλέψεις της καὶ ἐκτὸς τῆς Ἰταλίας, ἀρχικῶς μὲν εἰς τὴν θόρειον Ἀφρικὴν, ὅπου ἐνίκησε καὶ καθυπέταξε τὴν ἰσχυρὰν καὶ πλουσίαν Καρχηδόναν, ἔπειτα δὲ ἔστρεψε τὴν κατακτητικὴν βουλμίαν της πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Βαλκανικὴν καθόλου, ἔπειτα δὲ πρὸς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, τὴν Συρίαν, τὴν Παλαιστίνην, καὶ τὴν Αἴγυπτον, ἐπέτυχε δὲ δυνάμει τῶν ὄπλων τοῦ πολέμου καὶ τῆς ραδιουργίας τοῦ «διαίρει καὶ θασάλευε» νὰ καταστήσῃ ὑποτελῆ δόλοκληρον σχεδὸν τὸν γνωστὸν εἰς τὴν ἀρχαιότητα κόσμον, τοῦ ὁποίου τοιοῦτοτρόπως ἡ πανίσχυρος Ρώμη κατέστη τὸ κέντρον καὶ ὁ ἄξων, ὁ διαιτητὴς καὶ ρυθμιστὴς τῶν τυχῶν του. Οἷαν θέσιν, λοιπὸν, κατεῖχεν ἡ ἀρχαία Ρώμη εἰς τὸν ἐθνικὸν κόσμον, ἀνάλογον θέσιν ἐφιλοδόγησε νὰ καταλάβῃ μεταξὺ τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου ἡ χριστιανικὴ Ρώμη, καθὸ διάδοχος πολιτικῶς τῆς ἀρχαίας εἰδωλολατρικῆς Ρώμης.

Καὶ ὅσον ἀφορᾷ μὲν τὸν κόσμον τῆς Δύσεως ἢ προσπάθεια τῆς Ρώμης, συνεργούντος καὶ τοῦ χρόνου, δὲν ἀπέθη ἄκαρπη, καθότι ὁ κόσμος ἐκεῖνος ἦτο ἤδη ἐξοικειωμένος νὰ λαμβάνῃ ἐπιταγὰς καὶ νὰ ἐκτελῇ ἐντολὰς τοῦ κέντρον του, δηλ. τῆς ἀρχαίας Ρώμης, ἐπομένως κατ' οὐσίαν δὲν ἤλλαξε κυρίαρχον! Ἐὰν δὲ κάπου κάπου ἐνεφανίσθησαν καὶ τάσεις ἀνεξαρτησίας ἀπὸ τῆς Ρώμης καὶ ἀνυποταγῆς, καθὼς εἰς τὴν θόρειον Ἀφρικὴν, τὴν θόρειον Ἰταλίαν, τὴν Ἰσπανίαν, τὴν Γαλλίαν καὶ ἀλλαχοῦ, καὶ αἱ τάσεις αὐταὶ σὺν τῷ χρόνῳ ὑπεχώρησαν πρὸ τῆς ἐπιμόνου καὶ ἀνευδότου ἀξιώσεως τῆς χριστιανικῆς Ρώμης, ἡ ὁποία μὲ τὸν ζῆλον ποῦ ἐπέδειξε νὰ

ἐκχριστιανίσῃ καὶ ταυτοχρόνως νὰ συγκροτήσῃ κοινωνικῶς, νὰ διοργανώσῃ καὶ ἐκπολιτίσῃ κατὰ τὸ δυνατόν, τοὺς ἐπιδραμόντας ἐκ τῆς Ἀσίας καὶ κατακλύσαντας τὴν Εὐρώπην ἀπολιτίστους καὶ θαρβάρους λαοὺς ἀπέκτησε τίτλον εὐγνωμοσύνης πρωτίστως μὲν ἐπὶ τῶν ἀμέσως εὐεργετηθέντων λαῶν, ἔπειτα δὲ καὶ ἐπὶ τῶν λαῶν γενικῶς τῆς Β. καὶ τῆς Δ. Εὐρώπης.

Ὅταν, λοιπὸν, ἤρχισε νὰ ἐδραιούται ἡ πνευματικὴ ἐπιβολὴ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης ἐν τῇ Δύσει, ἠθέλησε νὰ ὀλοκληρώσῃ τὸ πνευματικὸν καὶ διοικητικὸν πρωτεῖον της καὶ ἐπὶ τῆς χριστιανικῆς Ἀνατολῆς. Ἐδῶ ὅμως ἡ κατάστασις ἦτο διαφορετικὴ, διότι ἔλειπαν αἱ συνθήκαι ποῦ εὐνοοῦσαν τὸ συγκεντρωτικὸν σύστημα τῆς Ρώμης, ἐφόσον ἡ Ἑλλάς καὶ ἡ ἑλληνιστικὴ Ἀνατολή, ἰδίως ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ εἶχον ἐμποτισθῆ μὲ τὰς φιλελευθέρους ἀρχὰς τῆς κοινοτικῆς αὐτοδιοικήσεως, τῆς ἐλευθερίας τῆς σκέψεως καὶ τῆς γνώμης καὶ διὰ τοῦτο σθεναρῶς ἀπέκρουσαν τὴν ἀνελεύθερη καὶ δουλοπρεπὴ στάσιν ἄλλων λαῶν τῆς Ἀνατολῆς. Μὲ ἄλλας λέξεις τῆς μὲν Ἀνατ. Ἐκκλησίας σύμβολον ἦτο ἡ ἀποκέντρωσις καὶ ἡ ἀνεξαρτησία (παράδειγμα πρόκεισται τῆ ἀνεξάρτητα ἀπ' ἀλλήλων τέσσαρα Πατριαρχεῖα τῆς Ἀνατολῆς), ἐνῶ τῆς Δυτ. Ἐκκλησίας τὸ ἔμβλημα ἦτο ἡ συγκέντρωσις περὶ ἓνα ὑπατον ἀρχηγὸν καὶ ἡ εἰς αὐτὸν ὑποταγή. Ἐπομένως ἦτο πολὺ φυσικὸν τὸ γεγονός ὅτι κάθε ἀπόπειρα τῶν ἐπισκόπων τῆς Ρώμης νὰ ἐπιβάλουν καὶ εἰς τὴν Ἀνατ. Ἐκκλησίαν τὴν θρησκευτικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν τῶν κυριαρχίαν—πράγμα ποῦ κατῴρθωσαν ἐν τέλει εἰς τὴν Δύσιν—προσέβησαν ὡς πρὸς τὴν πραγματοποιήσιν του εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἐναυάγησε πρὸ τῆς ζηλοτύπου προασπίσεως ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων ἰδία τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀνεξαρτησίας αὐτῶν.

Καὶ πῶς ἦτο πράγματι δυνατόν νὰ γίνῃ δεκτὸν στὴν χώραν τῶν φιλελευθέρων Ἑλλήνων τὸ ὀλοκληρικὸν σύστημα τῶν Λατίνων; Πῶς ἦτο δυνατόν νὰ ἀναγνωρίσῃ καὶ νὰ ἀγαπήσῃ ὁ ἑλληνικὸς κόσμος, καὶ ἐπομένως νὰ ὑποκύβῃ εἰς τὸ ὀλοκληρωτικὸν

κόν διοικητικὸν σύστημα τῆς Δυτ. Ἐκκλησίας, ὅπου ἡ ὑπάτη ἐκκλησιαστικὴ ἐξουσία ἐξεπροσωπεῖτο ὄχι ἀπὸ τὸ σύνολον τῶν ἐπισκόπων ὅπως ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἀλλὰ συνεικεντροῦτο εἰς ἓν καὶ μόνον πρόσωπον, τὸν Πάπαν, τὸν ὁποῖον ἡ Δυτ. Ἐκκλησία ἀνεγνώριζε καὶ ἀνεκήρυττε ὡς τὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ διάδοχον τοῦ ἀποστόλου Πέτρου ἐν τῇ ἐπισκοπικῇ καθέδρᾳ τῆς Ρώμης; Πῶς ἦτο δυνατόν νὰ ἀποδεχθῇ τοιαύτην ἀπολυταρχικὴν καὶ ἀντευαγγελικὴν θεωρίαν ὁ Ἕλληνισμὸς τῆς Ἀνατολῆς, τῆς νοοτροπίας καὶ ψυχουσιθέσεως τοῦ ὁποῖου ἀπαύγασμα ἦτο τὸ δημοκρατικόν, ὁμοσπονδιακόν καὶ συνοδικόν σύστημα καὶ πολιτεύμα;

★ ★ ★

Ἄλλ' ἄς ἔλθωμεν εἰς τὴν ἀφήγησιν τῶν γεγονότων. Εἰς τὸ Βυζάντιον, ὡς γνωστόν, μολοντί ἔζων πολλαὶ χιλιάδες Ἑνετῶν, Γενουσιῶν, Πισαίων, Ἀμαλφιτῶν καὶ ἄλλων Λατίνων, οἱ ὁποῖοι λόγῳ τῆς μακρᾶς ἐξοικειώσεώς των μὲ τὴν Ἕλληνορθόδοξον κοινωνίαν τοῦ Βυζαντίου θὰ ἦτο δυνατόν νὰ χρησιμεύσουν ὡς συνδετικὸς κρίκος, ἂν μὴ πρὸς στενωτέραν ἐκκλησιαστικὴν προσέγγισιν καὶ συνεργασίαν μεταξὺ Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς, τοῦλάχιστον πρὸς ἀδιατάρακτον συνέχισιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτῶν ἐπικοινωνίας, ἀντὶ τούτου ὁμως ἡ ἰδιοτελής ἐμπορικὴ τακτικὴ τῶν Λατίνων καὶ ἡ ἀλαζονικὴ αὐτῶν πρὸς τοὺς βυζαντινοὺς στάσις παρῶξυνε τὴν μεταξὺ τῶν δύο κόσμων ἀντιπάθειαν καὶ ψυχρότητα.

Εἰς τὸν φυσικὸν κόσμον, ἐάν κάπου συσσωρευθῇ εὐφλεκτος ὕλη, ἀρκεῖ πολλακίς ἓνας καὶ μόνον σπινθὴρ διὰ νὰ προκαλέσῃ καταστρεπτικὴν πυρκαϊάν. Κάτι ἀνάλογον συμβαίνει καὶ εἰς τὸν ἠθικὸν κόσμον, ὅπου ἂν ἀπερισκέπτως ἀφεθῇ νὰ συσσωρευθῇ τὸ μῖσος καὶ ἡ ἐχθροπάθεια ἀρκεῖ καὶ μικρὰ πολλακίς ἀφορμὴ διὰ νὰ προκαλέσῃ παρεξηγήσεις, συγκρούσεις, μάχας καὶ αἱματοκύλισμα. Τοῦτο σὺν ἄλλοις ἐπιβεβαιοῦται καὶ ἀπὸ τὴν ἐναντίον τῶν Λατίνων ἐξέγερσιν, ἐπίθεσιν, λαφυραγωγίαν καὶ σφαγὴν ἀπὸ μέρους τῶν

Βυζαντινῶν ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀνδρονίκου τοῦ Κομνηνοῦ, ὅπως περιγράφει τὰ θλιβερά ἐκεῖνα γεγονότα ὁ βυζαντινὸς ἱστορικὸς Νικήτας ὁ Χωνιάτης, ὅστις μεταξὺ ἄλλων γράφει καὶ τὰ ἐξῆς χαρακτηριστικά: «Μεταξὺ ἡμῶν καὶ ἐκείνων (δηλ. τῶν Λατίνων) εἶχε διανοιχθῆ ἄβυσσος ἐχθρας ἡμεῖς ἀδυνατοῦμεν νὰ προσεγγίσωμεν ψυχικῶς πρὸς ἐκείνους, μολοντί συχνὰ στεγαζόμεθα ὑπὸ τὴν ἰδίαν στέγην» (Μ. Χων., Βασιλεία Ἀνδρονίκου Βιβλ. Α' κεφ. 7 καὶ 9).

Τὰ ἐν Βυζαντίῳ ὁμως δεινοπαθήματα τῶν Λατίνων ἀνταπέδωκαν οὗτοι εἰς τοὺς βυζαντινοὺς κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης γενομένην κατὰ τὸ ἔτος 1185.

Ἡ Θεσσαλονικὴ ἦτο διὰ τοὺς βυζαντινοὺς τὸ καύχημά των μετὰ τὴν πρωτεύουσαν αὐτῶν, τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ βυζαντινὸς ἱστορικὸς Ἰ. Καντακουζηνὸς ὀνομάζει τὴν Θεσσαλονικὴν «δεύτερον ὄφθαλμόν τοῦ κράτους» κάτι ἀνάλογον πρὸς ὅ,τι σήμερον τὴν ὀνομάζομεν «συμπρωτεύουσαν» (Κ. ἔκδ. Βόννης Γ' 613).

Παρατρέχων ὅσα ἀναφέρει ὁ ἱστορικὸς Ν. Χωνιάτης διὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Λατίνων, προτιμῶ νὰ ἀναφέρω συνοπτικῶς τὰ ὅσα περὶ αὐτῆς ἀφηγείται ὁ αὐτόπτης μάρτυς τῶν ὀδυνηρῶν τῆς ἀλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης γεγονότων, ὁ τότε μητροπολίτης τῆς πόλεως ἐκείνης Εὐστάθιος, ὁ ὁποῖος ἐξιστορῶν τὰ θλιβερά ἐκεῖνα γεγονότα, λέγει ὅτι οἱ ἐπιδρομεῖς Λατίνοι γενόμενοι κύριοι τῆς πόλεως ἐσυλαγῶγον τὰ σώματα τῶν νεκρῶν καὶ τὰ ἔρριπτον εἰς τοὺς δρόμους ὅπου ἔμενον ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἄταφα, προκαλοῦντα δυσσομίαν καὶ ἀηδίαν. Ὁ αὐτὸς Μητροπολίτης ἀναφέρει πρὸς τούτους ὅτι ἐβέβηλοῦντο καὶ ἐλαφραγωγούντο οἱ ναοὶ καὶ ὅτι ἐνεπαίζοντο ὅσοι χάριν προσευχῆς εἰσῆρχοντο εἰς αὐτούς. Ἀναγράφει πρὸς τούτους ὅτι αἱ γυναῖκες καὶ αἱ θυγατέρες τῶν Ὀρθοδόξων τῆς Θεσσαλονίκης ἐξεβιάζοντο νὰ χρησιμεύσουν πρὸς κορεσμόν τῶν κτηνοδῶν ὀρμῶν τῶν Λατίνων στρατιωτῶν καὶ ὅτι πολλαὶ ἐξ αὐτῶν θέλουσαι νὰ ἀποφύγουν τὴν συμφορὰν κατέπιπτον ἀπὸ τὰς στέγας τῶν οἰκιῶν εἰς

τούς δρόμους, ἄλλαι δὲ ἐπιπτον εἰς τὰ φρέατα, θεωροῦσαι τὸν θάνατον ὡς λύτρωσιν ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσίαν καὶ τὴν ἀτίμωσιν.

Ἄλλ' ἢ ἄλωσις τῆς Θεσσαλονίκης δὲν ἦτο ἡ μοναδικὴ ἐκδήλωσις τοῦ ἀδιαλλάκτου μίσους τὸ ὁποῖον ἔτρεφον οἱ χριστιανοί, δηθεν, Λατίνοι, κατὰ τῶν Ὁρθοδόξων τοῦ Βυζαντίου. Τὰ ἴδια—καὶ χειρότερα μάλιστα—ἔκτροπα διεπράχθησαν ἀπὸ μέρους τῶν Λατίνων μετὰ εἴκοσιν ἔτη εἰς τὸ Βυζάντιον κατὰ τὴν ἄλωσίν του ὑπὸ τῶν σταυροφόρων κατὰ τὸ ἔτος 1204.

Ἀξιόπιστον περιγραφὴν τῆς τραγικῆς ἀλώσεως τοῦ Βυζαντίου ὑπὸ τῶν Λατίνων ἔχομεν ἐκ μέρους τοῦ μνημονευθέντος ἀνωτέρω ἱστορικοῦ Ν. Χωνιάτου συγχρόνου τῆς ἀλώσεως τοῦ 1204. Ὅταν γνωρίζη κανεὶς μὲ ποῖον ἐνθουσιασμόν καὶ μὲ πόσῃν ὑπερηφάνειαν ἔβλεπαν οἱ Βυζαντινοὶ πρόγονοί μας τὴν πρωτεύουσάν αὐτῶν κατανοεῖ τὴν ἀπαρηγόρητον θλίψιν των, ὅταν ἐθεώρουν τὴν τέως ἐλευθέραν καὶ ὑπερήφανον πόλιν νὰ κεῖται μωλωπισμένη ἀπὸ τὴν καταστροφὴν ἢ ἀπογυμνωμένην ἕνεκα τῆς διαρπαγῆς ἢ τῆς καταστροφῆς πολλῶν μνημείων τῆς ἀρχαιότητος καὶ πολλῶν ἀπὸ τὰ ἔξοχα ἀριστουργήματα τῶν Βυζαντινῶν καλλιτεχνῶν. Ἐχοντες δὲ τὰ τραγικὰ ἐκεῖνα γεγονότα ὑπ' ὄψιν θὰ δικαιολογήσωμεν ἴσως τὸ ἀδιάλλακτον μῖσος τὸ ὁποῖον ἔτρεφον οἱ Βυζαντινοὶ πρὸς τοὺς Λατίνους μετὰ τὸ λιθερόν διὰ τοὺς προγόνους μας γεγονὸς τῆς ἀλώσεως τοῦ 1204.

Οἱ Ἕλληνες ἠρέσκοντο νὰ χαρακτηρίζουν τὸ Βυζάντιον ὡς «κοινὴν πρωτεύουσαν ἀπάσης τῆς οἰκουμένης καὶ κοινὸν πρυτανεῖον» καθὼς ἀναφέρει ὁ Βυζ. ἱστορικὸς Ν. Γρηγοράς (ἔκδ. Βόννης Β' σελ. 678). Πλὴν τὸ ἐγκαύχημα τοῦτο τῶν Βυζαντινῶν ὄχι μόνον κατεκτήθη ὑπὸ τῶν Λατίνων ἀλλὰ καὶ ἐσκυλεύθη καὶ περιῦθρίσθη. Ἀλγεινὴν περιγραφὴν τῶν ὄσων διέπραξαν οἱ Σταυροφόροι Λατίνοι κατὰ τὴν ὑπ' αὐτῶν ἄλωσιν τοῦ Βυζαντίου μᾶς ἀφήκεν ὁ προμνημονευθεὶς ἱστορικὸς Χωνιάτης. Δὲν θὰ εἰσέλθω εἰς τὰς λεπτομερείας τῆς ἀλώσεως ἐκεῖνης. Ὁ ἐπιθυμῶν νὰ τὰς γνωρίσῃ ἀπὸ πρώτης πηγῆν δὲν ἔχει

παρὰ νὰ ἀνατρέξῃ εἰς τὸν ρηθέντα ἱστορικόν (Βασιλεία Ἄλ. Μούρτσουφλου κεφ. 3 καὶ 4).

Τόσον ὁμως σκανδαλωδῶς ἀναιδῆ καὶ ἀπάνθρωπα ἦσαν τὰ ὄσα οἱ Λατίνοι διέπραξαν εἰς τὸ Βυζάντιον κατὰ τὴν ἄλωσιν του, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ ἐμψυχωτῆς τῆς Δ' Σταυροφορίας Πάπας Ἰννοκέντιος Γ' παρὰ τὸν ἀρχικὸν ἐνθουσιασμόν του διὰ τὴν ὑποδούλωσιν καὶ ταπεινώσιν τῶν μισητῶν Βυζαντινῶν ἐδυσφόρησε πρὸς καιρὸν διὰ τὴν τραγωδίαν τῆς ἀλώσεως, ὅπως φαίνεται ἀπὸ ἐπιστολὴν τοῦ ρηθέντος Πάπα, ἀπευθυνομένην πρὸς τοὺς ἀρχηγούς τῆς ἐν λόγω Σταυροφορίας, τοὺς ὁποίους μέμφεται, διότι παρέβησαν τὴν ὑπ' αὐτῶν δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν ὅτι θὰ ἔχουν ὡς μοναδικὸν σκοπὸν τῆς Σταυροφορίας των τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἁγίων Τόπων τοῦ χριστιανισμοῦ ἀπὸ τὸν ζυγὸν τῶν ἀπίστων. Ἀντὶ τούτου ὁμως, λέγει, παρεξέκλιναν ἀπὸ τὴν ἀγνότητα τῆς ἀποστολῆς των, διότι ἐχρησιμοποίησαν τὰ ὄπλα των ὄχι ἐναντίον τῶν ἀπίστων ἀλλ' ἐναντίον τῶν χριστιανῶν, κατέκτησαν καὶ ἐξεπόρθησαν πόλιν χριστιανικὴν ὅπου πολλοὶ ἐκ τῶν κατακτητῶν δὲν ἐσεβάσθησαν οὔτε τὴν θρησκείαν, οὔτε τὴν ἡλικίαν, οὔτε τὸ φύλον, ἀλλὰ δημοσίᾳ διέπραξαν ἀναιδῶς μοιχείας καὶ πορνείας, ἐκθιάζοντες γυναῖκας καὶ παρθένους καὶ μάλιστα ἀφιερωμένας εἰς τὸν Θεόν. «Δὲν σὰς ἔφθασαν οἱ συληθέντες αὐτοκρατορικοὶ θησαυροὶ, οὔτε καὶ αἱ οἰκίαι ἐπιφανῶν ἀνδρῶν, ἀλλ' ἐσυλήσατε ναοὺς καὶ διηρπάσατε τὰ ἱερά λείψανα καὶ τὰ ἱερά σκεύη τῶν ναῶν, τοὺς σταυροὺς, τὰς εἰκόνας καὶ τὰ ἄμφια, οὕτως ὥστε ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία σὰς βδελύσσεται περισσότερο ἀπὸ τοὺς σκύλους» (Migne, P. L. 215 σελ. 700 ἐξ.).

Καθὼς βλέπετε ὁ Πάπας Ἰννοκέντιος ἐπαναλαμβάνει σχεδὸν τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἱστορικοῦ Ν. Χωνιάτη, τὴν ὁποίαν μὲ τὴν ἐπιβεβαίωσίν του καθιστᾷ καὶ διὰ τοὺς μισαλλοδόξους ἱστορικοὺς τῆς Δύσεως ἀναμφισβήτητον. Ἄλλ' ὁ Ἰννοκέντιος μόνον ὑπὸ τὸ κράτος τῶν πρώτων ἀλγεινῶν

πληροφοριῶν του περὶ τῶν ἐν Βυζαντίῳ ἀνοσιουργιῶν τῶν Σταυροφόρων ἐχάραξε τὰς ἀνωτέρω ἀποδοκιμαστικὰς γραμμὰς κατὰ τῶν ἀτασθαλιῶν τῆς Δ' Σταυροφορίας. Κατὰ θάθος ὅμως ὑπερέχαιρε διὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ ἀτιθάσσου Βυζαντινοῦ κράτους, ἡ δὲ ἐνδόμυχος ἀγαλλίασις του φαίνεται ἀπὸ μίαν ἐπιστολὴν του πρὸς τοὺς ἐν Βυζαντίῳ Καθολικοὺς ἱερεῖς, πρὸς τοὺς ὁποίους μεταξὺ ἄλλων ἔγραφε: «...ὁ Θεὸς μετεβίβασε τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν ἀπὸ τοὺς ἀλαζόνας εἰς τοὺς ταπεινοὺς, ἀπὸ τοὺς ἀνυποτάκτους εἰς τοὺς πειθαρχικούς, ἀπὸ τοὺς ἀπεσχισμένους ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν εἰς τὰ πιστὰ τέκνα αὐτῆς δηλ. ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας εἰς τοὺς Λατίνους» (Migne P. L. τόμ. 215 σελ. 456). Εἰς ἄλλην δὲ ἐπιστολὴν του ὁ αὐτὸς Πάπας ἐκφράζει τὴν ἐλπίδα, ὅτι μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως θὰ προσέλθουν εἰς τὴν Λατινικὴν Ἐκκλησίαν ἡ Ἱερουσαλὴμ καὶ ἡ Ἀλεξάνδρεια (αὐτόθι σ. 514). Τοιαύτας ὅμως ἐλπίδας εἶναι ἄξιον ἀπορίας πῶς ἔτρεφεν ὁ ρεαλιστὴς Πάπας Ἰννοκέντιος Γ', ὁ ὁποῖος καθὼς προείπομεν ἔγραφε μεταξὺ ἄλλων πρὸς τοὺς Σταυροφόρους ὅτι διὰ τὰ ὑπ' αὐτῶν διαπραχθέντα ἀκατονόμαστα ἀνοσιουργήματα οἱ Ἕλληνες τοὺς ἀπεστρέφοντο περισσότερο παρὰ τοὺς σκύλους!

Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀξιοσημείωτοι εἶναι καὶ αἱ ἀκόλουθοι γραμμαὶ τοῦ Ν. Χωνιάτη: «...τοιοῦτος εἶναι ὁ Λατινικὸς λαὸς ὅστις θεωρεῖ ἑαυτὸν εὐσεβέστερον καὶ δικαιότερον καὶ ἀκριθέστερον τηρητὴν τῶν ἐντολῶν τοῦ Χριστοῦ παρὰ οἱ Ἕλληνες. Ἰδοὺ οἱ ζηλωταὶ αὐτοὶ ποὺ φέρουν εἰς τοὺς ὤμους αὐτῶν τὸν σταυρὸν ἀπεδείχθησαν τέλειοι ὑποκριταί». (Ν. Χωνιάτη, Βασιλεία Ἀλεξ. Μούρσουφλου κεφ. 4). Συνεπεία τῆς θαναύρου συμπεριφορᾶς τῶν κατακτητῶν Λατίνων πρὸς τοὺς ὑπ' αὐτῶν κατακτηθέντας Βυζαντινοὺς, μεταξὺ τῶν δύο λαῶν ἀνεπτύχθη ἀδιάλλακτον μῖσος, ἕνεκα τοῦ ὁποῖου τὸ πνευματικὸν καὶ τὸ ψυχικὸν ξιδαφος ἀπέβη τελείως ἀκατάλληλον πρὸς ἀδιατάρακτον ἐκκλησιαστικὴν καὶ θρησκευτικὴν μεταξὺ τῶν ἐπικοινωνιῶν. Δι' αὐτὸ δὲ καὶ ὄλαι αἱ ἀπόπειραι ποὺ ἔγιναν

πρὸς ἔνωσιν τῶν δύο διισταμένων Ἐκκλησιῶν κατὰ τὸ διάστημα ἀπὸ τοῦ ἔτους 1204 μέχρι τοῦ 1453 ὄσονδῆποτε καὶ ἂν τὰς εὐνοοῦσαν οἱ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες διὰ λόγους κυρίως πολιτικούς, πρὸς ἐξασφάλισιν δηλ. τῆς ἠθικῆς καὶ ὕλικῆς ὑποστήριξως τῶν Παπῶν ἐναντίον τῶν ἐκ δυσμῶν καὶ ἀνατολῶν ἐπικινδύνων ἐχθρῶν τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους—ὄλαι αἱ γενόμεναι ἀπόπειραι ἀπέτυχον ὅπως μαρτυρεῖ ἡ ἐκθῆσις τῆς Συνόδου τοῦ Λατερανοῦ (1215), τῆς Λυῶν, (1274), τῆς Φλωρεντίας (1439), καθὼς ἀπέτυχον καὶ ὄλαι αἱ ἀπὸ μέρους τῶν Παπῶν γενόμεναι ἀπόπειραι πρὸς προσέγγισιν τῶν Ἐκκλησιῶν Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς ὅπως λ. χ. ἡ ἀπόπειρα τοῦ Πάπα Γρηγορίου ΙΓ' πρὸς ἀποδοχὴν ὑπὸ τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολῆς τοῦ Γρηγοριανοῦ ἡμερολογίου, ἡ ἀπόπειρα τοῦ Πάπα Πίου Θ' πρὸς συμμετοχὴν τῶν Ὁρθόδοξων Πατριαρχῶν εἰς τὴν ἐτοιμαζομένην σύνοδον τοῦ Βατικανοῦ τοῦ 1870 καθὼς καὶ ὄλαι αἱ ἄλλα μεταγενέστερα προσπάθειαι προσεγγίσεως ὡς ἡ τοῦ Λέοντος ΙΓ' κατὰ τὸ 1894 κ. ἄ.

Πῶς ἦτο δυνατόν νὰ ἔλθουν εἰς συνδιαλλαγὴν καὶ εἰρήνευσιν αἱ Ἐκκλησίαι Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, ἐφόσον ἡ ἀμοιβαία μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Λατίνων πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ ἀντιπάθεια καὶ ἐχθρότης καθίστα καὶ αὐτὴν τὴν συμπροσευχὴν πρᾶξις ἀθέμιτον καὶ κολάσιμον;

Ἦδη κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα ὁ διάσημος κανονολόγος Βαλσαμῶν εἰς τὴν ἐρώτησιν τοῦ Ἀλεξανδρείας Μάρκου ἂν εἶναι ἐπιτετραμμένον εἰς τοὺς Λατίνους νὰ παρίστανται κατὰ τὴν θείαν λειτουργίαν εἰς τοὺς ναοὺς τῶν Ὁρθόδοξων καὶ νὰ μεταλαμβάνουν τῶν Τιμίων Δώρων ἀπήντησεν ἀρνητικῶς στηριζόμενος εἰς τὸ εὐαγγελικὸν «ὁ μὴ ὦν μετ' ἐμοῦ κατ' ἐμοῦ ἔστι» (Ματθ. 12, 30).

Ὁ αὐτὸς Βαλσαμῶν θεωρεῖ ἀθέμιτον τὸν γάμον Ἑλληνίδων μετὰ Λατίνους ὅπως καὶ τὸ νὰ γίνωνται δεκτοὶ οἱ Λατίνοι ὡς ἀνάδοχοι τῶν τέκνων τῶν Ὁρθόδοξων, διότι δὲν θεωρεῖ τοὺς Λατίνους διαφέροντας τῶν αἰρετικῶν μονοφυσιτῶν, μονοθελητῶν, καὶ Νεστοριανῶν (Σύνταγμα Δ', 476). Γενί-

κῶς ὁ Βαλσαμών φρονεῖ ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ λαμβάνουν οἱ Λατίνοι τὰ θεῖα μυστήρια διὰ χεῖρὸς τῶν ὀρθοδόξων ἱερέων (αὐτόθι σελ. 460). Ὁ Βαλσαμών εἶναι τὸ φερέφωνον οὕτως εἰπεῖν τῆς πλειοψηφίας τῶν Βυζαντινῶν προγόνων μας, οἱ ὅποιοι διεκρίνοντο διὰ τὴν θαθεῖαν πίστιν καὶ προσήλωσιν εἰς τὴν Ὁρθόδοξον αὐτῶν Ἐκκλησίαν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην δὲν ὑπῆρχεν ἄλλος λαὸς τόσον στενωῶς συνδεδεμένος μὲ τὴν θρησκείαν του ὅσον ὁ Βυζαντινός, διὰ τοῦτο δὲ ὅσον αἱ ἐκ τῆς Δύσεως ἐπιβουλαὶ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς θρησκείας αὐτοῦ ἐγίνοντο συχνότεραι καὶ σφοδρότεραι τόσον καὶ ἡ προσήλωσις τῶν Ὁρθοδόξων Βυζαντινῶν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν αὐτῶν ἦτο θερμότερα, τόσον καὶ ἡ ἀποστροφή των πρὸς τοὺς ἑγγύς καὶ τοὺς μακρὰν Λατίνους ἐγίνετο ἐντονωτέρα καὶ τόσον ἡ πολεμικὴ τὴν ὁποίαν διεξήγον οἱ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης Βυζαντινοὶ θεολόγοι συγγραφεῖς κατὰ τῶν Λατίνων ἐγίνετο σφοδρότερα, εἰς τρόπον ὥστε φιλοτιμούμενοι νὰ μὴ ὑστερήσουν τῶν ἐκ τῆς Δύσεως προερχομένων ἐμπαθῶν ἐπιθέσεων ἐφρόντιζον νὰ ἀντιτάξουν κατὰ τῆς αἰρετικῆς, ὡς ἐφρόνου, θρησκείας τῶν Λατίνων σχοινοτενὴ κατὰλογον ἐκκλησιαστικῶν ἀμαρτιῶν καὶ παραβάσεων.

★ ★ ★

Δὲν θὰ ἐνδιατρίψω εἰς τὰ ἐπὶ μέρους, δὲν θὰ παραλείψω ὅμως νὰ σημειώσω τοῦτο, ὅτι μέσα εἰς τὴν ζοφερὰν εἰκόνα πού παρουσιάζουν οἱ συγγραφεῖς τῶν ἀκρων, οἱ φανατικοὶ καὶ ἀδιάλλακτοι, ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ σχίσματος καὶ ἐξῆς, παρήγορον ἀκτῖνα φωτὸς καὶ μετριοπαθείας ἐκπροσωποῦν αἱ φιλειρηνικαὶ καὶ διαλλακτικαὶ σκέψεις καὶ ἀπόψεις ἐνίων ἐξεχόντων ἀνδρῶν ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν, οἱ ὅποιοι ἐμφοροῦμενοι ἀγάπης καὶ εἰρήνης παρὰ τὰς χωριζούσας τὰς δύο Ἐκκλησίας διαφορὰς ἐφέροντο πρὸς τοὺς ἐναντιοφρονούντας ὡς μέλη μιᾶς καὶ ἀδιαιρέτου Ἐκκλησίας. Οἱ τοιοῦτοι ἐβλέπον μὲ χριστιανικὴν ἀνοχὴν καὶ ἐπιείκειαν καὶ συγκατάθεσιν πρὸς τὴν γενικῶς ὡς ἀντίπαλον καὶ αἰρετικὴν θεωρουμένην Ἐκκλησίαν καὶ ἀπέκλειον

τὴν σκέψιν ὅτι ὁ χωρισμὸς τῶν Ἐκκλησιῶν εἶναι ἔργον τελειοδικῶν καὶ ἀνεπανόρθωτων. Ἀπὸ λατινικῆς πλευρᾶς λ. χ. εἶναι ἀξιοσημεῖωτοι αἱ ἀπόψεις Πέτρου τοῦ Κλουνη καὶ Βερνάρδου τοῦ Κιλερβῶ. Μετριοπαθεῖς καὶ φιλειρηνικαὶ διαθέσεις παρατηροῦνται καὶ μεταξὺ τῶν ὀρθοδόξων Ἑλλήνων. Ὡς τοιοῦτους δὲ δύναμαι νὰ ἀναφέρω τὸν φιλόσοφον Θεωριανόν, τὸν ἐπίσκοπον Κίτρους Ἰωάννην καὶ τοὺς ἀρχιεπισκόπους Βουλγαρίας Θεοφύλακτον καὶ Δημήτριον Χωματιανόν. Δυστυχῶς ὅμως αἱ σχετικῶς ὀλιγάριθμοι φωναὶ τῶν θεολόγων, Ἑλλήνων καὶ Λατίνων, πού ἠκούσθησαν ἢ ἀνεγνώσθησαν κατὰ καιροὺς ἐν τε τῇ Ἀνατολῇ καὶ τῇ Δύσει καὶ ἕκαμμον Ἐκκλησιῶν εἰς τὰ μέλη τῶν διισταμένων Ἐκκλησιῶν πρὸς εἰρήνευσιν καὶ ἀμοιβαίαν ἀγάπην, δὲν ἦσαν ἀρκούντως ἰσχυραὶ ὥστε νὰ κατισχύσουν τῶν ἀντιθέτων φωνῶν καὶ γνωμῶν καὶ ἐπομένως ἡ μεταξὺ τῶν δύο μεγάλων χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν διχοστασία δὲν κατέστη δυνατὴ νὰ γεφυρωθῇ διὰ συμφωνίας καὶ συναδελφώσεως.

Τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου ἦτο ὠρισμένον νὰ ἔλθῃ εἰς τὸν αἰῶνα μας καὶ δὴ εἰς τὰς ἡμέρας μας ἐπὶ τῆς Πατριαρχείας τοῦ Πατριάρχου Ἀθηνᾶγορα Α΄ καὶ τῆς Παπικῆς ἀρχιερατείας τοῦ Πάπα Παύλου ΣΤ΄, οἱ ὅποιοι ἐν πνεύματι χριστιανικῆς ἀγάπης συνητήθησαν πρὸς διετίας εἰς τὴν ἀγίαν πόλιν Ἱερουσαλὴμ ὅπου ἔθεσαν τὰς θάσεις τῆς ἐκκλησιαστικῆς συμφιλιώσεως καὶ συνεργασίας καὶ ὠρισαν θεμελιώδεις τινὰς ὅρους ἀπαραιτήτους πρὸς ἕναρξιν τοῦ μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν διαλόγου τῆς ἀγάπης καὶ τῆς εἰρήνης μὲ ἀπώτερον σκοπὸν τὴν ἔνωσιν τῶν διισταμένων Ἐκκλησιῶν.

Μέγα ὄντως τὸ ἔργον καὶ θεάρεστη ἡ πρωτοβουλία. Γενᾶται ὅμως τὸ ἐρώτημα: Ἐραγε ἔχουν ὠριμάσει τὰ πράγματα πρὸς ἕναρξιν διαλόγου ἀγάπης μὲ ἀπώτερον σκοπὸν τὴν ἔνωσιν;

Ἀπαντῶμεν: Πεῖρα δέκα περίπου αἰῶνων ἐδίδαξε τοὺς ἔχοντας νοῦν διὰ νὰ κρίνουν μὲ ὀρθοφροσύνην ὅτι ὁ χωρισμὸς τῶν Ἐκκλησιῶν ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἀντιβαίνει εἰς

τὸ ἅγιον θέλημα τοῦ Θεανθρώπου Ἰδρυτοῦ τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι καὶ διὰ τὰς χωρισμένας ἀπ' ἀλλήλων ἀδελφάς Ἐκκλησίας ὀλεθριώτατος, διότι καλλιεργεῖ καὶ διαιωνίζει πρὸς χαρὰν τοῦ Ἀντιχριστοῦ τὸ ἀδιάλλακτον μῖσος, ἐκθέτει δὲ τοὺς δισταμένους καὶ ἀπέναντι τοῦ μὴ χριστιανικοῦ κόσμου.

Κατ' ἀρχὴν λοιπὸν εἶναι θεοφιλῆς καὶ θεάρεστος κάθε εἰλικρινῆς καὶ ἀνυστερόβουλος ἐνέργεια καὶ προσπάθεια πρὸς ἔνωσιν καὶ τὸ γε νῦν ἔστω καὶ προσέγγισιν μόνον καὶ συνεργασίαν τῶν δισταμένων καὶ ἀλληλοὑποβλεπομένων καὶ ἀλληλοπολεμουμένων Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν.

Ἄλλ' ἡ θασσανιστικὴ ἀπορία ἐπιμένει: Εἶναι δυνατὸν ἐκ τῶν καταβαλλομένων ἀπὸ τινος προσπαθειῶν ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μέρων νὰ προέλθῃ μόνιμος καὶ ἀρραγῆς, ἂν μὴ δογματικὴ ἔνωσις, τοῦλάχιστον ἀδελφικὴ προσέγγισις καὶ κατανόησις καὶ συνεργασία ἐπ' ἀγαθῷ πρωτίστως μὲν καὶ ἀμέσως τοῦ ὄλου Χριστιανισμοῦ ἐμμέσως δὲ καὶ ὄλου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους;

Ἀδιστάκτως ἀπαντῶ: Ναι, εἶναι δυνατόν, ἐφόσον μάλιστα οἱ ἐργαζόμενοι διὰ τὴν προσέγγισιν θὰ ἔχουν καὶ τὴν θεβαίαν πίστιν ὅτι ὁ Δομήτωρ τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν ἐν οὐρανοῖς ἀγάλλεται διὰ τὴν προσπάθειάν μας νὰ ἐργασθῶμεν διὰ νὰ εἰμηθῶμεν ἡνωμένοι, εὐλογεῖ δὲ καὶ ἐνισχύει τὰς καλὰς μας προθέσεις καὶ προσπάθειάς.

Διὰ τὴν τοιαύτην ὁμως προσέγγισιν κατὰ τὴν ταπεινὴν μου γνώμην προσσπατεῖται ὅπως ἕκαστος τῶν ἐπιθυμούντων τὴν ἐνότητα μελῶν ἀποθέσῃ τὸν παλαιὸν ἀνθρώπον «σὺν ταῖς πράξεσι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις», ἀποβάλλῃ τὰς παλαιὰς ἕξεις καὶ τὰς πονηράς μεθόδους, ἀποφύγῃ δὲ τὰς ἀπεράντους συζητήσεις καὶ διαπραγματεύσεις περὶ λεπτοτάτων καὶ ἀσημάντων πολλὰς διαφορῶν καὶ ἀποθλέψουν ὅλοι εἰς τὸ νὰ ἀνεύρουν εὐρυτέρας θάσεις προσεγγίσεως πρὸς ἀλλήλους, ὄντας καὶ ἀγνωρίζομένους ἀνεπιφυλάκτως ὡς ἐν Χριστῷ ἀδελφούς. Ἡ πλήρης δηλ. δογματικὴ συμφωνία καὶ προσέγγισις νὰ μὴ τεθῇ ὡς τὸ πρῶτον καὶ ἀμέσως ζητούμενον, ἀλλὰ μάλλον νὰ προκύψῃ ὡς καρπὸς τῆς ζη-

τουμένης προσεγγίσεως, ἀλληλοκατανοήσεως καὶ συνεργασίας.

Ποῖον ὁμως δρόμον καὶ ποῖαν μέθοδον ἐπιβάλλεται νὰ ἀκολουθήσουν οἱ ἐκπρόσωποι τῶν δισταμένων Ἐκκλησιῶν θεολόγοι, εἰς τοὺς ὁποίους θὰ ἀνατεθῇ ὑπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν τῶν ἡ ὑψηλῆ ὅσον καὶ δυσχερῆς ἀποστολή, ὅπως διὰ τῶν θεολογικῶν συζητήσεων τὰς ὁποίας θὰ κάμουν προοδοποιήσουν καὶ προετοιμάσουν τὸ ἅγιον ἔργον τῆς ἐνότητος πρὸς τὸ παρὸν, μελλοντικῶς δὲ τῆς εἰλικρινοῦς ἐνώσεως;

Σύμφωνα μὲ τὴν ἐμβριθὴ γνώμην τοῦ ἀειμνήστου σοφοῦ καθηγητοῦ μου ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τῆς Χάλκης Β. Ἀντωνιάδου τὴν διαθλέπει καὶ ὁ γράφων εὐγνώμων μαθητῆς τοῦ αἰδιδίμου διδασκάλου εἰς τὴν θραχεῖαν μὲν ἀλλὰ καὶ ἐμβριθὴ συνταγὴν ποῦ ἐνδείκνυται νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν, εἰς τὴν συνταγὴν τοῦ σοφοῦ πατρὸς τῆς Δυτ. Ἐκκλησίας τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου. Ἡ ἐν λόγῳ συνταγὴ ἔχει ὡς ἐξῆς: *Unitas in necessariis, libertas in dubiis, caritas in omnibus*, τούτεστι «ἐνότης εἰς τὰ ἀπαραίτητα, ἐλευθερία εἰς τὰ ἀμφιβαλλόμενα καὶ εἰς ὅλα ἀγάπη».

Σοφὴ ὄντως συνταγὴ! Ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἔλειψε ἢ ἐψυχράνθη δι' ὅσους προανέφερα λόγους ἢ ἀγάπη, τὸ ἀπαραίτητον αὐτὸ γνώρισμα τῆς γνησιότητος τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἀτόμων καὶ ὁμάδων ἀνθρωπίνων, διὰ τοῦτο ἐφυγαδεύθη ἐπὶ αἰῶνας ὅλους ἢ ὁμόνοια, ἢ εἰρήνη καὶ ἡ συνεργασία μεταξὺ τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν, διὰ τοῦτο οὔτε ἐλευθερία εἰς τὰ ἀμφιβαλλόμενα ἔμεινε, οὔτε ἡ ἐνότης εἰς τὰ ἀπαραίτητως πιστευτέα δόγματα τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐξησφαλίσθη καὶ τὸ χάσμα τοῦ χωρισμοῦ μεταξὺ τῶν ὑστερούντων εἰς ἀγάπην χριστιανῶν ὄλονεν διηρῦνετο.

Ὅσακις ἐγένετο λόγος ἐνάρξεως διαλόγου μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν μὲ ἀπώτερον σκοπὸν τὴν ἔνωσιν, ἢ Παπικὴ Ἐκκλησία προέβαλλε τὴν ἀξίωσιν, ὅτι μόνον αὐτὴ κατέχει τὸ πλήρωμα τῶν χριστιανικῶν ἀληθειῶν καὶ ἐπομένως ὁ μόνος τρόπος ἐνώσεως τῶν δισταμένων Ἐκκλησιῶν εἶναι νὰ ἀπαρνηθοῦν αὐταὶ ὅτι ἔχουν ἴδιον

εις τὰ δόγματα καὶ τὰ μυστήρια, εἰς τὸ τελετουργικὸν καὶ τὸ διοικητικὸν σύστημα αὐτῶν καὶ νὰ προσέλθουν ἀσυζητητεῖ εἰς τοὺς κόλπους τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας. Αὐτὸ τὸ λάβαρον ἐκράτουν οἱ Πάπαι, ὅλοι ἀνεξαιρέτως μέχρι τῆς ἐκλογῆς τοῦ πρὸ τριετίας ἀναπαυθέντος ἐν Κυρίῳ Πάπα Ἰωάννου ΚΓ', ὅστις ἐμετρίασεν αἰσθητῶς τὴν Παπικὴν ἀλαζονείαν, εὐτυχῶς δὲ ὅτι ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν Πάπας Παῦλος ΣΤ' ἀκολουθεῖ τὴν σάφρονα τοῦ προκατόχου του γραμμὴν.

Ὁ σημερινὸς Πάπας μελετήσας ἀσφαλῶς μὲ ἐμβρίθειαν τὴν ἱστορίαν τῶν σχισμάτων καὶ τῶν διαίρέσεων ἐν τῇ χριστιανικῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ διαγνοὺς τὰ αἴτια αὐτῶν εἰς τὴν ἔλλειψιν τῆς ἀγάπης διεχάραξε νέαν γραμμὴν τακτικῆς τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας ἀπέναντι τῶν ἄλλων χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ φαίνεται ἐνστερνιζόμενος τὴν προσημειωθεῖσαν τρίπτυχον συνταγὴν τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου, ἤρχισε δὲ ἀπὸ τὸ τρίτον καὶ σπουδαιότερον μέρος αὐτῆς, τὴν ἀγάπην ἐν πᾶσι, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ ἀπόστολος Παῦλος εἰς τὸ 13ον κεφάλαιον τῆς Α' πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῆς του πλέκει τὸ ὠραιότερον ἐγκώμιον ἐξ ὧσων ἔχουν ποτὲ ἀκουσθῆ.

Ὁλόκληρος ὁ χριστιανικὸς κόσμος ἐκθαμβος, ἀλλὰ καὶ ἀγαλλόμενος, ἐνωτίσθη τὴν ἐν ἀρχῇ τοῦ 1964 ἐν Ἱεροσολύμοις γενομένην ἱστορικὴν συνάντησιν καὶ συνομιλίαν τῶν ὑπᾶτων κορυφῶν τῆς Ὁρθοδόξου καὶ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας. Τὸ εὐχάριστον δὲ εἶναι ὅτι οἱ πνευματικοὶ ἀρχηγοὶ ὄλων τῶν Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν, ἐκτός μιᾶς θλιθερᾶς ἐξαιρέσεως, ἐπικροτοῦν τὴν γραμμὴν τὴν ὁποίαν ἀκολουθεῖ ὁ πρῶτος ἐν ἴσοις μεταξὺ αὐτῶν, ὁ Παναγιώτατος Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἀθηναγόρας Α'.

Ἄς ἐλπίζωμεν ὅτι αἱ ἀντιρρήσεις καὶ ἐπιφυλάξεις ὠρισμένων ἀτόμων καὶ ὁμάδων ὡς πηγὴν ἔχουν τὴν καλὴν πίστιν καὶ ἐπομένως, ὅταν ὅλοι οἱ ἄλλοι προχωρήσουν ὁμοφρονούντες καὶ προαγόμενοι εἰς τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως, θὰ συμφωνήσουν ἐν τέλει καὶ οἱ ἐξ ἀγαθῆς προθέσεως σήμερον διαφωνούντες καὶ θὰ παύσουν νὰ

ἐπαίρωνται, διακηρύττοντες ὅτι μόνον αὐτοὶ ἐκπροσωποῦν τὴν γνησίαν Ὁρθοδοξίαν καὶ εἶναι τὸ ἀκλόνητον καὶ ἀπόρρητον ὄχυρόν αὐτῆς. Ἐδῶ ὀφείλω νὰ σημειώσω καὶ τοῦτο: ὅτι πολὺ θιάζονται ὅσοι σπεύδουν νὰ χαρακτηρίσουν τὴν ἀρχὴν τοῦ διαλόγου τῆς ἀγάπης, τὴν προκαταρκτικὴν κίνησιν πρὸς προσέγγισιν καὶ συνεργασίαν τῶν δύο μεγάλων Ἐκκλησιῶν, τῆς Ἀνατολικῆς καὶ τῆς Δυτικῆς, νὰ τὴν χαρακτηρίσουν ὡς συντελεσθεῖσαν σχεδὸν ἕνωσιν, καθὼς ἐσφαλμένως ἐχαρακτήρισαν ὡς τοιαύτην καὶ τὴν κατὰ τὴν 7ην Δεκεμβρίου 1965 ταυτοχρόνως γενομένην ἐν Ρώμῃ καὶ ἐν Φαναρίῳ ἄρσιν τοῦ ἀναθέματος τοῦ ἐκφωνηθέντος κατ' ἀλλήλων κατὰ τὸ ἔτος 1054. Ἄς μὴ θιαζώμεθα, λοιπόν, νὰ προδικάζωμεν ὡς ἀπὸ τρίτοδος τὰ μέλλοντα. Καὶ ἐν τούτῳ σοφὸν εἶναι τὸ προγονικὸν «σπεῦδε θραδέως» καὶ τὸ «μὴ προτρεχέτω ἡ γλώσσα τῆς διανοίας».

Ἡ ἔνωσις, ὅταν ἐπισητῆ τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου καὶ συντελεσθῆ, θὰ εἶναι ἀποτέλεσμα μακροχρονίου μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν θεολογικοῦ διαλόγου «ἐπὶ ἴσοις ὅροις». Ὅτι γίνεται τῶρα δὲν εἶναι ἄλλο τι εἰ μὴ προκαταρκτικὸν στάδιον τῆς ἀγάπης, ἡ ὁποία προσπαθεῖ νὰ σαρώσῃ καὶ νὰ καθαρῖσῃ τὸ πνευματικὸν καὶ ἠθικὸν ἔδαφος ἀπὸ τὰς πλάνας καὶ τὰς προκαταλήψεις, τὴν δεισιδαιμονίαν καὶ τὴν μισαλλοδοξίαν πού ἔχουν συσσωρεύσει οἱ ἐν διαστάσει καὶ ἐχθροπαθεῖα διελθόντες ἐννέα αἰῶνες (1054-1964).

Ἡ ἔνωσις θὰ εἶναι ἀποτέλεσμα νηφαλίων καὶ ἀπροκαταλήπτων συζητήσεων, οὕτως ὥστε ἕκαστος ἐκ τῶν μετεχόντων εἰς αὐτὰς νὰ ἀναγνωρίζῃ τὰ παρὰ τοῖς ἄλλοις καλῶς ἔχοντα, νὰ διακρίνῃ δὲ καὶ τὰ παρ' αὐτῷ ἐσφαλμένα τυχόν καὶ διορθώσῃς χρήζοντα.

Ὡστε τὰ ἀπαιτούμενα εἶναι: θέλησις ἀγαθῆ, ἀπουσία πάσης αὐταρκείας τῶν ἰδίων καὶ αὐταρκειᾶς εἰς αὐτά, ἀπουσία δὲ καὶ πάσης προκαταλήψεως κατὰ τῶν ἄλλοτριῶν. Ταῦτα εἶναι τὰ ἐχέγγυα πρὸς ὑπερπήδησιν τῶν οἰωνόηποτε ἐμποδίων ἅτινα παρεμβάλλονται εἰς τὴν εὐλικρινῆ συνεννόησιν καὶ συνεργασίαν τῶν χριστιαν-

νικῶν Ἐκκλησιῶν. Τοῦτο ἐννοοῦσε καλῶς ὁ ἱερός Αὐγουστίνος ὅταν ἐχάραττε τὴν προμνημονευθεῖσαν περίφημον συνταγὴν του.

Καὶ ὅσον ἀφορᾷ μὲν τὰ ἀπαραιτήτως πιστευτέα (τὰ *necessaria*), εἰς τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ ὑπάρχη ὁμοφωνία καὶ ἐνότης, ὡς τοιαῦτα πρέπει νὰ ἐννοηθοῦν τὰ ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων καὶ τὰ ὑπὸ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων τῶν ὀκτῶ πρώτων αἰῶνων θεσπισθέντα καὶ ὑπὸ τῆς ἀρχαίας ἀδιαίρετου Ἐκκλησίας πάντοτε, πανταχοῦ καὶ παρὰ πάντων πιστευθέντα.

Ὡς πρὸς τὴν ἐλευθερίαν εἰς τὰ ἀμφιβαλλόμενα (*in dubiis*) πρέπει νὰ νοηθῆ ἡ ἐλευθερία ποῦ πρέπει νὰ ἀναγνωρισθῆ εἰς τοὺς θεολογοῦντας ὅπως ἐξετάζουν καὶ διευκρινίζουν τὰ ἐπιδεκτικὰ διαφόρου ἐκδοχῆς σημεῖα, τὰ ὁποῖα ὅμως δὲν ζημοῦν τὰ οὐσιώδη καὶ καιρία δόγματα τῆς πίστεως, τὰ ἀπαραίτητα διὰ τὴν τῶν πιστῶν σωτηρίαν. Ἡ περίπτωσις ὅπου πρέπει νὰ ἰσχύῃ ἡ ἐλευθερία εἶναι ἐκείνη ποῦ ἀφορᾷ τὴν κατανόησιν τῶν μυστηρίων τῆς πίστεως, ὅπου καὶ αἱ ἀντιλήψεις καὶ ἐξηγήσεις καὶ διατυπώσεις αἱ διακρινόμεναι ἐπὶ ὀξυνοῖα καὶ θαυνοῖα μὴ ὑπερβαίνουσαι ὅμως τὰ ὅρια τοῦ ἀνθρωπίνως πιθανοῦ ἢ ἀμφιβόλου καὶ ἐπομένως ἐκπροσωποῦσαι πιθανὴν δοξασίαν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνουν δεκταὶ ὡς ἀλήθειαι βέβαιαι ἀπαραίτητοι πρὸς σωτηρίαν.

Ἄλλ' ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ ἐμπνέῃ καὶ νὰ καθοδηγῆ πᾶσαν ἐπαφήν καὶ συζήτησιν τῶν διαφωνούντων πρὸς ἀλλήλους χριστιανῶν εἶναι ἡ κορυφαία τῶν ἀρετῶν, ἡ ἀγάπη, ἡ ἀγάπη ἡ ὁποία κατὰ τὴν θεϊκὴν βουλήν τοῦ Κυρίου ἡμῶν πρέπει νὰ χρησιμεύῃ ὡς ἀπαραίτητον γνώρισμα καὶ συνδυετικὸς κρῖκος τῶν μαθητῶν αὐτοῦ καὶ διὰ τοῦτο ὑπὲρ τῆς ἐν ἀγάπῃ κοινωνίας αὐτῶν «ἵνα ᾧσιν ἕν», ἐκτενωῶς προσηύχετο ἰδίᾳ κατὰ τὴν ἀρχιερατικὴν αὐτοῦ προσευχὴν ἐν τῷ κήπῳ τῆς Γεθσημανῆ (Ἰωάν. 17, 11, 21, 22, 23).

Τὸ παράδειγμα τοῦ Κυρίου ἀκολουθοῦσα καὶ ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἡμῶν καθ' ἐκάστην προσεύχεται «ὑπὲρ τῆς τῶν πάντων ἐνώσεως». Τὴν φιλόχριστον δὲ ταύτην προσευχὴν τῆς Ἐκκλησίας μας καὶ τὸν ἅγιον πόθον αὐτῆς θὰ ἦτο εὐχῆς ἔργον νὰ ἐνισχύσουν μὲ τὸ κύρος αὐτῶν καὶ αἱ τρεῖς παρ' ἡμῖν Θεολογικαὶ Σχολαί: τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Χάλκης.

Μὲ τὴν εὐχὴν αὐτὴν τό γε νῦν ἐπισφραγίζω τὰς ταπεινάς σκέψεις μου περὶ προσεγγίσεως ἐκκλησιαστικῆς καὶ συνεργασίας φιλαδέλφου τῶν δύο μεγάλων χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν.

ΙΩΑΝΝΗΣ Γ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΗΣ

Ὁμότιμος Καθηγητὴς τῆς Ἱ. Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης.

Η ΑΓΑΠΗ ΩΣ ΒΑΣΙΣ ΤΗΣ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΕΙΑΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

Ἡ βασικότερα αἰτία τοῦ αἰσθήματος ἀνασφαλείας προέρχεται ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν ἀγάπης καὶ στοργῆς, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ προσφέρονται χάριν τῶν παιδιῶν καὶ τῶν νέων καὶ τῆς ἀτομικῆς ἐνὸς ἐκάστου ἀναπτύξεως. Ἀγάπη καὶ ἀποδοχὴ ἀπὸ τὴν στιγμήν τῆς συλλήψεως καὶ καθ' ὅλον τὸν βίον ἀποτελοῦν τὸ φυσικὸν κλίμα ἐντὸς τοῦ ὁποίου μόνον, δύναται νὰ διαπλασθῇ μιὰ ὁμαλὴ προσωπικότης.

Δυστυχῶς ὅμως ὑπάρχουν παιδιὰ τὰ ὁποῖα ἔρχονται εἰς τὴν ζωὴν μὲ τὴν σφραγίδα τοῦ ἀνεπιθυμητοῦ. Ὅσα ἐξ αὐτῶν ἐπιζοῦν ὑφίστανται ἀπὸ τὴν τρυφεράν των ἡλικίαν τὴν πλέον ἀπάνθρωπον στέρησιν, τὴν στέρησιν τῆς ἀγάπης.

Ἐξακολουθεῖ ἀκόμη καὶ σήμερον, παρὰ τὴν ἐν τῷ μεταξὺ πρόοδον, νὰ ὑπάρχη καὶ μία προκατάληψις ἐναντι τοῦ θήλεος φύλου. Ἡ ἔλευσις εἰς ζωὴν θήλεος βρέφους προκαλεῖ συχνὰ θλίψιν εἰς τοὺς γονεῖς, ὥστε νὰ καθίσταται προβληματικὴ ἡ περαιτέρω ἀνάπτυξις του, ἡ ὁποία εἰς τὸ τέλος ἀναποφεύκτως ἐπιβραδύνεται ἢ καὶ καθίσταται ἀνάπηρος. Ἡ ἀδικος αὐτὴ μεταχείρισις εἰς βάρος τοῦ θήλεος εἶναι καὶ ἡ βασικότερα πηγὴ τῶν πρώτων ἀντιζηλιῶν καὶ ἀντεγκλήσεων μεταξὺ ἀδελφῶν μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἐντονὸν διατάραξιν τῶν σχέσεων ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς οἰκογενείας.

Ἀλλὰ καὶ ὅταν ἀκόμη ἡ ἔλευσις εἰς τὴν ζωὴν ἐνὸς παιδιοῦ εἶναι ἐπιθυμητὴ πάλιν ὑπάρχουν πάμπολλαι περιπτώσεις ὅπου τὸ παιδί αἰσθάνεται ὅτι δὲν γίνεται ἀγαπητόν. Συνεχῶς ἀπορρίπτεται, ὑφίσταται μίαν μειωτικὴν σύγκρισιν, ἀποθαρρύνεται, ἀπογοητεύεται ὥστε νὰ κλείνῃ ὁ δρόμος τῆς ὁμαλῆς του ἐξελίξεως. Τὸ παιδί αὐτὸ ζῆ εἰς τὸ κενόν, δὲν ὑπάρχει σταθερὸν ἔδαφος ἐπὶ τοῦ ὁποίου νὰ στηρίζῃ τὰ ἀδύνατα καὶ

ἀβέβαια ἀκόμη πρώτα του βήματα εἰς τὴν ζωὴν, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ταλαντεύεται, νὰ κλονίζεται, νὰ πύπτῃ. Ἡ πτώσις εἶναι ἐνίοτε τοιαύτη, ὥστε εἰς ὅλην τὴν ζωὴν δὲν δύναται πλέον νὰ ὀρθώσῃ ὑπερήφανος τὸ ἀνάστημά του καὶ νὰ κυττάξῃ κατὰ μέτωπον παρελθόν, παρόν, μέλλον· νὰ κἀνῃ ὄνειρα προόδου καὶ νὰ ὀρθωθῇ νικητῆς εἰς τὴν πάλιν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ.

Ἡ ἀπόρριψις βραδύτερον ἀπὸ τὸ σχολεῖον ἢ τὴν κοινωνίαν, καίτοι ἐπιτρεᾶζει δυσμενῶς τὸ παιδί, δὲν ἔχει ἐν τούτοις τὴν τραγικὴν ὄψιν τῆς ἀπορρίψεως ἐκ τῆς οἰκογενείας. Παιδιὰ ἀγαπημένον ἀπὸ τὴν οἰκογένειάν του δύναται νὰ ἀνθέξῃ εἰς πᾶσαν περαιτέρω δυσμενῆ μεταχείρισίν του ἀπὸ τὸ σχολικὸν καὶ κοινωνικὸν περιβάλλον. Διότι γνωρίζει πού δύναται νὰ καταφύγῃ διὰ τὰ ἐπουλώση τὰ τραύματά του καὶ νὰ λάβῃ νέαν δύναμιν, διὰ νὰ συνεχίσῃ. Τὸ θέμα λοιπὸν τῆς ἀγάπης εἶναι τὸ ὑπ' ἀριθμὸν πρῶτον θέμα τῆς ἀνθρωπίνης συνυπόξεως διὰ νὰ ἀποφευχθῇ ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν ἢ ἐφαρμογὴ τοῦ νόμου τῆς ζούγκλας.

Θὰ παραθέσω μερικὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴν μιᾶς ψυχικῶς ἀσθενοῦς νέας: «Ἀπευθίνομαι σὲ σὰς ἂν καὶ εἶμαι πεπεισμένη ὅτι δὲν μπορεῖτε νὰ με βοηθήσετε». (Βλέπετε ἀμέσως πῶς ἀποκόπτεται τὴν ἐπαφήν). «Ἐγὼ δὲν ξέρω ποιά εἶμαι καὶ τί πιστεύω, μοιάζω σὰν μιὰ μαργιονέτα πού τὸ νῆμα τῆς τὸ κινοῦν οἱ ἄλλοι. Κάνω τελείως μηχανικὰ ὅ,τι μοῦ ποῦν οἱ ἄλλοι, φοβοῦμαι τὸν ἑαυτό μου».

«Τὰ νεῦρα μου εἶναι σπασμένα, δὲν μοῦ κάνει κέφι νὰ κάνω τίποτε. Ὅλα μοῦ εἶναι ἀδιάφορα. Ἐνα ἀτέλειωτο νεκροταφεῖο ἔχει πέσει μέσα εἰς τὴν ψυχὴν μου. Ἐχω τόση παγωνιά πού τίποτε δὲν μὲ ζεσταίνει».

«Ἀπὸ τότε πού ἐννοίωσα τὴ ζωὴ μου,

κατάλαβα ότι θα έχω ερωτήματα. Τώρα ή ζωή μου είναι μαρτυρική, πώς θα ζήσω τώρα, τί θα κάνω στο μέλλον; Θα δήτε και σεΐς ότι θα βασανίζομαι. Είμαι όμως νέα και έχω χρόνια να περάσω. Πώς θα περάσουν; Έδω δέν περνά ένα εικοσιτετράωρον. Θέλω να ζώ όλο στο παρελθόν. Δέν θέλω να ζήσω, έχω μόνον άγχος. Βαρέθηκα να άσχολουμαι με τον έαυτό μου και σταματώ».

Έάν ή νέα αυτή ήσθάνετο αγάτην και είχε με αγάτη διαπαιδαγωγηθή εις μίαν ενεργητικήν ζωήν θα ήδύνατο να προλάβη πάρα πολλά πράγματα και ή καθημερινή πραγματικότης άντι να τής είναι άγχος και εφιάλτης θα τής ήτο μιá χαρούμενη προσδοκία.

Δέν ήμπορώ να είπω «μήν έχης εφιάλτας», αλλά πρέπει να προσφέρω ύλικόν τό όποϊον να εκδιώξη τούς εφιάλτας, εάν θέλω ή συνεισφορά μου να είναι άποτελεσματική. Μόνον με τήν προσφοράν ικανοποιητικών μέσων άποκτά θέληγητρον ή ζωή.

Διά να έπιτευχθῆ αυτό άρκει να σταθῆ δίπλα ή μητέρα και να ξέρη τί να κάνει διά τό παιδί. Να ξέρη να προσφέρη μίαν ενδιαφέρουσάν άπασχόλησιν ώστε να μη σταματά ή ζωή.

Ίσχυρόν λοιπόν έφοδιον διά να προχωρήση τό παιδί εις τήν ζωήν και να άναπτυχθῆ είναι ή αγάτη. Ποτέ ή αγάτη δέν είναι πολυτέλεια.

Άς μη σταθοῦμε εις τό γεγονός ότι τό παιδί «θα τό πάρη έπάνω του», εάν του δείξω αγάτην. Ός τάχα ή αγάτη να ήτο μιá αδυναμία του άνθρώπου.

Πάσα αγάτη βοηθεΐ εις τήν ψυχικήν ύγειάν. Βλέπω και παρακολουθώ τήν αγάτην τών γονέων τά όποϊα υίοθετοῦν παιδιá και τήν αγάτην τών πραγματικών μητέρων και διαπιστώνω ότι ή διαφορά είναι κατά βάσιν τεραστία.

Ή μητρική αγάτη, ή όποϊα τελεί ύπό τόν φόβόν «του να μη τό πάρη τό παιδί έπάνω του», δημιουργεί μίαν τεχνικήν έπιθετικότητα έναντίον του παιδιού. Άλλά ή στάσις αυτή είναι λανθασμένη και δέν βοηθεΐ εις τήν άνάπτυξιν του παιδιού. Ή μητέρα είναι καλύτερον να άφίνη τόν έαυ-

τόν της ελεύθερον και ξεκούραστον ώστε να λειτουργῆ όρθώς τό μητρικόν φίλτρον.

Εΐδα πολλές ασθενείας από έλλειψιν αγάτης, καμμίαν όμως από πλησμονήν άλλουθς αγάτης.

Τό παιδί τό όποϊον στερεΐται αγάτης έχει τά έξῆς χαρακτηριστικά:

1. Άγαπά τον έαυτόν του, και μόνον αυτόν, διότι στερούμενον αγάτης προσπαθεΐ να προστατεύση τόν έαυτόν του.

2. Άντιδρά κακώς εις τήν ζωήν, διότι έστερηθή αγάτης. Δέν έμαθε τήν τέχνην του αγαπών.

Ή στάσις τής γυναικός έναντίον του συζυγου είναι λανθασμένη διότι έστερηθή τής οικογενειακής αγάτης.

Τό άγόρι δέν γίνεται άνδρας, διότι ένας άνδρας ό όποϊος αγαπά μόνον τόν έαυτόν του και ό όποϊος δέν προσφέρει τίποτε εις τούς άλλους, δέν είναι άνδρας.

3. Μεταπίπτει εις άνησυχίαν και είναι άβέβαιος διά τόν έαυτόν του. Τό συναΐσθημα άνασφαλείας δέν τόν άφίνει να συγκροτήση μίαν ισχυράν και θεβαίαν προσωπικότητα.

4. Σταματά τήν άνάπτυξίν του και παραμένει παιδί. Έφ' όσον δέν γνωρίζει τήν αγάτην, παραμένει άκόμη παιδί με τήν έλλίδα ότι θα εύρη κάποτε τήν αγάτην.

5. Δέν έχει άνωτέρους σκοπούς, σκοπούς πέραν εκείνων διά τήν συντήρησίν του.

Μόνον εάν διδάσκεται από τήν ζωήν δύναται να προχωρήση και πέραν του έαυτου του.

Ή αγάτη λοιπόν βοηθεΐ εις τό να μη έχη τό παιδί και ό νέος δυσκολίας, αισθήματα ένοχής, νευρωτικήν συμπεριφοράν.

Καλός ψυχοθεραπευτής είναι εκείνος ό όποϊος κάνει μίαν καλήν έπαφήν διά τής αγάτης τήν όποϊάν δεικνύει.

Παρ' όλας τάς δυσκολίας και τά προβλήματα τό κάθε άτομον δύναται να έπιτύχη και να κάνει κάτι εις τήν ζωήν του εάν έχη αγάτην.

Άπό αυτήν θα άρχιση, με αυτήν θα έξελιχθῆ και με αυτήν θα φέρη εις πέρας τό έργον αξίων άνθρωπίνων σχέσεων.

ΑΡ. Α. ΑΣΠΙΩΤΗΣ

Η ΔΙΑΚΟΝΙΑ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ

«Οί δούλοι, τὰ παιδιά καὶ οἱ γυναῖκες, ἀνοιξαν πολλές φορές τὴ θύρα ἀπὸ τὴν ὁποία μῆκε τὸ Εὐαγγέλιο στὸν ἀρχαῖο κόσμος».

Αὐτὴ, ἡ καθαρὰ ἱστορικὴ θεβαίωση, δείχνει πόσο μεγάλη ἔλξη ἄσκησε τὸ μήνυμα τοῦ Χριστοῦ ἐπάνω ἀκριβῶς στὰ πρόσωπα τὰ στερημένα ἀπὸ ἐλευθερία, ἀπὸ δύναμη, καὶ ἀπὸ δικαιώματα. Μέσ' στὸ Εὐαγγέλιο τοῦ Πατέρα τοῦ οὐράνιου, στὸ μήνυμα τῆς γεμάτης ἀγάπης εὐσπλαχνίας Του, οἱ φτωχοὶ καὶ οἱ ἀδύνατοι ἔνοιωθαν ἐξασφαλισμένοι.

Μέσα στὸ Εὐαγγέλιο.

Γι' αὐτὸ τὸν λόγο, εἶναι εὐνόητο—καὶ δὲν πρέπει νὰ μᾶς προξενῇ ἔκπληξη—ὅτι οἱ γυναῖκες κυρίως δὲν ἔλειψαν ἀπὸ τὴ συνοδεία τοῦ Ἰησοῦ, διότι, σ' ἕναν κόσμο χωρὶς Χριστό, ἀνήκαν στὴν κατηγορία τῶν ἀδυνάτων, τῶν καταφρονεμένων, ἐκείνων τοὺς ὁποίους ἔθεωρούσαν σὰν πλάσματα χωρὶς κανένα δικαίωμα. Τὰ εὐαγγέλια μάλιστα, φθάνουν ὡς τὸ σημεῖο νὰ μιλοῦν γιὰ «πολλές» γυναῖκες ποὺ ζοῦσαν στὸ περιβάλλον τοῦ Κυρίου. Διαβάζομε, ἔτσι, στὸν εὐαγγελιστὴ Λουκᾶ:

«Διώδευε κατὰ πόλιν καὶ κώμην κηρύσσων καὶ εὐαγγελιζόμενος τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ δώδεκα σὺν αὐτῷ, καὶ γυναῖκές τινες αἱ ἦσαν τεθεραπευμένα ἀπὸ πόνων καὶ μαστίγων καὶ πνευμάτων πονηρῶν καὶ ἀσθενειῶν».

Ἄλλο εὐαγγελιστὴς μᾶς ἀναφέρει μερικὰ ἄταμα, τὰ: Μαρία Μαγδαληνὴ, Ἰωάννα, Σουζάνα, καὶ προσθέτει ἔπειτα:

«... καὶ ἕτεροι πολλοὶ αἵτινες διηκόνουν αὐτῷ ἀπὸ τῶν ὑπαρχόντων αὐταῖς» (η', 3).

Πρόκειται γιὰ μιὰ ἀπλὴ πληροφορία, ποὺ περνᾷ ἴσως ἀπαρατήρητη, γιατί δὲν φαίνεται νὰ περιλαμβάνη τίποτα τὸ ἰδιαιτερο. Καὶ ὅμως, ἡ εἰκόνα τὴν ὁποία μᾶς

δίνει, εἶναι γεμάτη ἀπὸ τὴν ὁμορφιὰ μιᾶς ζωῆς ἀνθρώπινης... Ὁ Ἰησοῦς, ὁ Ὀποῖος, σὲ μιὰ ζωὴ κουραστικὴ, ἔλο πορεῖες καὶ κηρύγματα, ἐκτελεῖ ἕνα ἔργο ἀνθρώπινο, δέχεται τὴν ἐξυπηρέτηση τῶν γυναικῶν ποὺ τὸν συνοδεύουν, διότι τὸν ἀπαλλάσσουν ἀπὸ τὴ φροντίδα τῶν γηϊνῶν πραγμάτων. Ὁ Κύριος δὲν κάνει θαύματα γιὰ νὰ θρέψῃ καὶ νὰ ντύσῃ τοὺς δικούς Του, ἀλλὰ ἐπιτρέπει στὶς γυναῖκες νὰ τὸν ὑπηρετοῦν.

Καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς Μᾶρκος μιλά ἐπίσης γιὰ «πολλές» γυναῖκες ποὺ βρίσκονται σὲ παρόμοια θέση κοντὰ στὸν Κύριο. Τοῦ ἔμειναν πιστὲς ὡς τὸν Γολγοθᾶ, ὅπου δὲν μποροῦν πιά νὰ τὸν ὑπηρετήσουν παρὰ μὲ τὰ δάκρυα καὶ τὴν γεμάτη ἀμηχανία ἀγάπης τους.

«...ἐν αἷς ἦν καὶ Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ καὶ Μαρία ἡ τοῦ Ἰακώβου τοῦ μικροῦ καὶ Ἰωσὴ μήτηρ καὶ Σαλώμη».

Οἱ τελευταῖες αὐτὲς τὸν ἠκολούθησαν καὶ τὸν ὑπηρετήσαν ἀπὸ τὸν καιρὸ ποὺ ἦταν στὴ Γαλιλαία (Μᾶρκ. ιε', 40 ἐπ.). Καὶ ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὲς, «καὶ ἄλλαι πολλαί» (ιε', 41), ποὺ εἶχαν ἔλθει μαζί Του στὰ Ἱεροσόλυμα, στέκονταν κοντὰ στὸν Σταυρό. Μερικὲς ἔμειναν ὡς τὸ τέλος, καὶ «ἐθεώρουν ποῦ τίθεται» (ιε', 47). Ἦταν οἱ ἴδιες ποὺ ἔτρεξαν, τὴν πρώτη ἡμέρα τῆς ἐβδομάδος, στὸν Τάφο μὲ ἀρώματα γιὰ νὰ μυρώσουν τὸ σῶμα τοῦ Σωτήρος. Μὲ τὴν γενναιοδωρὴ αὐτῆ, τὴν τόσο «γυναικεία» χειρονομία τους, θέλησαν νὰ προσφέρουν στὸν Κύριό τους τὴν τελευταία ὑπηρεσία τῆς ἀγάπης τους.

Στὰ χρόνια τῶν Ἀποστόλων.

Ἡ παράδοση τῶν «διακονουσῶν» αὐτῶν γυναικῶν, γιὰ τὴν ὁποία κάνει λόγο τὸ Εὐαγγέλιο, μεταβιβάστηκε ἀπὸ χέρι σὲ χέρι καὶ ἀπὸ καρδιά σὲ καρδιά. Παντοῦ ὅπου κηρύχθηκε τὸ Εὐαγγέλιο τοῦ

Χριστοῦ, οἱ γυναῖκες ἀφιερώθηκαν στήν ὑπηρεσία τῶν ἱερῶν ταχυδρόμων. Αἱ «Πράξεις» καί αἱ Ἐπιστολαί τῶν Ἀποστόλων δέν παραλείπουν νά μιλοῦν γι' αὐτές. Μαθαίνομε, ἔτσι, ὅτι στήν Ἰόπη ἡ μαθήτρια Ταθυθά, «αὕτη ἦν πλήρης ἀγαθῶν ἔργων καί ἐλεημοσυνῶν ὧν ἐποίει» (Πρ. θ', 36). Στούς Φιλίππους, «ὁ Κύριος διήνοιξε τήν καρδίαν» (Πρ. ις', 14), τῆς «πορφυροπόλιδος» Λυδίας. Ἦκουσε τόν λόγο τοῦ ἀποστόλου Παύλου, καί τόν παρέλάβε στοδ σπίτι της, αὐτόν καί τους συντρόφους του. Στούς Φιλίππους κατοικοῦσε ἐπίσης ἡ Συντύχη, οἱ ὁποῖες μαζί μέ τόν Ἀπόστολον «ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ συνήθλησάν μοι» (Φιλίππ. δ', 2-4). Ὁ Ἀπόστολος τῶν Ἑθνῶν εἶναι κυρίως ἐκεῖνος πού ἀπέκτησε τήν μεγαλύτερη ἐμπειρία γιά τήν εὐλογία πού ἀποτελεῖ ἡ ὑπηρεσία τῶν γυναικῶν. Καί αὕτη ἀκριβῶς ἡ ἐμπειρία εἶναι πού ἐξηγεῖ τόν «κατάλογο» τῶν χαιρετισμῶν τῆς πρὸς Ρωμαίους Ἐπιστολῆς, στήν ὁποία ἰδιαίτερα οἱ γυναῖκες μνημονεύονται ἐπαινετικά. Μέ τὰ παρακάτω λόγια ἀρχίζει τόν μακρὰ κατάλογο τῶν γυναικῶν πού θέλει νά χαιρετήσῃ:

«Συνίστημι δὲ ὑμῶν Φοίβην τήν ἀδελφήν ἡμῶν, ὅσταν διάκονον τῆς ἐκκλησίας τῆς ἐν Κεγχραῖς... καί γάρ αὕτη προστάτις πολλῶν ἐγενήθη καί αὐτοῦ ἐμοῦ» (Ρωμ. ις', 1-2).

Πιο κάτω, ὁ Ἀπόστολος ἀναφέρει τήν Πρίσκιλλα καί τόν σύζυγό της Ἀκύλα, πού εἶναι «συνεργάται του ἐν Χριστῷ «οἵτινες ὑπὲρ τῆς ψυχῆς μου τὸν ἑαυτῶν τράχηλον ὑπέθηκαν». (Ρωμ. ις', 4). χαιρετᾷ τήν Ἰουλίαν ἀδελφήν τοῦ Νηρέως τήν Τρυφῶσα, πού κοπιάζουν γιά τοὺς ἀδελφούς, τήν ἀγαπητὴν Περισίδα».

Χαιρετᾷ ἐπίσης μέ ἰδιαίτερη ἀγάπη τὴ μητέρα τοῦ Ρούφου, πού τὴν θεωρεῖ ὡς δικήν της μητέρα. Ὀνομαστικά ἐπίσης χαιρετᾷ τὴ Μαριάμ, τὴν Τρύφαινα καί τὴν Ὀλυμπιάδα. Δὲν πρόκειται γιά ἕνα χρέος φιλοφροσύνης, πού θέλει νά ἐκπληρώσῃ ὁ Ἀπόστολος, ἀναφέροντας ὅλα αὐτὰ τὰ ὀνόματα. Μέσα ἀπὸ τὰ θερμὰ αὐτὰ λόγια του, μαντεύει κανεὶς πῶς

κάποια βαθεῖα εὐγνωμοσύνη τὸν σπρώχνει νά χαιρετήσῃ μέ τὴ σκέψη τῆς συνεργατιδῆς του.

Ἡ Φοίβη, τὴν ὁποία θάζει πρώτη στὸν κατάλογο τῶν χαιρετισμῶν του, ὁ Ἀπόστολος, εἶναι ἡ ἴδια πού θὰ φέρῃ τὴν Ἐπιστολή. Τὴν συστήνει ἐγκάρδια στοὺς «ἀγίους» τῆς Ρώμης, καί τὴν ἀποκαλεῖ «ἀδελφὴν ἡμῶν» (Ρωμ. ις', 1). Εἶναι τὸ ἴδιο «ἀδελφὴ», γιά τοὺς χριστιανοὺς τῆς Κορίνθου ἀπὸ τὴν ὁποία φεύγει, ὅπως γιά κείνους τῆς Ρώμης στοὺς ὁποίους πηγαίνει. Ἀδελφὴ..., εἶναι μιὰ λέξη πού γεφυρώνει τὴν Ἑλλάδα μέ τὴ Ρώμη, πού ἀπλώνει τὴν στέγη τῆς Ἀγάπης ἐπάνω ἀπ' αὐτοὺς πού θεωροῦνται ξένοι, κατὰ τὴν ἀνθρώπινη ἀντίληψη, πού ξυπνᾷ ἕνα αἶσθημα ἐμπιστοσύνης τὸ ὁποῖο ἀνοίγει τῆς καρδιᾶς καί τῆς κατοικίας», ὅπως γράφει ὁ H. Rusche στὸ ἔργο του «Θυγατέρες τῆς Πίσσεως» (Mainz, 1959, σελ. 106).

Ὁ ἀπόστ. Παῦλος ἀποκαλεῖ τὴ συνεργατιδῆ του Φοίβη «διακόνισσα» (Ρωμ. ις', 1), δὲν ἐνοοῦσε ὅμως, ἀσφαλῶς, ὅτι ἡ Φοίβη κατεῖχε μιὰ ὀρισμένη θέση στήν ἐκκλησιαστικὴ ἱεραρχία. Εἶναι φανερό ὅτι μέ τὴν λέξη αὕτη ἤθελε ἀπλῶς, γιά νά τὴν ἐπαινήσῃ, νά μνημονεύσῃ τοὺς κόπους τῆς μέσα στήν χριστιανικὴν κοινότητα, καί νά ὑπογραμμίσῃ τῆς ὑπηρεσίας πού ἐπρόσφερε.

Οἱ χῆρες.

Μὲ ποιὸν τρόπον, ὅμως, ἡ Φοίβη καί οἱ ἄλλες γυναῖκες, πού τόσο συγκεκριμένα ἀναφέρει ὁ Ἀπόστολος τὴ συνεργασία τους, τὸν εἶχαν ὑπηρετήσῃ, αὐτὸν καί τῆς διαφορῆς χριστιανικῆς κοινότητος; Ἴσως θὰ ἠμπορούσαμε νά ρίψωμε κάποιον φῶς ἐπάνω στο ζήτημα αὐτό, ἀναφέροντας ἕνα χωρίο τῆς Α' πρὸς Τιμόθεον Ἐπιστολῆς, στήν ὁποίαν ὁ Ἀπόστολος παρέχει ὁδηγίες στὸν μαθητὴ του ἀναφορικά μέ τῆς χῆρες (Φιλ. Α', ε', 3 ἐπ.). Ἡ περικοπὴ αὕτη θεωρήθηκε ὅτι ἀποτελεῖ τὸν κανόνα σχετικὰ μέ τὴν ὑπηρεσία τῶν γυναικῶν στήν πρωταρχικὴ

Ἐκκλησία. Κατ' ἀρχὴν πρόκειται γιὰ μιὰ «ὄντως χήρα», γιὰ ἐκείνη πού «καὶ μεμονωμένη ἠλπικεν ἐπὶ τὸν Θεὸν καὶ προσμένει ταῖς δεήσεσι καὶ ταῖς προσευχαῖς, νυκτὸς καὶ ἡμέρας», (Τιμ. ε', 5). Ἡ κοινότης ἔχει ἀπέναντί της μιὰ ὀρισμένη ὑποχρέωση: πρέπει νὰ φροντίζει γι' αὐτή, καὶ νὰ ἐπαγρυπνῇ γιὰ νὰ μὴ στερῆται ἀπὸ τίποτε. Ὅρισμένες ἀπ' αὐτὲς τὶς «ὄντως» χήρες, ἤμποροῦσαν νὰ ἐκλεχθοῦν γιὰ νὰ ὑπηρετοῦν τὴν κοινότητα, ἔπρεπε ὅμως νὰ ἐκπληροῦν ὀρισμένες προϋποθέσεις. Δὲν ἔπρεπε νὰ ἔχουν ἡλικία μικρότερη ἀπὸ ἐξήντα χρόνια, καὶ νὰ εἶχαν παντρευτῆ μόνον μιὰ φορά. Ἐπρεπε νὰ εἶχαν καλὴ φήμη στὴν κοινότητα, νὰ εἶχαν ἀναθρέψει καλὰ τὰ παιδιά τους, νὰ ἦταν γνωστὸν ὅτι εἶχαν πρόθυμα προσφέρει φιλοξενία σὲ ξένους, ὅτι εἶχαν «πλύνει τοὺς πόδας τῶν ἁγίων», ὅτι εἶχαν συνδράμει ἀνθρώπους σὲ ἐποχὴ ἀνέχειας, καὶ ὅτι εἶχαν γενικὰ διακριθῆ σὲ κάθε εἶδους ἀγαθοεργία. Αὐτὸ πού θὰ ἐκτελοῦσε μετὰ τὴν παραδοχὴ της στὴν ὑπηρεσία τῆς κοινότητος, ἦταν ἡ λογικὴ συνέχεια τῆς προηγουμένης ζωῆς της, μόνον πού ἡ ἀκτίνα τῆς δράσεώς της ἐπεκτεινόταν ἀπὸ τὴν οἰκογένεια στὴν κοινότητα. Ἐνα ἀπὸ τὰ καθήκοντα τῆς χήρας αὐτῆς, ἦταν νὰ προσεύχεται γιὰ ὄλους, νὰ ἀνατρέφῃ τὰ ὄρφανα παιδιά, νὰ ἐπισκέπτεται τοὺς ἀρρώστους καὶ τοὺς φυλακισμένους. Ἀσκοῦσε λοιπόν, σὲ κάποιο βαθμὸ περιορισμένο—λόγω τῆς γυναικειᾶς της φύσεως—ἕνα εἶδος «ποιμαντορικοῦ ὑπουργήματος» πού ἐλάφρωνε ἀπὸ τὶς πολλὰς του ὑποχρεώσεις τὸ ἀνδρικό ἱερατεῖο. Ὁφείλε ὅμως πάντοτε, νὰ θεωρῆ τὴν προσευχὴ γιὰ τοὺς ἄλλους σὰν κυριώτερο χρέος της...

Ὁ θεσμὸς τῶν «χήρων» ἦταν σὲ πολὺ μεγάλη ἐκτίμηση, καὶ ὅταν ἀκόμη δὲν εἶχαν καθιερωθῆ ἀπὸ εἰδικὴ ἱεροπραξία τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ἐξ ἄλλου δὲν τοὺς ἀπένεμε κανένα εἶδος ἱερατικοῦ βαθμοῦ στὶς τάξεις τοῦ κλήρου.

Αἱ ἀσχολίαι τῶν χήρων ἀποτελοῦσαν πάντα στὴν οὐσία μιὰ καθαρῶς γυναικεῖα «διακονία», μιὰ προσφορά γυναικείας καὶ

μητέρας μέσα στὴν κοινότητα.

Οἱ διακόνισσες.

Ἡ ἰδανικὴ πραγμάτωση τῆς ὑπηρεσίας αὐτῆς τῶν γυναικῶν, ὅπως τὴν ἀπαιτοῦσε ὁ θεσμὸς τῶν «χήρων», δὲν ἤμποροῦσε, γιὰ λόγους πρακτικῶν, νὰ διατηρηθῆ γιὰ πολὺν καιρὸ. Ὅταν πλήθυναν καὶ μεγάλωσαν οἱ χριστιανικὲς ἐκκλησιαστικὲς κοινότητες, καὶ ἀνεπτύχθηκε ἡ τάξις τοῦ κατωτέρου κλήρου, ἡ ὑπηρεσία τῶν γυναικῶν ρυθμίστηκε μ' ἕναν τρόπο διαφορετικὸ. Τὸ ἀξίωμά του, μὲ τὸν τύπο τῆς «διακόνισσας», βασίστηκε στὶς ἴδιες περίπου ἀρχές μὲ ἐκεῖνο τῶν ἀνδρῶν «διακόνων», καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ του καθιέρωση ἐρχόταν ἀμέσως μετὰ τὴν χειροτονία τῶν διακόνων.

Τὸ κείμενο πού ἀπήγγελλε ὁ Ἐπίσκοπος κατὰ τὴν ἱεροτελεστία τῆς καθιερώσεως αὐτῆς, δείχνει ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἔβλεπε στὴν εἰκόνα τῆς «διακονίσσης» τὸν τύπο τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ πού μνηστεύεται τὸν Οὐράνιο Νυμφίο της. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ «διακόνισσα» ἔπρεπε νὰ ἦταν ἢ παρθένος, ἢ χήρα, πού νὰ ἦταν ὅμως μιὰ φορά παντρεμένη.

Ἐπὶ τῆς ἐξ ἄλλου διαφορᾶ ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἔργο καὶ τὰ καθήκοντα τῶν «διακονισσῶν», ἀπὸ ἐκεῖνα τῶν διακόνων. Οἱ ὑπηρεσίες πού προσέφεραν ἦταν τέτοιαι πού νὰ ἤμποροῦν νὰ προσαρμόζωνται πρὸς τὴ γυναικεῖα φύση τῶν. Διακονοῦσαν π. χ. κατὰ τὴν θάπτιση τῶν γυναικῶν καὶ τὸ μυστήριον τοῦ Χρίσματος ἀμέσως μετὰ τὴ θάπτιση.

Οἱ φτωχοὶ ἐπίσης καὶ οἱ ἄρρωστοι, ἦταν ἐμπιστευμένοι στὴν ἐξυπηρετικὴ ἀγάπη της. Μὲ τὴ γυναικεῖα καὶ μητρικὴ της διαίσθηση, ἐπρόσφερε τὴ βοήθειά της ἰδιαίτερα ἐκεῖ ὅπου δὲν ἐπαρκοῦσε ἡ ὑπηρεσία τῶν ἀνδρῶν. Πάντοτε ὅμως, ἡ διακόνισσα, καὶ γενικὰ ἡ γυναίκα, ἦταν ἀποκλεισμένη ἀπὸ τὸ ὑπουργημα τῆς ἱερωσύνης καὶ τοῦ κηρύγματος.

Γιὰ τὴ συντήρησίν της οἱ διακόνισσες συμμετεῖχαν στὶς «λογίεις» πού ἐμοιράζοντο στὰ μέλη τοῦ ἱερατείου.

Οί θεσμοί τῶν διακονισῶν καὶ τῶν χηρῶν συνυπῆρξαν γιὰ πολὺ χρόνον ὁ ἕνας κοντὰ στὸν ἄλλο, φαίνεται ὅμως ὅτι σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις οἱ διακόνισσες ἦταν ἐπιφορτισμένες μὲ τὴν ἐπίβλεψη τῶν χηρῶν. Εἶναι ὅμως πιθανὸν ὅτι ἀργότερα οἱ χῆρες ἀφιερώθηκαν μᾶλλον στὴν προσευχὴ καὶ στὴν ἄσκηση, ἐνῶ τὸ φιλανθρωπικὸ μέρος τῶν καθηκόντων τους πέρασε λίγο κατ' ὀλίγον στὶς διακόνισσες.

Ἡ παρακμὴ ἐνὸς θεσμοῦ.

Αὐτὸς ὁ τιμημένος καὶ ἀρχαῖος θεσμὸς τῆς γυναικείας διακονίας, μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου σιγά-σιγά ἐξέλιπε, ὅταν ἡ ἐξέλιξη τῆς ζωῆς τῶν χριστιανικῶν κοινοτήτων ἀχρήστευσε πολλὰ ἀπὸ τὶς ὑπηρεσίες ποὺ ἐπρόσφεραν οἱ διακόνισσες. Ὅταν ἐπικράτησε π. χ. τὸ βάπτισμα τῶν παιδιῶν, δὲν χρειάζοταν πιά ἡ βοήθεια τῶν γυναικῶν, ὅπως ἐπίσης τὸ φύλαγμα τῶν θυρῶν τῆς ἐκκλησίας, ὅταν ἔπαυσε νὰ ἰσχύη ἡ σχετικὴ τελετουργία.

Στὴν ἐξαφάνιση αὐτῆ τοῦ θεσμοῦ τῶν διακονισῶν, συνετέλεσε βέβαια καὶ ἡ γυναικεία «ἀσθένεια». Συνέβη αὐτὸ ποὺ συμβαίνει πάντα ὅταν ἕνα πρᾶγμα ἀληθινὰ μεγάλο εἶναι ἐμπιστευμένο σὲ χέρια ἀνθρώπινα... Ἡ διακόνισσα ξεπέρασε τὰ ὄρια ποὺ ἀρμόζουν στὴ γυναικεία φύση τῆς. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἀκόμα τοῦ ἀποστόλου Παύλου, τὸν βλέπομε νὰ ἀπευθύνῃ λόγια αὐστηρὰ καὶ γεμάτα ἐπιπλήξεις στὶς γυναῖκες αὐτές ποὺ δὲν ἤθελαν νὰ ἀρκεθοῦν στὴ θέση ποὺ τοὺς εἶχε καθορίσει ὁ Θεός. Καὶ βλέπομε τοὺς ἐκκλησιαστικούς κανόνες νὰ καυτηριάξουν διαρκῶς τὴν ὑπεροφία τους καὶ νὰ διαγράφουν τὰ ὄρια τῆς δικαιοδοσίας στὴν ὑπηρεσία ποὺ τοὺς εἶχε ἐμπιστευθῆ ἡ Ἐκκλησία.

Στὴ Δύση, πρὸ πάντων στὴ Γαλατία, περιορίστηκαν οἱ καθιερώσεις διακονισῶν, ὥσπου τελικὰ ἀπαγορεύτηκαν ὁλότελα. Ἄν καὶ διατηρήθηκε ἀκόμα γιὰ ἀρκετὸ καιρὸ ὁ τίτλος, τὸ ὑπόργημα τῆς διακόνισσας. ἔχασε πολὺ ἀπὸ τὴ σπουδαιότητά του. Φαίνεται ὅτι ἔμεινε σὰν τιμητικὸς τίτλος γιὰ τὶς χῆρες, τὶς μοναχές, καὶ ἄλλες εὐσεβεῖς γυναῖκες ποὺ δὲν εἶ-

χαν λάθει τὴν ἐκκλησιαστικὴ καθιέρωση.

Ἡ ἀναγκαία διάρκεια τοῦ γυναικείου λειτουργήματος.

Μολονότι ἐξέλιπε ὁ θεσμὸς τῶν χηρῶν, καθὼς καὶ τῶν διακονισῶν, ὕστερα ἀπὸ μιὰ μακρὰ περίοδο ἐκκλησιαστικῆς καθιέρωσης, ἡ χριστιανὴ γυναῖκα διατήρησε πάντοτε καὶ ἐξεπλήρωσε τὸ ἔργο πρὸς τὸ ὁποῖο ἐκείνες ἦταν ἀφιερωμένες μ' ἕνα τρόπον ἐπίσημο. Σ' ὅλες τὶς ἐποχές, ἡ χριστιανὴ γυναῖκα δέχτηκε ἀπὸ τὸν Θεὸ τὴν κλῆσι νὰ ἀφοσιωθῆ πιστὰ στὴν ὑπηρεσία τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς χριστιανικῆς κοινότητος. Κάτω ἀπὸ τὴν ὠθηση τῆς χάριτος, πολλὰ σπουδαῖες καὶ ἅγιες γυναῖκες ἔνοιωσαν σὰν χρέος τους καὶ ἐξεπλήρωσαν ἐκεῖνο ποὺ ἐπέβαλλε ἄλλοτε τὸ γυναικεῖο ἐκκλησιαστικὸ «λειτούργημα». Καὶ τὸ χρέος αὐτὸ ἐκδηλώθηκε σὲ διάφορα ἔργα φιλανθρωπίας καὶ εὐσεβείας, ποὺ φθάνουν στὶς χῶρες τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης ὡς τὴν ἐποχὴ τοῦ μεσαίωνα, γιὰ νὰ ὑπηρετήσουν καὶ νὰ ἀνακουφίσουν «τοὺς πένητας τοῦ Κυρίου».

Στὸ μοναχικὸ βίον.

Δὲν ὑπῆρξαν ὅμως, ἀπὸ τὶς γυναῖκες αὐτές, ἀποκλειστικὰ μεμονωμένα ἄτομα ποὺ ἀφιερώθηκαν στὴν ὑπηρεσία τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης. Ὅμαδες ὁλόκληρες, συγκροτημένες σὲ μοναχικὲς κοινότητες ἀφιερώθηκαν στὴν ὑπηρεσία μιᾶς ἐνεργοῦς φιλανθρωπίας. Ὁ λαὸς τὶς ἀποκαλοῦσε «Ἀδελφές τοῦ Ἐλέους», ἀπονέμοντας τους ἕναν ἀπὸ τοὺς ὠραιότερους τίτλους ποὺ θὰ μπορούσε νὰ φέρῃ μιὰ γυναῖκα. Ἡ δραστηριότης τους ξεκινούσε ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ Ἀποστόλου, ὁ ὁποῖος συνέχαιρε τὴν Φοίβην καὶ πολλὰς ἄλλες γυναῖκες, ἐπειδὴ βοηθοῦσαν τοὺς ἀπόρους καὶ τοὺς πάσχοντες. Ἀπὸ τὸ ἴδιο πνεῦμα ἐκινούντο καὶ οἱ ἄλλες ἐκεῖνες γυναῖκες ποὺ πῆραν θέση δίπλα στὶς ἀδελφές τους τῆς δράσεως καὶ ἐνίσχυσαν τὸ ἔργο τους μὲ τὴ ζωὴ τῆς ἀδιάλειπτης προσευχῆς.

Μέσα στον κόσμο.

Ἡ ἐποχή μας ζητεῖ νὰ ἀναγνωρισθῆ ἡ γυναίκα, ὄχι μόνο ἡ μοναχὴ, ἀλλὰ κι' αὐτὴ ποὺ ζῆ στὸν κόσμο, βοηθὸς τῆς Ἐκκλησίας, καὶ σὰν τέτοια νὰ ὑπηρετήσῃ. Ἡ μεγάλη ἔκταση τῶν ἐνοριῶν, ἡ ἔλλειψη ἱερέων, καὶ ἡ διαρκῶς προσδεύουσα «ἀποχριστιάνισις» τῶν κοινωνιῶν, προσκαλοῦν τὴ γυναίκα νὰ ἀφιερωθῆ, ὅπως στὴν ἐποχὴ τοῦ πρωταρχικοῦ Χριστιανισμοῦ, στὴν ἐπίσημη ὑπηρεσία τῆς χριστιανικῆς κοινότητος. Ἐπιθυμεῖ ἡ γυναίκα νὰ ἀσκήσῃ τὸ ὑπηρετικὸ τῆς ἔργου, κάτω ἀπὸ τὴν ἐντολὴ καὶ τὴ διεύθυνση τῆς Ἐκκλησίας. Ἀνταποκρίνεται, ἔτσι, στὶς ἀπαιτήσεις τῆς ἐποχῆς μας, διότι σήμερα ἔχομε ἀνάγκη ἀπὸ γυναῖκες ποὺ νὰ ἀφοσιωθοῦν στὴν ὑπηρεσία τῆς ἀνθρωπίνης κοινότητος, ἐλεύθερες ἀπὸ κάθε ἄλλη προσωπικὴ ὑποχρέωση καὶ ἐπιδίωξη, καὶ νὰ προετοιμαστοῦν γι' αὐτὸ μὲ συστηματικὰ καὶ σοβαρὰ μελέτες. Γίνεται σήμερα λόγος γιὰ «ἐκκλησιαστικὰς γυναῖκες κλήσεις» καὶ ἐννοοῦνται μὲ τὸν ὄρο αὐτὸ, ἡ «βοηθὸς» στὸ ἐνοριακὸ ἔργο ἢ στὴν ποιμαντορία τῶν πιστῶν, ἢ ἀδελφῆ τοῦ Ἐλέους καὶ ἡ κατηχήτρια. Ἡ ἐπιθυμία τους ὅμως γιὰ μιὰ ἐκκλησιαστικὴ καθιέρωση, σὰν ἐκείνῃ τῶν πρώτων χρόνων τῆς Ἐκκλησίας, θὰ ἐδικαιολογεῖτο σήμερα μόνο στὴν περίπτωση ποὺ θὰ ἦταν διατεθειμένες νὰ ὑπηρετήσουν τὴν Ἐκκλησίαν «ἐν ἀληθείᾳ καὶ ταπεινότητι» ὅπως οἱ «διακόνισσες» τῆς ἀρχαίας χριστιανικῆς ἐποχῆς, χωρὶς τὸ ἱερὸ τοῦτο λειτούργημα νὰ εἶναι ἀπλῶς ἀφορμὴ ματαιοδοξίας καὶ ἐπιδειξεως.

Θὰ πρέπη ἡ σημερινὴ γυναίκα, νὰ δοθῆ, γεμάτη εὐγνωμοσύνη, στὴν ὑπηρεσία τοῦ Κυρίου, σὰν τὴν ἀμαρτωλὴ γυναίκα τοῦ Εὐαγγελίου ποὺ ἐλευθέρωσε ὁ Χριστὸς ἀπὸ τὸ θάρος τῶν ἀμαρτιῶν της, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ δοθῆ στὴν ἀγάπη Του ὀλόψυχα καὶ δίχως τὴν παραμικρὴ ἐπιφύλαξη. Κάνοντας ἔτσι νὰ ξαναθίση κάτι ἀπὸ τὴν χαμένη ὁμορφιά τοῦ Παραδείσου, στὴν ζωὴ της τὴν ἴδια καὶ στὴν καρδιά

ὅλων ἐκείνων τοὺς ὁποίους ὑπηρετεῖ μὲ τὴν δική της ἀφοσίωση. Στὴν πράξη αὐτὴ τοῦ ὀλοκληρωτικοῦ δοσίματος, ἀποκαλύπτεται ἡ φύση τῆς γυναικῆς ὅπως ἀκριβῶς τὴν θέλησε ὁ Θεός.

Ἐπὶ τὴν ἡμέραν σήμερα πολλὰ γυναικεῖα πρόσωπα ποὺ ἀπασχολοῦνται σὲ διάφορα ἐπαγγέλματα, ποὺ ἔμειναν, θεληματικὰ ἢ γιὰ διαφόρους λόγους, ἀνύπαντρα, καὶ ποὺ ἀφωσιώθηκαν «ἐν τῷ κόσμῳ» εἰς τὸν Κύριον. Εἶναι πολλὰ τὰ πρόσωπα αὐτὰ ποὺ ἐργάζονται, στὴν πατρίδα τους ἢ σὲ ξένες χώρες, σὰν γιατροὶ ἢ νοσοκόμοι, σὰν δασκάλισσες, καθηγήτριες, δημοσιογράφοι, ὀργανώτριες σὲ διάφορα ἱδρύματα, βοηθοὶ σὲ σπίτια, μοδίστρες ἢ ἐργάτριες κλπ. Τὸ καθένα ἀπὸ τὰ πολλὰ καὶ διάφορα αὐτὰ ἐπαγγέλματα ἡμπορεῖ νὰ γίνῃ πεδίο δράσεως γιὰ μιὰ «διάκονο» τοῦ Χριστοῦ. Καὶ γίνεται πραγματικὰ τέτοια ἡ γυναίκα, κάθε φορὰ ποὺ ἀφιερώνει τὸ ἔργο σὲ τὸ ὅποιο ἀπασχολεῖται, στὸν Μοναδικὸ Σωτῆρα καὶ Κύριο. Ὅταν ἀσκήτῃ τὸ ἔργο αὐτό, μὲ καρδιά γεμάτη ἀπὸ ἀγάπη γιὰ τὸν Χριστό, κάθε φορὰ ποὺ θέτει τὸν ἑαυτὸ της στὴν ἐξυπηρέτηση τῶν ἀδελφῶν της, ἀποκλειστικὰ γιὰ τὴν ἀγάπη Του. Τότε..., «Πᾶν ὅ,τι ἐποιήσατε ἐνὶ τῶν ἀδελφῶν μου τούτων τῶν ἐλαχίστων, Ἐμοὶ ἐποιήσατε».

Πόσες φορές ἔνοιωσαν οἱ ἄνδρες νὰ ξεπηδᾷ ἀπὸ τὴν ὑπηρεσία αὐτὴ μιὰ ξαφνικὴ δύναμη, καὶ νὰ νοιώθουν κρυφὰ νὰ ἐλκύονται πρὸς τὸν Κύριο! Μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ταχθοῦν καὶ αὐτοὶ πλάι τους στὴν διακονία τοῦ Χριστοῦ, στὴν δύναμη αὐτὴ ποὺ ξεχωρίζει τὴν ἐπαγγελματία γυναίκα ἀπὸ τὸν θέβηλο τοῦτο κόσμου, καὶ προσλαμβάνει στὴν ὑπηρεσία τοῦ ἀγίου ἔργου τοῦ Θεοῦ...

Μόνο μ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἡμπορεῖ νὰ γίνεται λόγος γιὰ ὑπηρεσία τῆς γυναικῆς πρὸς τὸν Χριστό. Κοντὰ σ' Αὐτόν, ποὺ μᾶς ἐκλέγει, καὶ μᾶς πλημμυρίζει μὲ τὴ χάρη Του, γιὰ νὰ ἀποδώσωμε τὸν καρπὸ ποὺ εἶναι ζωὴ καὶ ἀγάπη δίχως τέλος...

B. BRUGGE

ΕΝΑΣ ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΜΑΡΤΥΣ

Εἰς τὸ τελευταῖο τεῦχος τῶν «Ἀκτίων», σὲ μιὰ ὑποσημείωσι τοῦ ἄρθρου «Ὁ κυνισμὸς καὶ ἡ ἀλήθεια» γίνεται λόγος γιὰ τὸν «ὑπερήφανο διανοητὴ Dietrich Bonhoeffer, ποῦ τὸν ἐξετέλεσαν οἱ ναζιστὲς τὸ 1945». Ἀξίζει νὰ μάθωμε κάτι περισσότερο γι' αὐτὸν τὸν σύγχρονο μάρτυρα καὶ κήρυκα τῆς ἀλήθειας.

Νεώτατος ὁ Γερμανὸς αὐτὸς πάστωρ, σὲ ἡλικία μόλις 31 ἔτους, ἦταν ὁ ἐμφυλωτῆς τοῦ μυστικοῦ σεμιναρίου τοῦ ΦΙΝΚΕΝΒΑΛΝΤΕ. Ἦταν τὰ πρῶτα χρόνια μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὸν Χίτλερ. Τότε ἔγραψε καὶ τὸ βιβλίον του «Ἡ τιμὴ τῆς Χάριτος», ἕνα δυνατὸ καὶ ζωντανὸ σχόλιον στὴν ἐπὶ τοῦ Ὁρους ὁμιλία τοῦ Χριστοῦ.

Ὁ Μπονχόφερ ἐξακολούθησε μέσα στὰ χρόνια τῆς Χιτλερικής μανίας νὰ κηρύττει ὀλόκληρη τὴν ἀλήθεια καὶ νὰ ἐμβαθύνει ἀτρόμητα στὸ νόημα τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ ζωῆς.

Τὸ 1943 ἐκλείσθηκε στὸ στρατόπεδο συγκεντρώσεως τοῦ Φλόσενμπουργκ καὶ μετὰ ἀπὸ δύο χρόνια μαρτυρικῆς φυλακίσεως ἐκρεμάσθηκε ἀπὸ τὰ ΕΣ-ΕΣ, τὴν 9ην Ἀπριλίου τοῦ 1945, 21 ἡμέρες πρὶν ἀπὸ τὴν αὐτοκτονία τοῦ Χίτλερ.

Ὁ πολὺς κόσμος δὲν ἐπρόσεξε πέρυσι τὰ εἰκοσάχρονα του, ἀλλὰ μερικοὶ καλλιεργημένοι πνευματικοὶ ἄνθρωποι ἀπέδωσαν τὸν κατάλληλον φόρον τιμῆς. «Νομίζω ὅτι δὲν ὑπάρχει ἄνθρωπος τῆς γενεᾶς του, ποῦ ἡ φωνὴ του νὰ ἀκούσθηκε καλλίτερα ἀπὸ τοὺς χριστιανούς», ἐτόνισε στὴν περυσινὴ ἐπέτειο στὸ Βερολίνο ὁ τέως γεν. Γραμματεὺς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Συμβουλίου Βίσσερ Τούφτ. Μέσα στὸ κελλί τῆς φυλακῆς του, ἐπρόσθεσε, «εἶδε ἀκόμη καλλίτερα ὅτι ὁ Χριστὸς θέλει νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπὸ συστήμα-

τα, παραδόσεις καὶ θεσμούς, μέσα στὰ ὁποῖα θέλησαν νὰ τὸν φυλακίσουν. Ἡ πρόκλησις ποῦ περιέχεται στὶς τελευταῖες ἐπιστολὰς τοῦ Μπονχόφερ καὶ ποῦ μπορεῖ εὐκόλα νὰ παρεξηγηθῇ, δὲν σημαίνει ὅτι πρέπει νὰ ἀποκρύψωμε τὸ σκάνδαλον τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Θεοῦ καὶ νὰ κηρύξωμε ἕνα Εὐαγγέλιον ποῦ διευκολύνει τὴν πίστιν στὸ σύγχρονον ἄνθρωπον, ἀλλὰ ὅτι ὀφείλομε νὰ ἐννοήσωμε τὴν θείαν ἐνσάρκωσιν μὲ τρόπο ριζικό. Ὁ Χριστὸς δὲν ἐσήκωσε τὶς ἁμαρτίαις μόνο τῶν χριστιανῶν, ἀλλὰ ὅλου τοῦ κόσμου. Γι' αὐτὸ ἡ Ἐκκλησία ὀφείλει νὰ ζῆ καὶ νὰ πονᾷ μέσα στὸ κόσμον, μὲ τὸν κόσμον, γιὰ τὸν κόσμον». Ὁχι δύο βασιλείαι—Θεοῦ καὶ κόσμου—ἀλλὰ ἕνας κόσμος ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

Ὁλο τὸ ἔργον τοῦ γενναίου ὁμολογητοῦ ὑπῆρξε μιὰ διαμαρτυρία γιὰ τὴν παρατηρουμένη σύγχυσιν ἀνάμεσα στὸ γνήσιον Χριστιανισμὸν καὶ τὰ συστήματα θρησκευτικῆς λυτρώσεως, ἀνάμεσα στὸν πονεμένο Θεὸν τῆς Βίβλου καὶ τὸν ἀπὸ μηχανῆς Θεὸν τῆς θρησκευτικότητος. Αὐτὲς οἱ τολμηρὲς ἀπόψεις καὶ οἱ θαθεῖες τομὲς τοῦ Γερμανοῦ πάστορος ἐχρησιμοποιήθηκαν γιὰ νὰ στηριχθοῦν μερικὲς μοντέρνες θεολογικὲς θέσεις, πρᾶγμα ποῦ ἔγινε κάπως ὑπερβολικὰ ἀπὸ τὸν Ἀγγλικανὸν Ἐπίσκοπον Ρόμπινσον στὸ πολὺ διαφημισμένο βιβλίον του «Honest to God». Ὡστόσο ὁ Μπονχόφερ δὲν φαίνεται νὰ συμπαθοῦσε καὶ πολὺ τοὺς νεωτερίζοντας ἀπολογητὰς τῆς «μυθολογίας τῆς προόδου».

Ἐὰν παραμένῃ τόσο σύγχρονος, εἶναι διότι ἐβεβαίωσε μὲ τόση δύναμιν ὅτι «ὁ Θεὸς τῆς Βίβλου δὲ μᾶς συναντᾷ στὰ ἀκράτεια σύνορα τῆς ζωῆς μας, ἀλλὰ στὸ κέντρο τῆς. Ὁ Θεὸς δὲν χρησιμοποιοῖ δύναμιν γιὰ νὰ σκεπάσῃ τὴν ἄν-

θρώπινη αδυναμία, ἀλλὰ συναντᾷ τὸν ἄνθρωπο μέσα στὶς θανάσιμες ἀντιθέσεις τῆς ἀνθρωπίνης του δυνάμεως. Ὁ Θεὸς παίρνει ἐπάνω Του αὐτὲς τὶς ἀντιθέσεις, γίνεται, κατὰ κάποιον τρόπον ἀδύνατος καὶ ἀσθενὴς κάτω ἀπ' αὐτὲς... Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐνώνει στὸ πρόσωπό Του Θεὸν καὶ κόσμον σὲ μιὰ ἐνότητα ὀδύνης καὶ ἀγῶνος, ἡ ὁποία Τὸν σταυρώνει».

Καὶ ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἡ κοινότης ἐκείνων πού συμμετέχουν σ' αὐτὸν τὸν πόνο τοῦ Χριστοῦ, πού φέρουν μέσα τους τὸ μυστικὸ τοῦ Θεοῦ καὶ ὅλη τὴν πραγματικότητα τῶν ἀνθρώπων.

Αὐτὸς ὁ πόνος τοῦ Σταυροῦ, πού εἶναι ἡ κατάληξις τῆς πραγματικῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Χριστοῦ, ἐκόστισε ἀκριβᾶ στὸν Θεό! Ὑπῆρξε μία κατ' ἐξοχὴν θυσία ἀπειροῦ μεγέθους. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ ἄνθρωπος καλεῖται νὰ πονέσῃ μαζί με τὸν Θεὸ γιὰ τὸν πόνο πού ὁ χωρὶς Θεὸ κόσμος προξενεῖ στὸν Θεό.

Καὶ ἡ μεγάλη μετάνοια ἔγκειται στὸ νὰ ἀφήσουμε τὶς δικές μας ἀθλιότητες, τὰ δικά μας προβλήματα, τὶς δικές μας ἀμαρτίες καὶ ἀγωνίες, γιὰ νὰ ἀφθεοῦμε στὸ ρεῦμα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, γιὰ νὰ δοθοῦμε στὴ βασιλεία Του, ὥστε νὰ ὀλοκληρωθῇ τὸ νόημα τοῦ μεσσιανικοῦ πόνου τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ. Ὁ Σταυρὸς εἶναι τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων, πού δίνει νόημα στὴν ζωὴ, σκεπτόταν ὁ Μπονχόφερ μέσα στὶς φυλακὲς Ναζί. Γι' αὐτὸ ἐσήκωνε τὸ Σταυρὸ τοῦ Χριστοῦ με ἕνα αἶσθημα εὐτυχίας. Γι' αὐτὸ ἔγινε φίλος με τοὺς δεσμοφύλακες τοῦ Τέγγελ. "Ἄς κάνουμε τὰ ἔργα πού ὁ Ἰησοῦς ἀναθέτει στοὺς κεκλημένους Του, σ' αὐτοὺς πού θέλει νὰ εἶναι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, σκεπτόταν. "Ἄς τὰ κάνουμε κάτω ἀπὸ

τὸ Σταυρὸ Του: πτωχοί, ξένοι, περιφρονημένοι, καταδιωγμένοι.

Μὲ ὅλο αὐτὸ τὸ βαθὺ ρεαλισμὸ του καὶ με τὴν ἔντονη ζωὴ του ὁ Μπονχόφερ θέλησε νὰ μείνῃ ἄνθρωπος σὲ μιὰ ἐποχὴ πού φαινόταν ὅτι εἶναι ὅλο καὶ πρὸ δύσκολο νὰ εἶναι κανείς.

Αὐτὸ ἦταν τὸ νόημα τῆς ζωῆς του καὶ τοῦ θανάτου του. "Ὅλοι ὁμολογοῦν ὅτι πέθανε εὐτυχισμένος, διότι ἦταν ἄνθρωπος, διότι μπορούσε νὰ εἶναι, διότι μπορούσε νὰ τὸ λήῃ μπρὸς στὸν Χριστὸ καὶ μαζί με τὸν Χριστὸ.

Δὲν εἶπε πομπώδη συνθήματα—μέσα στὸ δεσμοτῆριο δὲν λέγονται τέτοια. Ἄλλὰ οἱ ἀπλές του σκέψεις, πού ἔρριχνε στὸ χαρτί αὐτὸς ὁ ἐλεύθερος καὶ ὑπεύθυνος ἄνθρωπος, ἦταν πιὸ δυνατὲς καὶ πιὸ ἀληθινές ἀπὸ πολλὰ ἄψυχα θεολογικὰ συστήματα.

Εἶπαν ὅτι τὰ μηνύματά του μέσα ἀπὸ τὴν φυλακὴ θυμίζουν κάτι ἀπὸ τὶς ἐπιστολὲς τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ μεγάλου Ἀποστόλου τῶν Ἑθνῶν.

B. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

"Ἔργα του (στὰ γερμανικά):
Κοινωνία Ἀγίων (Δογματικὴ ἔρευνα διὰ τὴν κοινωνιολογίαν τῆς Ἐκκλησίας, 1930).

Πράξις καὶ εἶναι (Ὑπερβατικὴ φιλοσοφία καὶ ὄντολογία εἰς τὴν συστηματικὴν θεολογίαν, 1931).

Δημιουργία καὶ Πτώσις (1933).

Ἀκολουθεῖν (1937).

Κοινὴ ζωὴ (1939).

Ἀντίστασις καὶ ὑποταγὴ (12η ἔκδοσις, 1964).

Ἠθικὴ (6η ἔκδοσις, 1964).

Η ΕΠΙΔΡΑΣΙΣ ΤΗΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΣΤΗΝ ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Οί 'Εκκλησίαις επηρεάστηκαν άμεσα και έμμεσα από τις τεχνολογικές επαναστάσεις των δύο τελευταίων δεκαετιών.

Clair M. Cook

Ἡ πρόσφατη καὶ μὲ ταχύτατο ρυθμὸ τεχνολογικὴ ἀλλαγὴ ἔχει συγκλονίσει κυριολεκτικὰ τὴν κοινωνίαν μας, ἀπὸ τὰ θεμέλιά της.

Τὸ 1940 τὸ σύνολον τοῦ ποσοῦ ποὺ διετέθη στὶς Η.Π.Α. γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα καὶ ἀνάπτυξιν ἦταν πεντακόσια ἑκατομμύρια δολλάρια. Τὸ 1960 ὑπολογίστηκε σὲ δεκατρία δισεκατομμύρια δηλ. εἴκοσι ἕξ φορές περισσότερο. Στὴν τελευταία δεκαετία, λέγεται ὅτι οἱ Η.Π.Α. ἐξώδεσαν τόσα χρήματα γιὰ τὶς νέες μεθόδους, τὰ νέα προϊόντα καὶ τὶς νέες τεχνολογικὲς ἐξελίξεις ὅσο σ' ὅλη τους τὴν προηγούμενη ἱστορία μαζί.

Ἡ ταχύτης τῆς ἀλλαγῆς γίνεται τώρα ἀντιληπτὴ ἀπὸ τὴν καταπληκτικὴ ἀνάπτυξιν τοῦ νέου «καταπληκτικοῦ φωτός» τοῦ Laser, ὅπως τὸ λένε οἱ Ἀμερικανοί. Τὸ ὄνομά του εἶναι τὰ ἀρχικὰ τῶν ἀγγλικῶν λέξεων ποὺ ἀποτελοῦν τὸν ὀρισμὸ του: «Ἐπέκτασις τοῦ φωτός ποὺ παραγάγεται ἀπὸ μιὰ προκαλούμενη ἔκπομπὴ ἀκτινοβολίας». Τὸ κόκκινο Laser εἶναι μιὰ ἐφαρμογὴ στὴ θεωρίαν τῶν quanta (θεωρία τοῦ Φυσικοῦ Mau Planck), διότι ὑποτάσσει ἀδέσποτα κύματα φωτός στὸ νὰ σχηματίσουν μιὰ συμπαγῆ τάξιν συγκεντρωμένων κυμάτων. Ἡ πρώτη ἐπίδειξις του ἔγινε μόλις τὸ 1960.

Παρ' ὅλα αὐτὰ ἡ ἀνάπτυξις του ἔχει σήμερον προχωρήσει σὲ σημεῖο ὥστε νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ παραγάγῃ συνεχῆς φῶς μὲ τὴν ἄμεση μετατροπὴ ἠλεκτρικοῦ ρεύματος μέσα ἀπὸ ἓνα κρύσταλλο ἡμιαγωγό.

Οἱ ἀκτίνες τοῦ φωτός ποὺ παραγονται κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο εἶναι τόσο ἰσχυρῆς ποὺ ἔχουν ἀνοίξει τρύπες σὲ διαμάντια, κόλλησαν μάτια ποὺ βγῆκαν ἀπὸ τὴν θέσιν τους, στὴν στιγμὴ. Ἔχουν σταλῆ καὶ ἐ-

πιστρέψει ἀπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς σεληνῆς.

Στὴ νέα τους δὲ μορφή οἱ ἀκτίνες αὐτῆς ὑπόσχονται ἐπανάστασιν στὶς ἐπικοινωνίες.

1'

Δὲν βρισκόμαστε πιά στὴν ἀπλὴ ἐποχὴ ποὺ περιγράφεται σ' ἓνα συναρπαστικὸ ἀνάγνωσμα δημοσιευθὲν τὸ 1872, ἡ ἀνακάλυψις μιᾶς μηχανῆς γιὰ τὴν αὐτόματη παραγωγὴ καρφίων γιὰ πέταλα ἀλόγων. Ἐφευρέσεις τῶν Βορείων Πολιτειῶν ποὺ βοήθησε πάρα πολὺ στὶς ἐπιχειρήσεις τοῦ Ἴππικοῦ στὸν ἐμφύλιον πόλεμον τῶν Η.Π.Α. Ἡ περιγραφή τῆς μηχανῆς θαύματος:

Γιὰ νὰ κατασκευάσῃ ἓνα καρφί μὲ τὸ χέρι ὁ σιδηρουργὸς κτυπᾷ κάπου εἴκοσι φορές μὲ τὸ σφυρὶ γιὰ νὰ τοῦ δώσῃ τὴν τελικὴ του μορφή καὶ μπορεῖ νὰ κάνῃ πέντε ὡς ἕξ ἑκατὰ καρφία τὴν ἡμέραν. Μὲ τὴν μηχανὴ Putnam ὁμοίως τὸ καρφί κτυπιέται κάπου ἕξῃντα φορές ἀπὸ τὸ σφυρὶ καὶ ἡ τελικὴ του μορφή εἶναι πολὺ πιὸ λεπτὴ καὶ ὅσο γίνεται πιὸ τέλεια, ἐνῶ συγχρόνως ἡ μηχανὴ παράγει κάπου 50 ἕως 70 κιλὰ καρφία τὴν ἡμέραν.

Ἦταν εὐκόλῳ νὰ δεχθοῦμε χωρὶς πολλὰς ἐπιπλοκὰς τὴν ἀλλαγὴν αὐτὴν τόσο ἀπλὴ καὶ ἀνώδυνη.

Σήμερον ὁμοίως σύμφωνα μὲ ἓναν ὑπολογισμὸ μιᾶς ὑποεπιτροπῆς τοῦ Κογκρέσου ἡ μεταβολὴ ποὺ ἐπέρχεται ἀπὸ τὴν τεχνολογικὴ ἀνάπτυξιν ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα νὰ χάνουν τὴν δουλειάν τους 1,25 ἑκατομ. ἄνθρωποι τὸν χρόνον, ἐνῶ χρειάζομαστε ἐπιπροσθέτως 1,3 ἑκατομ. ἐργάτες κάθε χρόνον γιὰ τὶς νέες δουλειῆς ποὺ δημιουργοῦνται, ἀκριβῶς τὸσους δηλ. ποὺ μπαίνουν

στην τάξιν τῶν ἐργαζομένων κάθε χρόνο.

Ἡ ταχεία αὐτῆ ἀνάπτυξις ἔχει καὶ φυσικὸ ἐπακόλουθό της τὴν νῦξημένη περιπλοκὴ στὶς γνώσεις μας. Πρὶν ἀπὸ 30 χρόνια μαθαίναμε ὅτι ἡ πῶ μικρὴ δυνατὴ διαίρεσι τῆς ὕλης, τὸ ἄτομο, ἀποτελεῖτο ἀπὸ ἓνα θετικὰ ἠλεκτροποιημένον πυρῆνα καὶ ἀπὸ ἀρνητικὰ ἠλεκτρόνια πού ἡ ὑπαρξίς τους ὁμως δὲν εἶχε ἀποδειχθῆ. Τώρα ἔχομε διασπᾶσει τὸ ἴδιο τὸ ἄτομο καὶ ξεχωρίσαμε μέσα σ' αὐτὸ ὄλων τῶν λογιῶν οὐδετερόνια, μεσόνια, πρωτόνια, τὰ τεμαχίδια gamma καὶ ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ ἔχομε ὁλόκληρο «ζωολογικὸ κῆπο» στὸν πυρῆνα πού ἔχει τοῦλάχιστον ἄλλα 26 διαφορετικὰ συστατικά.

Πρὶν ἀπὸ 12 χρόνια ἡ λέξις αὐτοματισμός δὲν ὑπῆρχε καὶν στὸ λεξιλόγιόν μας. Τώρα ὄχι μόνον ἔχομε τὰ Lasers ἀλλὰ καὶ Masers, ἡμιαγωγούς, transistors, λεπτότατες μεμβράνες πυρίτη, ἠλεκτρονικούς ἐγκέφαλους 7090 J B M (Διεθνὲς Γραφεῖον Μηχανημάτων), καὶ ὁ κατάλογος τῶν νεοτερισμῶν αὐτῶν θὰ μπορούσε ἄνετα νὰ συνεχισθῆ.

Αἱ πρόοδοι αὐτὲς τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης γίνονται αἰσθητὲς στὴν καθημερινή μας ζωὴ.

Ἡ νέα ἐποχὴ γίνεται αἰσθητὴ ἀκόμη καὶ στὰ ζητήματα τῆς θρησκείας. Αὐτὸ γίνεται καὶ ἄμεσα καὶ ἔμμεσα. Ἄμεσα μὲν τὶς φυσικὲς ἐφαρμογὲς τῆς τεχνολογίας στὸν τομέα τῆς ἴδιας τῆς ἐκκλησίας καὶ ἔμμεσα μὲ τὶς πῶ λεπτὲς κοινωνικὲς πιέσεις πού προέρχονται ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς τεχνολογίας στὴν ἰδιοσυγκρασία τῶν ἀνθρώπων πού, φυσικά, ἀποτελοῦν τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας.

II'

Τὸ 1956 ἦδη ὁ Ραββῖνος Jacob Weinstein τοῦ νέου Κ.Α.Μ. τοῦ Σικάγου ἀπευθυνόμενος στὸ Κεντρικὸ Συνέδριον τῶν Ἄμερικανῶν Ραββίνων ἄφησε τὴν φαντασία του ἐλεύθερη καὶ περιέγραψε τὴν «αὐτόματη» συναγωγὴ.

«Δὲν εἶναι παράλογο νὰ προβλέψη κανεὶς πὼς σύντομα θάρθῃ ἡ ἡμέρα πού οἱ

συναγωγὲς μας θὰ ἔχουν ὄχι μόνον τὶς κοινὲς πῶ ἀνέσεις, ὅπως τὸ μοντέρνο σύστημα ἐξαερισμοῦ καὶ θερμάνσεως (air conditioning), τὶς χωνευτὲς πόρτες, τὶς κυλιόμενες σκάλες γιὰ τὸν ἄμβωνα κ.λ.π. ἀλλὰ ἐπίσης φωτοηλεκτρικὸς ἐλεγκτῆρες γιὰ τὴν καταμέτρησι τῶν παρόντων στὴν συναγωγὴ, αὐτόματοι Τοράχ πού ἀνοίγει καὶ κλείνει μόνο του, κηρύγματα, λειτουργίαι ἀπὸ τὴν τηλεόρασι μὲ τὴν ἄδεια τοῦ Ραββινικοῦ τμήματος τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Παραρτήματος τῆς Ἐταιρείας Καλλιτεχνῶν Θεάτρου καὶ Τηλεοράσεως.

...Ἡ ψαλμοδία στὴν ἐκκλησία θὰ γίνῃ εὐκολωτέρα καὶ πῶ εὐχάριστη χάρις σὲ μιὰ κινηματοσκοπικὴ ἐφεύρεσι ὅπου ἓνας δείκτης μάτι θὰ δείχνῃ τὸ ἀνώτατο ὕψος τῆς φωνῆς καὶ θὰ ὑπάρχῃ ἓνα εἰδικὸ κρυμμένον σύστημα πού θὰ τονώῃ καὶ θὰ παροτρύνῃ τοὺς πιστοὺς στὸ ψάλσιμο τῶν ὕμνων...».

Ἄν καὶ ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτὸς ἔχει πολὺ χιοῦμορ, τέτοιαι τεχνολογικὲς ἐφαρμογὲς εἶναι ἀναμφισβήτητα ἐφικτὲς ἂν κανεὶς ἤθελε νὰ ἐκμεταλλεθῆ τὶς ὑπάρχουσες δυνατότητες σὲ τέτοιο βαθμὸ ὥστε νὰ ἀπομακρύνῃ κάθε στοιχεῖο ἀνθρώπινης συμμετοχῆς ἀπὸ τὴν θρησκευτικὴ λατρεία. Καὶ πραγματικά, μπορεῖ νὰ ὑποθέσῃ κανεὶς πὼς ὑπάρχουν μερικοὶ πού ἡ λατρεία τους πρὸς τὴν τεχνολογικὴ ἀνάπτυξι θὰ τοὺς ἔκανε νὰ κάνουν μιὰ τέτοια προσπάθεια.

Βέβαια, καὶ καλῶς μάλιστα, ἔχομε ἤδη προσαρμόσει πολλὰς τεχνολογικὲς τελειοποιήσεις στὴν ὑπηρεσία τῆς ἐκκλησίας. Στὶς ἐνοριακὲς ἐκκλησίαις βλέπει κανεὶς τὰ συστήματα διαφημίσεως καὶ δημοσιεύσεως—ταινίαις—αὐτόματους μετρητὲς γιὰ τὶς προσφορὲς στὸ κουτὶ τῶν διαφόρων θρησκευτικῶν δογμάτων· οἱ ἠλεκτρονικὲς συσκευὲς πού ἀντικαθιστοῦν παλαιότερα μέσα γιὰ τὴν στατιστικὴ καταμέτρησι τοῦ ἐκκλησιασματοῦ, γιὰ διάφορες ἐρευναι, γιὰ τοὺς μισθοὺς τῶν κληρικῶν, γιὰ συντάξεις, ἐράνουις κ.λ.π. αὐξάνονται συνεχῶς.

Διδακτικὲς μηχανὲς ἔχουν εἰδικὰ προσαρμοσθῆ γιὰ τὴν διδασκαλία τοῦ μαθήματος τῶν θρησκευτικῶν.

Ὁ Ἐπισκοπικὸς ἱερεὺς Αἰδ. John

Ellison έμαθε στις ώρες τής άργίας του νά χρησιμοποιή τόν ηλεκτρονικό εγκέφαλο υπίνας και σέ δύο χρόνια μόνον έξέδωσε μιά νέα βελτιωμένη έκδοσι του κλασσικού έργου του Δρος James Strong «Revised Concordances». Το έργο αυτό χρειάστηκε τριάντα χρόνια εργασίας όταν πρωτοβγήκε τόν XVIII αιώνα.

Η επικοινωνία μέ τεχνολογικά μέσα είναι ίσως ό τομεύς όπου οί εκκλησίες έχουν υίοθετήσει νέες μεθόδους σέ μεγάλη κλίμακα.

Ίδου μερικά παραδείγματα:

Οί καθολικοί έχουν έκπομπή τής λειτουργίας τους από τό ραδιόφωνο. Η Ίουδαϊκή πίστις και ιστορία αποκαλύπτεται στην σειρά προγραμμάτων τηλεοράσεως «Αιώνιο Φώς».

Τό Έθνικό Συμβούλιο Εκκλησιών έχει τό πρόγραμμά του «Τά όρια τής Πίστεως». Η Λουθηριανή ώρα είναι γνωστή σ' όλους.

Επίσης συχνά ακούμε τόν Billy Graham ή τόν Oral Roberts ακόμη και τόν Billy James Hargis πού έρμηνεύει τήν αντικομμουνιστική του θεωρία χρησιμοποιώντας τό όνομα τής Θρησκείας. Η παραγωγή ταινιών κινηματογράφου για τήν χρήση τών εκκλησιών είναι σήμερα όλόκληρη βιομηχανία.

Και ή θρησκευτική έκπομπή σέ πόλεις μικρές είναι σχεδόν κανόνας παντού. Όσο για τίς μεθόδους για τυπογραφική και ορθογραφία φθάνει κανείς νά ρίξει μιά ματιά στό Μεθοδικό Περιοδικό Together στό United Church Herald ή Presbyterian Life. Διαφημιστικά φυλλάδια στις μικρές εκκλησίες για τήν προαγωγή σέ ανώτερο βαθμό διαφόρων κληρικών θά ζδιναν πολλές φορές μάθημα και στους επαγγελματίες διαφημιστάς.

III

Ένα πιο άμεσο αποτέλεσμα τής Τεχνολογίας στην εκκλησία μπορεί νά δη κανείς στα θρησκευτικά κτίρια. Όλος παρδόξως ή Θρησκεία—θεοσ και' άρχήν συντηρητικός—συχνά παρουσίασε άρχιτεκτονικούς υπερμοντερνισμούς. Παραδείγματα πρόσφατα. Το παρεκλήσιον τής

Άεροπορίας, πού τόσο θόρυβο προξένησε μέ τό αυστηρό και άπλό μοντέρνο «ιερό» του, τό διαφανές πέτρωμα τών τοίχων του, πού άνήκει στην Προτεσταντική εκκλησία τής Νέας Υόρκης.

Η άσπρη χωρίς παράθυρα Έβραϊκή Συναγωγή (πού συμβολίζει τήν σπηλιά τής Έρήμου) στό Έβραϊκό Πανεπιστήμιο τής Ίερουσαλήμ. Οί νεοτερισμοί στην θρησκευτική άρχιτεκτονική είναι τό βραβείον τής δημιουργικότητος πού κληρονόμησαν τά θρησκευτικά σωματεία από τήν τεχνολογική επανάστασι. Έδώ αναφέρουμε επίσης ότι τό 1960 ή άνευ προηγουμένου ώθησις για τό κτίσιμο εκκλησιών έφερε ένα δισεκατομμύριο δολάρια πού φυσικά χρησιμοποιήθηκαν για νά κτισθούν καινούργιες εκκλησίες ή για έπισκευές. Στα 1940 τό ποσόν ήταν μόνον 59 εκατομ. δολ. Το 1950 δέ 400 εκατομ. δολάρια.

Καθώς ό πληθυσμός έχει μεταφερθή από τά χωριά στις πόλεις και μετά από τίς πόλεις στα προάστεια, στις θρησκευτικές έστιές επήλθαν ώρισμένες μεταβολές. Σ' αυτή τήν περίπτωσι έχουμε μιά έμμεση επίδρασι τής Τεχνολογίας στη Θρησκεία, έπίδρασι αυξανομένης κινητικότητος. Ό μέσος όρος του άριθμού τών μελών ανά εκκλησία για όλα τά θρησκευτικά σώματα άντανακλά τήν μετακίνησι από χωριό σέ πόλι. Το 1945 ό άριθμός ήταν 249, τό 1960 359. Όλοι μας ξέρομε κάποια όλοκαινούργια εκκλησία πού δημιουργήθηκε στα τελευταία 12 χρόνια πού ό άριθμός του εκκλησιάσματος αυξήθηκε σέ εκατοντάδες πιστών πού δέν χωρούν πια νά στεγασθούν. Μιά άλλη παρατήρησι μόνο δείχνει πώς οί τεράστιες δαπάνες για τήν οικοδομή νέων εκκλησιών πού απέφεραν θαυμάσιες ιδέες σέ οικοδομικά συγκροτήματα και νέα οικοδομικά ύλικά πηγαίνουν στις νέες προαστιακές περιοχές. Το κτίσιμο μιάς καινούργιας εκκλησίας σήμερα σημαίνει τίς νεώτατες τεχνολογικές μεθόδους προωθήσεως προύπολογισμού, παρόμοια μέ τήν τεχνική οικοδομής τής λεωφόρου Madison μοντέρνους τρόπους χρηματοδοτήσεως και μέχρι τινός και τήν τεχνική κοινοτικού προγραμματισμού.

Οἱ ἀρχές διαφόρων θρησκευτικῶν δογμάτων καὶ τὰ συμβούλια ἐκκλησιῶν ἔχουν ἀναπτύξει ἕνα ὁλόκληρο σύστημα ἐρεύνης καὶ προγράμματος σχετικῶς μὲ τὸ ποῦ θὰ τοποθετηθοῦν οἱ ἐκκλησίες. Ἡ φυγὴ ὅμως αὐτῆ τῆς ἐκκλησίας πρὸς τὰ προάστεια ἀκολουθεῖται ἀπὸ τὴν ἀνάγκη—ποῦ δημιουργεῖται ἐν μέρει τοῦλάχιστον ἀπὸ τὴν ταχεῖα τεχνολογικὴ ἀνάπτυξιν καὶ ἀλλαγὴν καὶ τὶς ἔμμεσες ἐπιδράσεις της—νὰ ἀσχοληθῆ μὲ τὰ προβλήματα τῆς ἐκκλησίας μέσα στὴν πόλιν τὴν ἴδια.

Ἡ οικονομικὴ εὐημερία ἢ ὅποια ἔχει ἐπίδρασι στὴν ἐκκλησίαν εἶναι σχετικὸ καὶ ἔμμεσο ἀποτέλεσμα τῆς τεχνολογικῆς ἐξελίξεως τῶν τελευταίων ἐτῶν. Ἄν οἱ ἐκκλησίες ἀκολούθησαν τὸ αὐξανόμενον εἰσόδημα τῶν μελῶν τῶν ἡ ὄχι, τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἔλαβαν μέρος τοῦ εἰσοδήματός των. Αὐτὸ μαρτυροῦν τὰ καινούργια κτίρια, οἱ ὑψηλότεροι μισθοὶ τῶν ἱερέων καὶ γενικῶς ὅλα τὰ φαινόμενα ποῦ ἀκολουθοῦν ἕνα ὑψηλὸ εἰσόδημα.

Ἐναμιφισθήτητα ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι τομεῖς καὶ τρόποι ποῦ ἡ τεχνολογικὴ ἐπανάστασις ἔχει ἐπιδράσει στὴν ζωὴ τῶν ἐκκλησιῶν.

Παραδείγματος χάριν, ὁ λαϊκὸς ἔχει πά-

ρει τέτοια σημασία καὶ σπουδαιότητα καθὼς ἡ κοινωνία ἀναπτύσσεται καὶ γίνεται τόσο πολὺπλοκος, ποῦ κανένας κληρικὸς δὲν μπορεῖ νὰ καταλάβῃ καὶ νὰ ἐξηγήσῃ ὅλες τῆς τὶς ἀπόψεις. Στὶς περιπλοκὰς τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων, οἰκονομικῶν, πολιτικῶν ἐνεργειῶν, παιδείας, κοινωνικῆς προνοίας καὶ ἀναριθμῶν ἄλλων τομέων ὁ κλῆρος καὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἡγέται ποῦ καθορίζουν τὴν γραμμὴ τῆς ἐκκλησίας στὸν τομέα τῆς κοινωνικῆς ἀρωγῆς, πρέπει νὰ στηρίζονται σὲ λαϊκοὺς ποῦ εἶναι εἰδικοὶ εἰς τοὺς ἐκάστοτε τομεῖς. Ὅλο καὶ περισσότερο οἱ λαϊκοὶ δὲξύνουν τὴν ἀντίληψιν τῆς ἡγεσίας τοῦ κλήρου. Δὲν μποροῦν πλέον—ἂν ποτὲ μποροῦσαν—οἱ κληρικοὶ νὰ ἐλπίζουν ὅτι μποροῦν νὰ ὀδηγήσουν τὸ ποίμνιόν τους μὲ τὸ νὰ λένε γενικότητες καὶ νὰ πηδοῦν σὲ πλατεῖα συμπεράσματα.

Οἱ εἰδικότητες τώρα εἶναι πολὺ πλεονεξιδικὲς καὶ ἡ τεχνικὴ πολὺ πλεονεξιδικὲς ποῦ ὁ ρόλος τοῦ λαϊκοῦ γιὰ τὴν σωστὴ καθοδήγησι καὶ συμβουλὴ πρέπει νὰ γίνεται συνεχῶς μεγαλύτερος.

Πάντως ἡ τεχνολογικὴ ἐπανάστασις ἐπιδραῖ οὐσιαστικῶς στὶς ἐκκλησίες καὶ ἔμμεσα καὶ ἄμεσα. Καὶ φαίνεται πὼς ἡ ἐπίδρασις αὐτῆ θὰ συνεχισθῆ καὶ θὰ αὐξάνεται.

Ο ΕΥΛΟΓΗΜΕΝΟΣ ΣΟΥ ΧΑΛΙΝΟΣ

Ὡ Κύριέ μου
τῆς ἀληθείας Σου μὲ ξαφνιάζει τὸ φῶς.
Ἄποστρέφω τὸ πρόσωπο
κι' ἀπ' τὸν ζυγὸ Σου ζητῶ νὰ ξεφύγω.

Ὅμως νοιώθω τὸν εὐλογημένο Σου χαλινὸ
σφικτὰ στὸ στόμα μου
ποῦ μ' ἀσφάλεια τὴν ὁρμὴ μου κατευθύνει
στὸν δρόμο τῶν ἐντολῶν Σου.

Κι' ἂν, στὶς ἀσίγαστες γι' ἀπαλλαγὴ προσπάθειες
πληγώνεται ἡ ἀσθενικὴ μου σάρκα
καὶ τὸ πνεῦμα, ποῦ ἀξιώτερο
γι' ἄλλες ὁδοὺς κρίνω,

Σύ, Κύριέ μου, μὴ ἐπιτρέψῃς
τὴν ἐκπλήρωσι τῆς ἐπιθυμίας μου
ἀφοῦ μὲ σκευὴ ἀγνοίας προσπαθῶ
τὸν ὠκεανὸ τῆς ἀγάπης Σου νὰ μετρήσω.

Π. Ι. Μ.

Ἐπιστολαί

Ο ΠΕΙΡΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΓΝΩΣΤΟΥ

Ἀγαπητάι «Ἀκτινες»

Μετά την ἀπαγόρευσιν, πού ἔκαμεν ὁ Θεός εἰς τοὺς πρωτοπλάστους, νὰ μὴ φάγουν ἀπὸ ὠρισμένον καρπὸν τοῦ Παραδείσου, ἦτο ἐπόμενον νὰ ἀναπτυχθῇ εἰς τὰς ψυχὰς των μία περιέργεια, ὥστε νὰ στρέφουν τὰ βλέμματά των συχνὰ πρὸς τὸν καρπὸν ἐκείνον καὶ νὰ θέλουν νὰ τὸν δοκιμάσουν.

Καὶ τοσοῦτω μᾶλλον τοὺς ἀνεπτύσσετε ἢ περιέργεια, καθόσον ὁ καρπὸς ἐκείνος ἦτο καλὸς καὶ ὠραῖος καὶ ἑλκυστικὸς εἰς τὰ μάτια τῶν πρωτοπλάστων. «Καλὸν τὸ ξύλον εἰς βρώσιν καὶ ἀρεστὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἰδεῖν καὶ ὠραῖόν ἐστι τοῦ κατανοήσαι», λέγει ἡ Ἁγία Γραφή (Γεν. γ' 6). Καὶ μία ἐσωτερικὴ παρακίνησις ἰσχυρὰ τοὺς ἔσπρωχνε νὰ δοκιμάσουν τὸν καρπὸν αὐτόν.

Καὶ ἀκριβῶς τὴν περιέργειαν αὐτὴν καὶ τὴν ἐσωτερικὴν παρακίνησιν νὰ δοκιμάσουν τὸν ἀπηγορευμένον καρπὸν, ἐξεμεταλλεύθη ὁ ἄόρατος ἔχθρὸς των, ὁ σατανᾶς καὶ μετὰ τὴν μορφήν τοῦ ὄφως καὶ τὰ παραπλανητικὰ του λόγια τοὺς ἐξηπάτησε καὶ τοὺς παρέσυρεν εἰς τὴν παρakoήν καὶ εἰς τὸν θάνατον.

Πολυάριθμα ἔκτοτε γεγονότα τῆς καθημερινῆς πείρας ἐβεβαίωσαν καὶ θεβαιῶνουν τὸν κίνδυνον καὶ τὰς θλιβεράς συνεπείας ἐκ τοῦ πειρασμοῦ τῆς περιεργείας, πού ἀναπτύσσεται εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ ἀπαγορεύσεων, τὰς ὁποίας ἐπιβάλλει ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Νόμου καὶ τῶν ἐντολῶν Του.

Εἰς μίαν πόλιν τῆς Πελοποννήσου πρὸ ἐτῶν ἐπῆγεν ὁμάς πνευματιστῶν. Συνεκεντροῦντο εἰς ἓν δωμάτιον κάθε βράδυ. Εἶχον εἰς τὸ μέσον τραπέζακι μετὰ τρία πόδια. Καὶ ὅταν ὁ μεσάζων ἔθαζε τὸ χέρι του ἐπάνω εἰς τὸ τραπέζι, ἄόρατος καὶ ὑπερφυσικὴ δύναμις, δηλαδὴ πονηρὸν καὶ ἀκάθαρτον πνεῦμα, ἐτάρασσε τὸ τραπέζι, τὸ ἐστήριζεν εἰς τὰ δύο πόδια καὶ μετὰ τὸ ἓνα ἐκτυποῦσε τὸ δάπεδον καὶ ἔβιδε τὰς ἀπαντήσεις εἰς διάφορα ἐρωτήματα τῶν παρισταμένων. Τότε ἐκινήθη ἡ περιέργεια ἑνὸς τῶν καθηγητῶν τοῦ ἐκεῖ Γυμνασίου, εὐσεβοῦς καὶ γνωρίζοντος καλῶς, ὅτι ὑπὸ τοῦ Νόμου τοῦ Θεοῦ ἀπαγορεύεται εἰς τὸν χριστιανὸν πᾶσα ἐπαφὴ μετὰ τοῦ πονηροῦ

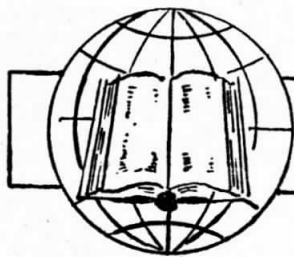
πνεύματος καὶ πάσης τῆς πομπῆς καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ. Καὶ διὰ λόγους περιεργείας ἐπεσκέφθη τὸ πνευματιστικὸν κέντρον. Καὶ ὅταν ἐκινήθη τὸ τραπέζι ἀπὸ τὴν ἄόρατον δύναμιν καὶ ἀκούμῃσσε καὶ αὐτὸς τὸ χέρι του ἐπάνω εἰς τὸ τραπέζι, ἠσθάνθη μίαν παράδοξον ταραχήν. Κατελήφθη καὶ ἐκυριαρχήθη ἀπὸ τὴν πονηρὰν δύναμιν. «Μοῦ ἐφάνη, ἔλεγεν ὁ ἴδιος, ὅτι ἀπὸ τὴν ὠραν ἐκείνην ἐμπῆκε μέσα μου ἓνα ξένο ἐγώ». Ἀναστατωμένως βγαίνει ἔξω ἀπὸ τὸ πνευματιστικὸν κέντρον. Εὐρίσκει τὸν διευθυντὴν τοῦ Γυμνασίου του καὶ τὸν καταφέρει ράπισμα. Ὁ Γυμνασιάρχης ἐταράχθη καὶ ἐλυπήθη βαθύτατα διὰ τὸ πάθημα τοῦ καλλιτέρου καθηγητοῦ του. Τηλεγραφεῖ εἰς τοὺς γονεῖς τοῦ καθηγητοῦ καὶ καταφθάνουν ἀπὸ τὸ χωριὸν πατέρας, μητέρας, ἀδέρφια. Καὶ τὸν παραλαμβάνουν εἰς οἰκτρὰν κατὰστασιν. «Ἐγὶνα παίγνιον, ὅπως ἔλεγεν ὁ ἴδιος, εἰς τὴν ξένην δύναμιν. Δὲν με ἄφινε νὰ ἠσυχάσω οὔτε ἡμέραν οὔτε νύκτα. Μὲ ἔσυρε πότε εἰς τὰ θουὰ, πότε εἰς τὸ νεκροταφεῖον τοῦ χωριοῦ μου. Μοῦ ἔδινεν ἐντολήν νὰ ἀνέβω εἰς τὸ παράθυρον διὰ νὰ πέσω εἰς τὸ κενὸν καὶ νὰ συντριβῶ. Ἀνέβαινα, ἀλλ' ὁ Θεὸς δὲν τοῦ ἐπέτρεψε ποτὲ νὰ με ρίξῃ ἔξω». Καὶ τέλος ὕστερα ἀπὸ πολλὰς προσευχὰς καὶ νηστείας καὶ λειτουργίας τῶν συγγενῶν του, ἐδόθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐντολὴ εἰς τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα, νὰ ἐξέλθῃ καὶ ἐλευθερώσῃ τὸν ἄνθρωπον. «Καὶ ὅταν με ἄφινεν, ὅπως ἔλεγεν ὁ ἴδιος, μοῦ εἶπε· ἐσὺ θρησκευτικὸς ἄνθρωπος δὲν ἔπρεπε νὰ ἀνακατευθῆς μετὰ αὐτὰ τὰ πράγματα». Διότι κάμνει καὶ τὸν διδάσκαλον τῆς ἀληθείας ὁ κατάρτος κάποτε· καὶ «μετασχηματίζεται εἰς ἄγγελον φωτός» ὅπως λέγει ὁ θεῖος Παῦλος (Β' Κορινθ. ιγ' 14). Αὐτὰ ἔπαθεν ὁ καθηγητῆς, ὅταν ἐκινήθη ἀπὸ τὸν πειρασμὸν τοῦ ἀγνώστου.

Ἀλλὰ καὶ σήμερον εἶναι πολυάριθμα τὰ θύματα, πού νικημένα ἀπὸ τὸν πειρασμὸν αὐτόν, σύρονται πρὸς μάντιες καὶ μάγους καὶ μάγισσες καὶ χαρτορίχτρες καὶ καφετζοῦδες· ἢ ὡς νέοι παραδίδονται εἰς κακὰς συναστροφὰς καὶ σύρονται εἰς ὑποπτα κέντρα καὶ καταγωγία καὶ ἐν γένει εἰς τὰ σφαγεῖα τῆς ἠθικῆς.

Συμπέρασμα· Ἐκείνον, πού ἀπαγορεύει ὁ Θεός, ὁσονδήποτε περιέργων καὶ ὠραῖον καὶ ἑλκυστικὸν καὶ ἂν φαίνεται, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρά καταστροφὴ καὶ θάνατος.

Μὲ ἀγάπην

ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΣ ΤΩΝ ΑΚΤΙΝΩΝ

Η ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΞΗΡΟΤΥΡΗ, καθηγητού τῆς κοινωνιολογίας: «Ἠθικὲς ἀρχές στο πεδίο τῶν ἐμπορικῶν καὶ οἰκονομικῶν ἐπιχειρήσεων». Θεσσαλονίκη 1965.

Ἡ ἀρχικὴ προέλευσις τῆς μελέτης αὐτῆς ὑπῆρξε διάλεξις δοθεῖσα εἰς τὸ Ἐμπορικὸν καὶ Βιομηχανικὸν Ἐπιμελητήριον Σερρῶν, τοποθετουμένη ἐντὸς προγράμματος διαλέξεων εἰς τὰς πόλεις τῆς Β. Ἑλλάδος τὰς ὁποίας ὀργανώνει ἀξιεπαίτως ἡ Ἄνωτάτη Σχολὴ Βιομηχανικῶν Σπουδῶν Θεσσαλονίκης.

Ἡ οὐσιαστικὴ ἀξία τῆς συνοπτικῆς αὐτῆς μελέτης ἔγκειται εἰς τὰς προβαλλομένας ἠθικοκοινωνικὰς θέσεις καὶ τὴν βασικὴν ἀπόδειξιν ὅτι αἱ ἐμπορικαὶ καὶ οἰκονομικαὶ ἐνασχολήσεις ἀποτελοῦν λειτούργημα κοινωνικὸν καὶ ὅτι ἡ πρόοδος εἰς αὐτὰς εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὰς ἠθικὰς ἀξίας ὑπὸ τῶν ὁποίων καθοδηγοῦνται.

Κατ' ἀρχὴν τονίζει ὁ κ. Ξ. τὴν ἀνάγκην: ἡ ἐπαγγελματικὴ μόρφωσις νὰ μὴ ἀρκῆται ἀπλῶς εἰς τὴν δημιουργίαν ἐπαγγελματιῶν, ἀλλὰ νὰ ἐνδιαφέρεται διὰ τὸν καταρτισμὸν τῶν ὡς μελῶν τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου καὶ τῆς ὀρθῆς προσφορᾶς τῶν εἰς αὐτό.

Ἐν συνεχείᾳ ἐξετάζεται ὁ παράγων χρῆμα καὶ ἡ στάσις τῶν ἀνθρώπων ἐναντι αὐτοῦ. Αἱ ἐσφαλμέναι τοποθετήσεις καὶ τὰ προβλήματα πού δημιουργοῦν καὶ ἡ πραγματικὴ θέσις του ἐναντι τῶν ἀξιών. «Τὸ χρῆμα εἶναι τὸ μέτρο, μὲ τὸ ὁποῖο μετριάται ὁ ἄνθρωπος» (σ. 9).

Ὁ Χριστὸς δὲν ἀρνείται τὸ χρῆμα, παρὰ μιλά γιὰ δίκαιη ἀμοιβὴ καὶ γνωρίζει τὴν ἀναγκαιότητά του, ἀλλὰ καὶ τὰ ὅρια αὐτοῦ τοῦ μέσου... ὥστόσο πρέπει νὰ δώσωμε ἐπὶ τῶν χρημῶν μόνον τὴ θέσι πού του ἀνήκει... χωρὶς καμμιὰ ὑποτίμησιν του, ἀλλὰ μακρὰ ἀπὸ κάθε ὑπερτίμησιν, ἀπὸ κάθε εἶδος φετιχισμού γνωρίζοντας πὼς αὐτὸ εἶναι ἕνα μέσον κι' ὄχι αὐτοσκοπός» (σ. 11).

Καὶ μὲ τὰ κριτήρια αὐτά, τὰ ὁποῖα παρέχει ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ προχωρεῖ στὰς ἠθικὰς ἀρχάς, αἱ ὁποῖαι προπαντὸς πρέπει νὰ διέπουν τὰς σχέσεις τοῦ ἐμπορευομένου, καὶ ὡς τοιαύτας καθορίζει βασικῶς καὶ ἀναπτύσσει τὴν τιμιότητα, τὴν

ἐμπιστοσύνη, τὴν ἀξιοπιστία καὶ τὴν ἀλήθεια, χωρὶς νὰ ὀμιλῇ θεωρητικῶς ἀλλὰ πρακτικῶς ἀποδεικνύοντας ὅτι ἡ παρατηρούμενη συνήθως ἔλλειψις αὐτοῦ εἰς τὴν ἑλληνικὴν πραγματικότητα ὄχι μόνον ἐπιφέρει βαρείας συνεπειὰς ὑποκειμενικῶς, ἀλλὰ καὶ ἀντικειμενικῶς προκαλεῖ ἐθνικὴν ζημίαν, ὑπὸ τὰς σημερινὰς μάλιστα συνθήκας τῆς εἰσόδου μας ὡς ἔθνους εἰς τὴν κοινὴν ἀγοράν.

Δὲν μένει παρὰ νὰ σημειώθῃ ὅτι ἡ ἐξέλιξις αὐτῆς ἐργασίας τοῦ κ. Ξ. εἶναι ἀνάγκη νὰ λάθῃ τὴν μεγαλύτεραν δυνατὴν δημοσιότητα, ὄχι μετὰ τῶν ἐμπορευομένων καὶ τῶν οἰκονομικῶν παραγόντων, ἀλλὰ καὶ γενικῶς τῶν κοινωνιολογούντων.

Γ. Μ. ΧΑΛΑΖΩΝΙΤΗΣ

★

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Ι. ΛΑΖΑΝΑ Διευθυντοῦ τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Προστασίας Κωφολάλων: «Ἡ ἐπαγγελματικὴ ἐκπαίδευσις τῶν κωφολάλων».

Τριάντα ἕξ περίπου ἑκατομμύρια κωφολάλων, ὑπάρχουν σ' ὁλόκληρον τὸν κόσμον (βλ. σ. 47). Εἶναι ἄνθρωποι πού γεννήθηκαν συνήθως μὲ μιὰ ἀναπηρία, ἀλλὰ πού ἀκριβῶς δὲν θὰ πρέπει γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ νὰ ζήσουν ἐπὶ περιθώριον τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ νὰ καταβληθῇ κάθε προσπάθεια ἀναπληρώνοντας τὴν ἔλλειψιν (μὲ τὴν μεγαλύτερα ἀνάπτυξιν τῶν ἄλλων αἰσθησέων) νὰ διδασθοῦν καὶ νὰ ζήσουν ἀνάμεσά μας, παραγωγικὰ τῆς κοινωνίας μέλη, χωρὶς τὸ αἶσθημα τῆς μειονεκτικότητος. Αὐτὸς εἶναι ὁ σκοπὸς καὶ ἡ προσπάθεια τῶν ἰδρυμάτων καὶ τῶν σχολῶν πού σ' ὁλόκληρον τὸν κόσμον ἔχουν ἰδρυθῆ γιὰ νὰ βοηθήσουν τοὺς κωφολάλους.

Ὁ κ. Λαζανᾶς, γνωστὸς εἰς τοὺς ἀναγνώστας τῶν «Ἀκτίνων» ἀπὸ τὰ σχετικὰ ἄρθρα του πού ἐδημοσίευσαν, εἶναι ὁ πιὸ εἰδικὸς γιὰ τὰ θέματα αὐτὰ ἐπὶ τὸν τόπον μας, ἄφου ὡς τώρα ἔχει παρουσιάσει εἰκοσι μελέτες γύρω ἀπ' τὰ ζητήματα τῶν κωφολάλων, ἔρχεται ἐδῶ γιὰ νὰ μιλήσῃ γιὰ τίς δυνατότητες τῆς ἐπαγγελματικῆς τῶν ἐκπαιδεύσεως. Ἐξετάζει ἀπὸ κάθε ἄποψιν τὸ θέμα (ἱκανότητες τῶν κωφολάλων, προσανατολισμός, σύστημα, φορεῖς

της επαγγελματικής εκπαίδευσης, ηλικία εισόδου, εξετάσεις εισαγωγικές, επαγγελματικός προσανατολισμός, διάρκεια εκπαίδευσης, ώραριο, διδακτικόν προσωπικόν, αριθμός μαθητών εκάστου τμήματος, πτυχία), εν συνεχεία δε, άφοδ παραθέτη στοιχεία από την επαγγελματική εκπαίδευση ως έχει εις είκοσι έξι χώρας του έξωτερικού, εξετάζει την σημερινή κατάσταση εις την 'Ελλάδα και σημειώνει τας προοπτικάς του μέλλοντος.

Δυστυχώς τὸ πρακτικόν συμπέρασμα είναι ὅτι ἡ χώρα μας πολὺ ὑστερεῖ καὶ εις τὸν τομέα αὐτόν, ἐνῶ πάρα πολλὰ θὰ μπορούσαν νὰ γίνουσι μέγιστη προσπάθεια καὶ τῆς κρατικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας. Δὲν ἔχομε λοιπὸν παρὰ νὰ συγχαραρῶμε τὸν κ. Λ. γιὰ τοὺς κόπους του καὶ νὰ εὐχηθῶμε κι' αὐτῆ του ἡ προσπάθεια νὰ θρῆ καρδιὰς ποὺ νὰ καρποφορήσῃ.

Γ. Μ. Χ.

★

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΚΟΡΑΚΙΔΗ: «Ὁ ἔλεγχος ἐν τῇ 'Εκκλησίᾳ», Ἀθήναι 1965.

Ὁ κ. Κ. ἐπιχειρεῖ τὴν μελέτην καὶ ἐξαγωγήν συμπερασμάτων ἐπὶ τοῦ τόσοσπουδαίου ζητήματος τοῦ ἔλεγχου, ἐπὶ τῇ θάσει, καθὼς σημειώνει, τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ τῶν ἐρμηνευτικῶν ὑπομνημάτων αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Χρυσόστομου, καθὼς καὶ τοῦ πρακτικοῦ παραδείγματος ἐκ τῆς δράσεως τοῦ ἰδίου Πατρός.

Ἡ μελέτη αὐτῆ εἶναι ὅπωςδὴποτε ἀξιόλογος καὶ λόγῳ τοῦ πρωτοτύπου αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ διότι τὸ θέμα τοῦ ἔλεγχου ἐντὸς τῆς 'Εκκλησίας καὶ δεξὺ ἔχει καταστῆ τὸν τελευταῖον καιρὸν λόγῳ τῶν ἐκφραζομένων ἀντιθέτων ἀπόψεων καὶ λίαν ἐπικαιρὸν ὡς ἐκ τούτου.

«Ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἔλεγχος εἶναι ἐν εἶδος τοῦ θεοῦ κηρύγματος, μία ἐκ τῶν οὐσιωδωτέρων μάλιστα μορφῶν αὐτοῦ καὶ ἀκόμη ἐν ἐκ τῶν μέσων τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου τῆς 'Εκκλησίας» (σ. 9).

Τοιοτοτρόπως ἐκ προοιμίου, ὄχι μόνον ὑποστηρίζεται ἡ ἀναγκαιότης τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἔλεγχου ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς 'Εκκλησίας, ἀλλὰ ἀξιολογεῖται αὐτὸς μεταξὺ τῶν μέσων πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ τελικοῦ σκοποῦ τῆς.

Μάλιστα ὑπογραμμίζονται ὠρισμένα ἀναγκαῖα ἰδιότητες τοῦ ἔλεγχου διὰ νὰ εἶναι οἰκοδομητικὸς, ὅπως ἡ σταθερότης καὶ ἡ συνέχεια καὶ τονίζεται ὅτι αὐτὸς εἶναι ἀκριβῶς ἀπόδειξις καὶ ἐκδήλωσις ἀγάπης, ἐφ' ὅσον ἐκπορεύεται Οὐτός ἐκ καρδιάς ἀγαπώσης.

Κριτήριον διὰ τὴν εἰλικρίνειαν τοῦ ἔλεγχου

εἶναι βασικῶς, τὸ νὰ ἀσκήῃ ἔλεγχον πρωτίστως εἰς ἑαυτὸν ὁ ἐπιχειρῶν νὰ ἐλέγῃ τοὺς ἄλλους καὶ νὰ δέχεται εὐχαριστῶς τὸν ἔλεγχον αὐτῶν.

Ὁ εἰλικρινὴς ἄλλωστε καὶ ἐποικοδομητικὸς ἔλεγχος εἶναι εὐθέως ἀνάλογος πρὸς τὴν ἀγιότητα τοῦ ἐλεγχοντος. Ἐξαρτᾶται δὲ ἀπὸ τὰ κριτήρια καὶ τὸν σκοπὸν αὐτοῦ.

Τὰ εἶδη ἔλεγχου καθορίζει, ἐκ τῆς ἐκδηλώσεως αὐτοῦ, ὁ κ. Κ. εἰς ἰδιωτικόν καὶ εἰς δημόσιον ἔλεγχον, καὶ ἐπισημαίνει εἰς ποίας περιπτώσεις καὶ κατὰ ποῖον τρόπον πρέπει νὰ χρησιμοποιηθῆ ἑκάτερος τούτων.

Εἰς ἴδιον κεφάλαιον ἐξετάζονται χωριστὰ αἱ κατηγορίαι τῶν ὑποκειμένων εἰς ἔλεγχον (κληρικοὶ, ἄρχοντες κοσμικοὶ, πλούσιοι, λαός, αἰρετικοί), προκειμένου νὰ μελετηθῶν τὰ παρουσιαζόμενα ἀντικείμενα τοῦ ἔλεγχου, ὁ τρόπος ἐνεργείας αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ εἰς ποίους παρέχεται τὸ δικαίωμα τοῦ ἔλεγχου δι' ἐκάστην κατηγορίαν.

Ἡ ὅλη τέλος ἐργασία κατακλείεται διὰ τῆς ἀναφορᾶς τῶν ἐκ τοῦ ἔλεγχου προκειπτουσῶν συνεπειῶν καὶ τοῦ ὀρθοῦ τρόπου ἀντιδράσεως εἰς αὐτάς.

Γ. Μ. Χ.

★

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ Κ. ΚΥΡΑΤΣΟΥ, Μητροπολίτου Δράμας: α) «Ἡ πίστις μας καὶ τὰ ἰδεώδη μας», β) «Δὲν ἔμειναν ἄνθρωποι...». Ἔδεσσα 1965.

Εἰς τὰ πονημάτια αὐτὰ ἀναφέρεται ὁ Σεβ. εἰς τὰ πολιτιστικὰ προβλήματα τῶν καιρῶν μας. Καὶ εἰς μὲν τὸ α', ἀφοῦ ἐπὶ διεθνούς ἐπιπέδου πιστοποιῆ τὴν ἔλλειψιν τῶν ἰδεωδῶν, διαγράφει αὐτὴν καὶ ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς πραγματικότητος, εἰς δὲ τὸ β' ἀναφέρεται εἰς τὴν ὑποβάθμισιν τὴν ὁποῖαν ἔχει ὑποστῆ ἀπὸ ἠθικῆς πλευρᾶς εἰς τὴν σύγχρονον κοινωνίαν ἡ ἀξία ἀνθρώπου. Ἐλείψαν σχεδὸν ὄλοσχερῶς οἱ ἄνθρωποι μὲ τὴν ἔννοιαν τὴν ὑψηλὴν καὶ μαζὶ τῶν παρεσύρθῃ στὸ χάος ὁ πολιτισμός.

Ποῦ θαδίζομεν; Ἐὰν συνεχισθῆ τὸ κακὸν αἰ συνέπειαι θὰ εἶναι ὀλέθρια... Ἐνα σάλπισμα ἀνανήψεως ἀποτελοῦν τελικῶς τὰ παρόντα, ἀνανήψεως τῶν ἀτόμων καὶ τῆς κοινωνίας καὶ ἐπιστροφή εἰς τὴν πίστιν καὶ τὸν ἄνθρωπον, ὅπως προεβλήθησαν ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ.

Γ. Μ. Χ.

ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΤΡΙΚΚΗΣ
ΚΑΙ ΣΤΑΓΩΝ: «Β' και Γ' Ιερατικά συν-
έδρια», Ἀθήναι 1966.

Μελετώντας τὸν καλαίσθητον αὐτὸν τόμον
εἰς τὸν ὁποῖον περιελήφθησαν αἱ εἰσηγή-
σεις κ.λ.π. ἐκδηλώσεις τῶν Β' καὶ Γ'
συνεδρίων τῶν ἱερέων τῆς Ἱ. Μητροπόλε-
ως Τρίκκης καὶ Σταγῶν (ἔτων 1962 καὶ
1965) αἰσθανόμεθα τὴν ἀνάγκην νὰ συγ-
χαρῶμεν τὸν Σεβασμιώτατον Τρίκκης καὶ
διὰ τὴν πρωτοβουλίαν τῶν συνεδρίων καὶ
τὸ ἀδελφικὸν πνεῦμα τὸ ὁποῖον εἰς αὐτὰ
ἐπεκράτησε καὶ διὰ τὴν ἀτμόσφαιραν τῆς
Χάριτος, τὴν ὁποῖαν ἐδημιούργησε τὸ
πλασίον τῶν λατρευτικῶν ἐκδηλώσεων καὶ
διὰ τὰς πνευματικὰς ἐξάρσεις, τὰς ὁποίας
ἐνέπνευσαν αἱ ὄντως πατρικαὶ καὶ πολύ-
τιμοι ἐναρκτήριοι ὀμιλῆται αὐτοῦ καὶ αἱ
ζῶσαι, ἐπίκαιροι καὶ πρακτικαὶ εἰσηγήσεις
συνεργατῶν πολυτίμων, οἱ ὁποῖοι τὸν
πλασιώνουν.

Ἀναφέρονται τὰ θέματα τῶν γενομένων
εἰσηγήσεων εἰς τὰ συνέδρια ταῦτα πρὸς
ἐνημέρωσιν καὶ διὰ νὰ καταδειχθῇ ἡ σπου-
δαιότης αὐτῶν: α) ὁ πνευματικὸς καταρ-
τισμὸς τοῦ ἱερέως, β) τὸ πρόβλημα τοῦ
ἐκκλησιασμοῦ τῶν πιστῶν, γ) ὁ ἱερεὺς ἔν-
αντι τῶν ξένων προπαγανδῶν, δ) ὁ ἱερεὺς
ὡς τελετουργός (1962) α) ὁ ἱερεὺς ὡς
πνευματικὴ προσωπικότης, β) ὁ ἱερεὺς ὡς
πρότυπον οἰκογενειάρχου, γ) συνεργασία
τῶν ἡμερῶν μετὰ τοῦ Μητροπολιτικοῦ
γραφείου, δ) ὁ ἡμέριος καὶ ἡ ἐξομολό-
γησις, ε) ὁ ἱερεὺς μέσα στὴ σύγχρονη
κοινωνία (1965). Δὲν ἔχομεν παρὰ νὰ εὐ-
χηθῶμεν τὴν ὠφέλειαν ἐκ τῆς κυκλοφορίας
τῶν πρακτικῶν καὶ εἰς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι
δὲν εἶχον τὴν εὐκαιρίαν τῆς συμμετοχῆς
καὶ ἀκόμα τὸν ἐν τῷ μέλλοντι πολλαπλα-
σιασμὸν τῶν τόσων ἐνισχυτικῶν διὰ τοὺς
ἱερεῖς συνεδρίων.

Γ. Μ. Χ.

★

ΚΩΣΤΑ Ν. ΧΑΤΖΗΠΑΤΕΡΑ: «Ἡ Ἑλ-
λάς καὶ ἡ θάλασσα», (Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ
περιοδικὸ «Κρίκος»).

«Ἡ θάλασσα εἶναι τὸ κέντρον τοῦ πε-
ρωμένου τῆς (τῆς Ἑλλάδος), εἶναι ἡ δύ-
ναμις καὶ ἡ ἀδυναμία τῆς, πηγὴ τοῦ πόνου
καὶ τῆς χαρᾶς τῆς, χῶρος δικῆς τῆς, ἀλλὰ
καὶ παράθυρο ἀνοικτὸ πρὸς τὸν κόσμον.

Εἶναι ἡ λόγχη καὶ ἡ ἀσπίδα τῆς, μέσον
εἰρηνικῆς κατακτῆσεως μαζί κι' ὄπλο κρα-
ταῖο γιὰ τὴν προσπάσι τῆς ἐλευθερίας
τῆς» (σ. 6).

Μετὰ ἀπὸ μιὰ ἀναφορὰ καὶ μιὰ ἐξήγησι
τοῦ πάθους τοῦ Ἑλλήνων γιὰ τὴ θάλασσα,
μ' ἓνα καθαρὰ λογοτεχνικὸ τρόπο
ὁ κ. Χ. κάνει μιὰ ἀναδρομὴ στὴ ναυτικὴ
ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ἀπ' τὸ 3.000 π. Χ.
ὡς τὰ σήμερα, κι' ὕστερα μένει στὴ σύγ-
χρονη ἐποχὴ γιὰ νὰ μᾶς δώσῃ πινελιές ἀπ'
τὸ ξεκίνημα καὶ τὴ ζωὴ τῶν Ἑλλήνων ἐ-
φοπλιστῶν.

Χαριτωμένο στὸ σύνολό του καὶ διδακτι-
κὸ κάνει νὰ νοιώθῃ καθένας σύνδεσμο
μὲ τὴ θάλασσα κι' ἓνα θαυμασμὸ γιὰ τὰ
παιδιὰ τῆς θάλασσας.

Θὰ θέλαμε ὅμως νὰ μείνωμε σὲ δύο ση-
μεῖα, μὲ πολλὴ κοινωνικὴ σημασία:

α) Στὸ ξεκίνημα τῶν Ἑλλήνων ἐφοπι-
στῶν: «...Εἶχες μόλις πατήσει τὰ δέκα
σου χρόνια, ὄρφανός, ὅταν πρωτοδούλεψες
στὰ καΐκια. Κάθε θράδου, προτοῦ κοιμηθῆς,
ἀποκαμωμένος, ἀπλώνεις τὸ παντελόνι σου
τῆς δουλειᾶς σ' ἓνα σκοινὶ γιὰ νὰ στεγνώ-
σῃ. Τὸ πρωτὶ, ὅταν ξυπνοῦσες, τὸ ἔβρισκες
σκληρὸ καὶ τεντωμένο, γιὰτὶ βρεχόταν
χθὲς ὅλη μέρα μέσ' στὴν ἀλμύρα καὶ στὸ κύ-
μα, μὰ ἔπρεπε νὰ τὸ ξαναφορέσῃς γιὰτὶ
δὲν εἶχες ἄλλο. Σήμερα τὸ τίμιον ὄνομά
σου ταξιδεῖει στοὺς ὠκεανούς, ἀντάξια
ἀμοιβῆ τοῦ θαλασσινοῦ μόχθου σου μιᾶς
ὀλόκληρης ζωῆς» (σ. 23).

καὶ β) στὴ συνεργασία ἐφοπλιστοῦ καὶ
ναύτη: «Ἄν ὅμως οἱ μεγάλοι σύγχρονοι
ἀργοναῦτες κατέπληξαν τὸν κόσμον μὲ τοὺς
ἄθλους τους, κανένας δὲν μπορεῖ νὰ ἀμ-
φισθητήσῃ τῆ συμμετοχῇ, λιγώτερο θέβαια
θεαματικῇ, ἀλλὰ τόσο καρποφόρα, τῶν
ἀπλῶν ναυτικῶν πού ἔχουν γιὰ μόνους
θησαυροὺς τὴν ὑπομονή, τὴν ἀνδρεία καὶ
τὴν ἀφοσίωσίν τους στὴ μακρινὴν στέγη
καὶ οἰκογένεια» (σ. 23). «Χάρις στὴ συνερ-
γασία τοῦ πλοικτῆ καὶ τοῦ ναυτικοῦ, ἡ
Ἑλλάς τῶν πέντε ὠκεανῶν ταξιδεῖει, ὄλο-
ἐνα ταξιδεῖει» (σ. 24).

Ἄμποτες αὐτὰ τὰ ξεκινήματα καὶ τὴ συν-
εργασία νὰ μᾶς δινήῃ ἡ ζωὴ τῆς θάλασσας,
καὶ τότε ἡ ζωὴ τῆς θάλασσας θὰ γίνεται
ἡ ζωὴ μας!

Γ. Μ. ΧΑΛΑΖΩΝΙΤΗΣ

Μηνιαῖον Περιοδικὸν «ΑΚΤΙΝΕΣ». Ἐκδοσις Χριστιανικῆς Ἐνώσεως «Ἀκτίνες». Γρα-
φεῖα: ὁδὸς Ἀκαδημίας 45, Ἀθήναι 135 (Τηλ. 624-233). —Θεσσαλονίκη: Ἀγίας
Σοφίας 39. —Υπεύθυνος: Γ. Δ. Ἰατρίδης, κατοικία Ἀριστοφάνους 10 Ἀθήναι (114).
Ἐτησία συνδρομὴ δεχ. 70, ἐξωτ. \$ 5. Χειρόγραφα, δημοσιευόμενα ἢ μὴ, δὲν ἐπιστρέ-
φονται.

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΗΡΙΟΝ

‘ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ,

ΕΝ Π. ΨΥΧΙΚΩ

Ἀνθέων 16. Πλατ. Εὐκαλύπτων. Τηλ. 673-855.

◆ ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟΝ ◆ ΔΗΜΟΤΙΚΟΝ ◆ ΓΥΜΝΑΣΙΟΝ ◆ ΛΥΚΕΙΟΝ

Ἐγγραφαὶ καθημερινῶς εἰς τὰ γραφεῖα τοῦ Σχολείου ἐν Ψυχικῷ
τὸ πρωτὶ 9-1 καὶ εἰς τὸ γραφεῖον τῶν Ἀθηνῶν (Ἡρακλείτου 12,
Κολωνάκι, τηλ. 624-600) ἀπὸ 6-8 μ.μ.

Μία φροντισμένη ἀγωγή καὶ μόρφωσις διὰ τὴν ἐπιτυχίαν
τῶν μαθητῶν εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἐπιστήμην.

«ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ»

ΜΕΛΕΤΑΙ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΙΑΤΡΙΚΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΙΕΙΝΗΣ

Διευθυντής ὁ Ψυχίατρος ΑΡ. Α. ΑΣΠΙΩΤΗΣ

	Δρχ.	Δολ.
1. Η ΑΡΡΩΣΤΕΙΑ ΚΑΙ Η ΨΥΧΗ..... (έξηντλήθη)		
2. Α΄ Η ΚΡΙΣΙΣ ΤΗΣ ΕΦΗΒΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ..... (Β΄ έκδοσις)	15	1
3. Β΄ Ο ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟΣ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ (έξηντλήθη)		
4. Γ΄ Ο ΕΦΗΒΟΣ ΚΑΙ Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ..... (έξηντλήθη)		
5. ΤΑ ΑΙΣΘΗΜΑΤΑ ΜΕΙΟΝΕΚΤΙΚΟΤΗΤΟΣ (Β΄ έκδοσις)	25	2
6. Ο ΕΦΗΒΟΣ ΚΑΙ Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ (έξηντλήθη)		
7. Η ΥΓΕΙΑ, Η ΑΣΘΕΝΕΙΑ ΚΑΙ Η ΨΥΧΗ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ..... (έξηντλήθη)		
8. Ο ΕΦΗΒΟΣ ΚΑΙ Η ΠΑΙΔΕΙΑ (έξηντλήθη)		
9. Ο ΕΦΗΒΟΣ ΚΑΙ Η ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΖΩΗ..... (έξηντλήθη)		
10. René Biot: Η ΥΓΕΙΑ ΜΑΣ, Με τ. Δ. Ε. Χαροκόπου..... (έξηντλήθη)		
11. Guy Jacquin: ΒΑΣΙΚΕΣ ΓΡΑΜΜΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ. Μετάφρ. Έλενης Χ. Όλιδιέρη (έξηντλήθη)		
12. Igor A. Caruso: ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΙΣ ΚΑΙ ΣΥΝΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΥΠΑΡΞΕΩΣ, Μεταφρ. Αθ. Καραντώνη (έξηντλήθη)		
13. Pierre Dufoyer: Η ΨΥΧΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ, Μετάφρ. Βάσως Νομικού (έξηντλήθη)		
14. Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΚΑΙ Ο ΨΥΧΙΚΟΣ ΤΗΣ ΚΟΣΜΟΣ (έξηντλήθη)		
15. Gilbert Robin: Η ΘΕΡΑΠΕΙΑ ΤΩΝ ΕΛΑΤΤΩΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΚΑΚΩΝ ΕΞΕΩΝ ΣΤΟ ΠΑΙΔΙ, Μετάφρ. Έλ. Όλιδιέρη και Β. Νομικού, τόμος Β΄. (έξηντλήθη)		
16. Jean Lhermitte: Ο ΕΓΚΕΦΑΛΟΣ ΚΑΙ Η ΣΚΕΨΙΣ, Μετάφρ. Δ. Ε. Χαροκό- που (έξηντλήθη)		
17. Gilbert Robin: Η ΘΕΡΑΠΕΙΑ ΤΩΝ ΕΛΑΤΤΩΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΚΑΚΩΝ ΕΞΕΩΝ ΣΤΟ ΠΑΙΔΙ, Μετάφρ. Έλ. Όλιδιέρη και Β. Νομικού, τόμος Α΄ (έξηντλήθη)		
18. ΕΦΗΒΕΙΑ (έξηντλήθη)		
19. Έλενης Χ. Όλιδιέρη Η ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΞΕΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ (έξηντλήθη)	20	2
20. Dr. Etienne de Greeff: ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΜΑΣ ΚΙ ΕΜΕΙΣ. Μετάφρ. Δημ. Ε. Χαρο- κόπου. (έξηντλήθη)		
21. ΑΠΟ ΤΗΝ ΣΦΑΙΡΑΝ ΤΟΥ ΑΡΡΩΣΤΟΥ ΨΥΧΙΚΟΥ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΥ (έξηντλήθη)	20	2
22. ΘΕΜΑΤΑ ΤΗΣ ΣΗΜΕΡΙΝΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ (έξηντλήθη)	25	2
23. ΠΡΟΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΙΝ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΟΣ (έξηντλήθη)		
24. Η ΕΦΗΒΟΣ ΚΟΡΗ ΚΑΙ ΤΟ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΝ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ (έξηντλήθη)	15	1
25. Eva Firkel: ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΕΠΡΩΜΕΝΑ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΟΣ. Μετάφρ. Μαίρης Β. Κωτσπούλου (έξηντλήθη)		
26. Η ΣΥΝΑΝΤΗΣΙΣ ΜΕ ΤΟ ΑΛΛΟ ΦΥΛΟΝ (έξηντλήθη)	20	2
27. Άννας Πιτινέλη-Ποταμιάνου: Η ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΣ ΤΩΝ ΑΝΗΛΙΚΩΝ ΩΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΝ ΚΑΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑ (έξηντλήθη)		
28. Dr. Paul Tournier: ΤΟ ΠΡΟΣΩΠΕΙΟΝ ΚΑΙ Η ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΣ, Μετάφρ. Δημ. Ε. Χαροκόπου. (έξηντλήθη)		
29. A. Isambert: Α΄. Ο ΠΡΩΤΟΣ ΧΡΟΝΟΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ (έξηντλήθη)	25	2
30. Π. Μελίτη: ΓΙΑ Ν΄ ΑΝΟΙΞΗ Ο ΔΡΟΜΟΣ (έξηντλήθη)	30	2
31. A. Isambert: Β΄. ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΑΠΟ ΕΝΟΣ ΕΩΣ ΕΞ ΕΤΩΝ (έξηντλήθη)		
32. A. Isambert: Γ΄. ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ (έξηντλήθη)	30	2
33. ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΤΟΥ ΜΑΘΗΤΟΥ ΜΟΥ (έξηντλήθη)	20	2
34. ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΜΟΥ (έξηντλήθη)	60	3
35. ΤΟ ΚΟΡΙΤΣΙ ΚΑΙ Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ (έξηντλήθη)	15	1
36. Η ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ ΤΟΥ ΚΟΡΙΤΣΙΟΥ (έξηντλήθη)	15	1
37. Η ΨΥΧΙΚΗ ΩΡΙΜΟΤΗΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ (έξηντλήθη)	30	2
38. ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ (έξηντλήθη)	20	2
39. ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ Η ΠΕΙΘΑΡΧΙΑ (έξηντλήθη)	25	2
40. ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ Ο ΨΥΧΙΚΟΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΣ (έξηντλήθη)	25	2
41. ΤΟ ΚΟΡΙΤΣΙ ΚΑΙ Η ΜΟΡΦΩΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ΤΟΥ (έξηντλήθη)	15	1
42. ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ ΤΟ ΠΑΙΓΝΙΔΙ (έξηντλήθη)	25	2
43. Η ΑΓΩΓΗ ΚΑΙ Ο ΝΕΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ (έξηντλήθη)	30	2
44. ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ Η ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΔΙΑΦΩΤΙΣΙΣ (έξηντλήθη)	30	2
45. ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ Η ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΔΙΑΠΑΙΔΑΓΩΓΗΝΙΣ (έξηντλήθη)	30	2
46. ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΤΟΥ ΖΩΗ (έξηντλήθη)	30	2
47. ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ Η ΣΧΟΛΙΚΗ ΤΟΥ ΖΩΗ (έξηντλήθη)	20	2
48. ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ ΤΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ (έξηντλήθη)	25	2
49. ΤΑ ΑΝΩΜΑΛΑ ΚΑΙ ΑΠΡΟΣΑΡΜΟΣΤΑ ΠΑΙΔΙΑ (έξηντλήθη)	30	2
50. Η ΨΥΧΙΚΗ ΥΓΙΕΙΝΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΤΟΥ (έξηντλήθη)	30	2
51. ΤΑ ΔΥΣΚΟΛΑ ΠΑΙΔΙΑ (έξηντλήθη)	25	2
52. Αθ. Παπακωνσταντίνου: Η ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ (έξηντλήθη)	20	2
53. ΟΙ ΦΟΒΟΙ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΚΑΙ ΑΙ ΑΠΟΤΥΧΙΑΙ ΤΟΥ (έξηντλήθη)	25	2
54. ΤΑ ΕΛΑΤΤΩΜΑΤΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ (έξηντλήθη)	15	1